

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA

MARIUS PUODŽIŪNAS
(Teisės ir valdymo programa)

**JĖGOS AR GRASINIMO JĖGA NENAUDOJIMO PRINCIPAS
ŠIUOLAIKINĖJE TARPTAUTINĖJE TEISĖJE
IR NAUJI IŠŠŪKIAI TARPTAUTINIAM SAUGUMUI**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
Doc. dr. Justinas Žilinskas

Vilnius, 2005

Turinys

Įvadas.....	1
1. Jėgos ar grasinimo jėga nenaudojimo principo turinys.....	4
1.1. Tarptautinės teisės normų, reglamentuojančių jėgos panaudojimo draudimą, formavimasis ir aplinka.....	4
1.2. Jėgos naudojimo uždraudimas.....	8
1.3. Jėgos ar grasinimo jėga nenaudojimo principo ryšys su kitais pagrindiniais tarptautinės teisės principais.....	15
2. Išimties iš jėgos ar grasinimo jėga nenaudojimo principo ir iššūkiai tarptautiniam saugumui.....	18
2.1. Valstybių teisė į savignyą.....	19
2.1.1. Individuali savigny.....	19
2.1.2. Kolektyvinė savigny.....	22
2.1.3. Preventyvos savigny problema.....	24
2.2. JT Saugumo Taryba ir leidimas valstybėms bei regioninėms organizacijoms panaudoti ginkluotą jėgą.....	27
2.3. Ginkluotos jėgos naudojimo siekiant apginti užsienyje esančius piliečius teisėtumo problema.....	32
2.4. Jėgos naudojimas tautų apsisprendimo teisės atveju.....	34
2.5. Draudimas trečiosioms valstybėms naudoti jėgą valstybių vidaus konfliktuose.....	37
2.6. Ginkluotos jėgos naudojimo problema užtikrinant žmogaus teises (humanitarinė intervencija).....	40
2.7. Ginkluotos jėgos naudojimo kovojant su tarptautiniu terorizmu problema.....	45
Išvados.....	49
Naudotos literatūros sąrašas.....	52
Santrauka.....	58
Summary.....	59

Ivadas

Šiuolaikinės tarptautinės teisės normos turėjo tapti veiksniumi, kokybiškai pakeičiančiu ligtolinius tarptautinius santykius. Tarptautinė teisė, draudžianti jėgos ir grasinimą jėga naudojimą, buvo skirta išvengti karinių konfliktų, užtikrinti tarptautinės sistemos stabilumą, palaikyti tarptautinę taiką ir saugumą. Nepaisant šių su tarptautine teise siejamų vilčių, jos pagrindiniai principai būdavo pažeidžiami, jėgos naudojimą draudžiančios normos buvo įvairiai interpretuojamos, taip sukeldant pavojų tarptautinei taikai ir saugumui.

Jėgos nenaudojimo principas yra vienas iš šiuolaikinės tarptautinės teisės pagrindų. Tačiau tarptautinę teisę reikia analizuoti kartu su jos reguliavimo objektu – tarpvalstybiniais santykiais. Tik tokio pobūdžio analizė padės įvertinti jėgos nenaudojimo normų praktinę svarbą tarptautiniams santykiams.

Praktika rodo tarptautinės teisės dokumentų ir tarptautinių santykių neatitikimą. JT Chartija bei kitais tarpvalstybiniais universalaus pobūdžio norminiais dokumentais įtvirtintas normatyvinis valstybių elgesio pagrindas dažnai lieka tik idealiumi ir siektinu modeliu.

Dar Šaltojo karo metais jėgos naudojimą draudžiančių tarptautinės teisės normų pažeidimai buvo gana dažnas reiškinys. JT Chartijos ir kitais tarptautiniais dokumentais sukurtasis normatyvinis pagrindas stokojo praktinio efektyvumo ir nesugebėjo tinkamai atlikti valstybių politikos reguliavimo funkcijos. Šaltojo karo pabaiga įtakojo jėgų balanso pakitimus tarptautinėje sistemoje, nulemdama ir pokyčius tarpvalstybiniuose santykiuose. Po Šaltojo karo sustiprėjęs entuziazmas dėl JT efektyvumo perspektyvų, išaugę lūkesčiai dėl humanitarinių idėjų ir pasikeitęs jėgų balansas jau gali būti vertinami kaip iššūkiai dabartiniam jėgos nenaudojimą reguliuojančiam mechanizmui. Kaip rodo istorinė patirtis, tarptautinė teisė visą laiką buvo reaktyvi, ir įvykdavę tarptautinės politikos pokyčiai nulemdavo teisės transformaciją – naujų normų bei principų atsiradimą ar jau egzistuojančiųjų normų kitokį suvokimą. Taigi, jėgos nenaudojimo principo analizė pasikeitusioje tarptautinėje aplinkoje yra ypač aktuali. Svarbu pateikti adekvatų įvertinimą, kodėl atotrūkis tarp teisės normų ir tarptautinės praktikos egzistuoja, ir kokius pokyčius tai gali nulemti. Tokio pobūdžio tarp-disciplinariai tyrimai yra labai svarbūs, nes gali pasitarnauti tolimesnėms išvalgoms, nagrinėjančioms tarptautinės politikos procesų ir tarptautinės teisės normų tarpusavio sąsajas.

Jėgos nenaudojimo principo analizė aktuali ir Lietuvos atžvilgiu. Lietuvai tapus NATO ir ES nare jau iškilo jėgos naudojimo tarptautinėje arenoje dilema. Po Šaltojo karo NATO transformuojasi iš gynybinio aljanso į vis daugiau funkcijų ir atsakomybės prisiimančią tarptautinę organizaciją, kuri kelia sau tikslą užtikrinti ne tik aljanso narių saugumą, bet ir kaip

galima daugiau ir efektyviau prisidėti prie tarptautinės taikos ir saugumo užtikrinimo.¹ ES taip pat vystosi ir palaipsniui įgyja saugumo ir gynybos politikos dimensiją.² Lietuvos kariuomenė tarptautinėse operacijose dalyvauja nuo 1994 m. Per šį laikotarpį jau daugiau kaip 1700 Lietuvos karių yra dalyvavę taikos palaikymo ir užtikrinimo operacijose. Šiuo metu maždaug 350 Lietuvos karių dalyvauja tarptautinėse misijose.³ NATO kelia sau tikslą ateityje didinti galimybes efektyviau dalyvauti taikos palaikyme už aljanso ribų, o ES siekia taip pat tapti saugumo teikėja karine prasme, tad ateityje Lietuva ir toliau dalyvaus tarptautinėse operacijose ir galbūt vis didesne apimtimi, taigi ir jėgos naudojimo teisėtumo klausimai išliks aktualūs Lietuvai politinių sprendimų priėmimo procese.

Šiame darbe bus bandoma įvertinti, ar tarptautinių santykių realijos gali įtakoti jėgos naudojimą draudžiančių tarptautinės teisės normų transformaciją. Pats plačiausias ir bendriausias šio darbo objektas – jėgos nenaudojimas tarptautinės teisės ir tarpvalstybinių santykių srityse. Norint išsamiai išanalizuoti jėgos nenaudojimą, reikia išskirti du tarpusavyje susijusius šios sąvokos aspektus:

1. Jėgos nenaudojimas kaip tarptautinės teisės principas, draudžiantis jėgos ir grasinimą jėga panaudojimą. Todėl vienas iš darbo tikslų yra atskleisti jėgos naudojimą draudžiančių normų vietą tarptautinės teisės sistemoje.
2. Jėgos nenaudojimas kaip kriterijus, apibūdinantis tarptautinių santykių pobūdį. Atsižvelgdamos į šį kriterijų, valstybės susilaiko nuo jėgos naudojimo tarpusavio santykiuose, idant užtikrintų tarptautinės sistemos stabilumą.

Toks išskyrimas suponuoja, kad tarp pirmojo ir antrojo aspekto gali egzistuoti neatitikimas. Teisė gali reglamentuoti vienaip, o tarptautiniai santykiai gali įgauti kitokią tendenciją, ir pakrypti visai kita linkme. Tačiau, nors valstybės ir naudoja jėgą neteisėtai, tarptautiniai santykiai vis tiek išlieka reglamentuojami tarptautinės teisės normų, draudžiančių naudoti jėgą. Jeigu toks valstybių elgesys pasitaiko dažnai, tada kyla klausimas ar teisė, nebeatitinkdama tarptautinių santykių, transformuojasi kartu su tarptautinių santykių realijomis.

Darbo tikslas – įvertinti jėgos naudojimą draudžiančių normų transformacijos perspektyvas. Siekiant atskleisti temą, darbe bus akcentuojami trys tarpusavyje susiję aspektai – jėgos nenaudojimas tarptautinės teisės normose, jėgos nenaudojimo norma tarptautinių santykių

¹ Žr. The Alliance's Strategic Concept. Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C. on 23rd and 24th April 1999 // <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21; Prague Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague on 21 November 2002 // <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

² Žr. Treacher A. From Civilian Power to Military Actor: The EU's Resistable Transformation // European Foreign Affairs Review. 2004, Vol. 9, No. 1. – P. 49–66.

³ Lietuvos karių dalyvavimas tarptautinėse operacijose // <http://www.kam.lt/index.php/lt/34419/>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

praktikoje ir iš pastarųjų neatitikimo atsirandanti prielaida dabartinių tarptautinės teisės normų transformacijai. Darbe apžvelgtas praktinis lygmuo. Jis aktualus parodant, kad teisės normos yra dažnai pažeidžiamos ir, kad egzistuoja praktikos neatitikimai teoriniam valstybių elgesio modeliui. Atskirai praktinė ir analitinė dalys neišskiriamos, jos apjungtos į vieną, kurioje remiantis praktika analizuojamos prielaidos tarptautinės teisės pokyčiui. Darbe bandoma įrodyti, kad, atsiradus iššūkiams tarptautiniam saugumui, tarptautinės teisės normos, reglamentuojančios jėgos nenaudojimą, taip pat turi adaptuotis ir kisti.

Šiuo tikslu darbe bandoma įvertinti jėgos nenaudojimo teisinio sureguliuavimo transformaciją. Darbe keliama hipotezė, kad atsirandantis *iššūkiams tarptautiniam saugumui yra pakankamos prielaidos, kad nulemtų jėgos naudojimą draudžiančių normų transformaciją*. Darbe ypatingas dėmesys skiriamas ir atgaliniam ryšiui, darant prielaidą, kad kiekvienas veiksmas turi atoveiksmį ir keliant antrą hipotezę, kad *jėgos naudojimą draudžiančių normų transformaciją taip pat gali sukelti naujus iššūkius tarptautiniam saugumui*. Šios hipotezės bus patvirtintos arba paneigtos remiantis tyrimo metu atlikta analize.

Darbe išskirtos dvi dalys. Pirmoje dalyje pristatytas normatyvinis jėgos nenaudojimo principo turinys tarptautinėje teisėje. Remiantis deskriptyviniu bei teksto analizės metodais, visų pirma bus trumpai apžvelgtas jėgos nenaudojimą reglamentuojančių tarptautinės teisės normų formavimasis, vėliau pereinant prie principo analizės šiuolaikinėje teisėje.

Antra darbo dalis skirta jėgos nenaudojimo principo išimčių ir iššūkių tarptautiniam saugumui analizei, įvertinant naujų iššūkių tarptautiniam saugumui įtaką jėgos naudojimą draudžiančių normų transformacijos prielaidoms, tendencijoms ir perspektyvoms bei įvertinant šių normų kaitos įtaką tarptautiniam saugumui.

Jėgos nenaudojimą reglamentuojančių teisės normų svarba tarptautiniuose santykiuose darbe pristatyta per tarptautinių santykių praktiką. Autorių domins tie tarptautinės politikos aspektai, kurie susiję su jėgos nenaudojimo norma, o tiksliau – su jos pažeidimais ir interpretacijomis. Šiuo tikslu darbe ne tik apžvelgiami pažeidimai, bet ir bandoma įvertinti šių pažeidimų priežastis. Tai, kaip valstybės interpretuoja tarptautinę teisę, leidžia išvelgti tarptautinės bendruomenės požiūrį į tarptautinėje teisėje nustatytus valstybių elgesio standartus.

Dėl antros darbo dalies kompleksiško, joje naudojami keli metodai. Tarptautinių santykių praktikos ir tarptautinės teisės normų, reglamentuojančių šią praktiką palyginimas vykdomas lyginamosios analizės metodu. Tai parodys, kiek valstybių užsienio politiką lemia tarptautinė teisė. Galiausiai, per tarptautinės praktikos ir tarptautinės teisės palyginimą, atskleidžiant nagrinėjamų teisės normų svarbą tarpvalstybiniuose santykiuose ir tuo pagrindu įvertinant tarptautinės teisės normų ir tarptautinio saugumo pokyčio galimybes, bus remiamasi preskriptyviniu metodu.

Gausi norminė literatūra padės apžvelgti jėgos nenaudojimo doktriną šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje. Jėgos nenaudojimo principui teisinėje literatūroje yra skiriamas gan didelis dėmesys. Būtina pažymėti, kad kaip sudėtinė tarptautinės teisės dalis, jėgos nenaudojimo sureguliuavimo aspektai analizuojami visose tarptautinės teisės knygos. Dalis jų – I. Brownlio, M. Akehursto ir P. Malanczuko, M. Shaw, V. Vadapalo, I. Lukašuko ir kt. studijos – panaudotos šiame darbe. Jėgos naudojimą draudžiančių normų analizei taip pat pasitelkta norminė bazė – JT Chartija, JT Tarptautinio Teisingumo Teismo statutas ir sprendimai, JT Saugumo Tarybos bei JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijos, kiti tarptautinės teisės dokumentai, kuriuose užfiksuotos jėgos naudojimą reglamentuojančios ar kitos su darbo tema betarpiškai susijusios nuostatos.

Darbe bus remiamasi ir specializuotomis studijomis apie jėgos nenaudojimo teorinius ir praktinius modalumus, pavyzdžiui tokių autorių kaip Y. Dinsteinas, A.C. Arendas ir R.J. Beckas ar Ch. Gray, analizuojančius tiek jėgos nenaudojimo sureguliuavimo mechanizmo teoriją, tiek šio mechanizmo funkcionavimą tarptautinių santykių praktikoje.

Be jau minėtųjų šaltinių ir literatūros, darbe tai pat remiamasi įvairia konferencijų medžiaga, oficialių pareigūnų pareiškimais, kuriuos galima rasti oficialiuose JT ir NATO tiklalapiuose bei gausia jėgos nenaudojimo klausimus analizuojančia periodine literatūra.

Darbe naudojamas „jėgos nenaudojimo principo“ terminas referuoja į JT Chartijos 2(4) str. užfiksuotą principą, numatantį, kad visos valstybės „tarptautiniuose santykiuose susilaiko nuo grasinimo jėga ir jos panaudojimo“⁴. Literatūroje naudojami net keli terminai, referuojantys į JT Chartijoje užfiksuotą principą, kaip, pavyzdžiui, jėgos nenaudojimas (angl., *non-use of force*) ar draudimas naudoti jėgą (angl., *prohibition of use of force*), bet dėl, autoriaus nuomone, lakoniškumo ir iš esmės atskleidžiančio turinio darbe bus naudojamas „jėgos nenaudojimo principo“ terminas.

1. Jėgos ar grasinimo jėga nenaudojimo principo turinys

1.1. Tarptautinės teisės normų, reglamentuojančių jėgos panaudojimo draudimą, formavimasis ir aplinka

Jėgos naudojimas santykiuose tarp valstybių visuomet buvo labai aktualus, visų pirma kaip pati santykių tarp valstybių išraiška ir vėliau kaip viena iš pagrindinių tarptautinės bendruomenės problemų, netgi kelianti grėsmę šios bendruomenės egzistavimui. Nors šio darbo tikslas neapima jėgos nenaudojimo principo formavimosi klausimų, tačiau trumpa retrospektyvinė apžvalga padės geriau suprasti, kodėl šiuolaikinėje teisėje jėgos nenaudojimo

⁴ Vadapalas V. Tarptautinės teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 15.

principo analizė paprastai pradedama nuo Jungtinių Tautų sukūrimo bei pademonstruos šio principo genezės istorinį aktualumą tarptautiniam saugumui ir tarptautinei bendruomenei bendrąja prasme.

Jau nuo tada, kai susiformavo pirmieji valstybiniai dariniai ir tarp šių darinių pradėjo megztis tarpusavio kontaktai, karas buvo vienas iš pagrindinių tarpusavio santykių išraiškų bei priimtinas būdas iškilusioms problemoms ir ginčams spręsti. Karų intensyvumas bei ilgainiui nusistovėję karo papročiai įtakojo bendrų taisyklių atsiradimą – taip susiformavo tarptautinės teisės sritis, reglamentuojanti *jus ad bellum*⁵.

Teisės ir jėgos santykio reglamentavimas tarptautinių santykių istorijoje keitėsi keletą kartų. Tarptautinės teisės ištakos yra mokslininkų ginčų objektas. Galima ištakų ieškoti santykiuose ir sutartyse tarp politinių darinių, egzistavusių prieš 3000 m. iki Kristaus, įskaitant iki klasikinę antiką Artimuosiuose Rytuose, senovės Graikiją ir Persiją, taip pat romėnų ir graikų laikotarpį. Tačiau vyraujantis požiūris yra tas, kad tarptautinė teisė atsirado Europoje po Vestfalijos taikos sutarties (1648 m.), kuria buvo užbaigtas Trisdešimties metų karas. Pavyzdžiui, A. C. Arendas išskiria šiuos istorinius periodus, kuriems buvo būdingas skirtingas dominuojantis požiūris į jėgos panaudojimo teisėtumą: 1) teisėto karo, 2) pozityvizmo, 3) Tautų Sąjungos, 4) Kelloggo-Briando pakto, 5) JT Chartijos.⁶ Kiekvienu paminėtuju periodu formavosi mūsų nagrinėjamai temai svarbios tarptautinės teisės normos ir papročiai. Teisėto karo periodu buvo pradėti nagrinėti karo teisėtumo ir moralumo, teisės į savigną klausimai, įtakoję paprotinės tarptautinės teisės normų formavimąsi. Pačia bendriausia prasme, teisėto karo tikslą ir mastą turėjo atspindėti *status quo ante* atstatymas.⁷ M. Akehurstas, siūlantis bendriausia prasme skirti „klasikinę“ tarptautinės teisės sistemą (1648-1918 m.) ir „šiuolaikinę“ tarptautinės teisės plėtojimąsi (nuo Pirmojo pasaulinio karo pabaigos)⁸, akcentuoja, kad to meto (analogiško A. C. Arendo įvardinto kaip teisėto karo) svarbiausias bruožas buvo tas, kad neegzistavo jokio valstybių teisės apribojimo naudoti jėgą ir pradėti karą, kuris buvo laikomas valstybių suvereniteto ir lygybės neatskiriamu požymiu. Nukariautos teritorijos efektyvi aneksija buvo teisėtas pagrindas suverenitetui į tą teritoriją įgyti. Neribota teisė naudoti jėgą atsispindėjo ir intervencijos doktrinoje (specifinė šiuo atžvilgiu yra istorinė intervencijos doktrina, kuri buvo grindžiama religiniais motyvais, palaikoma tokių autorių kaip Vitoria, Jentilė ir Grocijus; šią

⁵ Lot., teisė į karą. Ši tarptautinės teisės dalis reglamentuoja karą, agresiją, intervenciją, savigną ir visus kitus su jėgos naudojimu susijusius valstybių santykių aspektus. Kadangi darbe bus analizuojamas *jėgos nenaudojimas*, termino *teisė į karą* vartojimas gali kelti tam tikrą neaiškumą. Todėl darbe bus naudojamas lotyniškas atitikmuo, kuris yra konvenciškai priimtas tarptautinės teisės specialistų tarpe ir yra sutinkamas norminiuose dokumentuose.

⁶ Žr. Arend A. C., Beck R. J. *International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm*. – London: Routledge, 1993. – P. 11-25.

⁷ Žr. Walzer M. *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. 2nd ed. – New York: Basic Books, 1992. – P. 14-15.

⁸ Akehurst M., Malanczuk P. *Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas*. – Vilnius: Eugrimas, 2000. – P. 34-37.

doktriną po Trisdešimties metų karo išstūmė bendresnio pobūdžio politinės intervencijos praktika).⁹

A. C. Arendo minimas pozityvizmo laikotarpis (1700-1919) svarbus tuo, kad jo metu susiformavo tautinių valstybių sistema, pagrįsta suvereniteto doktrina. Suvereniteto, kaip pagrindinio tarptautinės sistemos principo, sampratos atsiradimas ir dominavimas nulėmė tolimesnį *jus ad bellum* kodifikavimo procesą. Įvairių autorių nuomone ir vėlesnėse Tautų Sąjungos, Kelloggo-Briando pakto, JT Chartijos sistemose suverenitetas išlieka bene svarbiausiu tarptautinės teisės principu.¹⁰ Remiantis suvereniteto principu pozityvistiniu laikotarpiu buvo suformuluota vidaus teisės ir tarptautinės teisės tarpusavio santykio doktrina. Pagal ją, nėra aukštesnės teisės nei valstybių vidaus teisė, o tarptautinė teisė yra išimtinai valstybių valios ir sutarimo produktas.¹¹ Pozityvizmo doktrina padarė didžiulę įtaką vėlesniam tarptautinės teisės normų, reglamentuojančių jėgos nenaudojimą santykiuose tarp valstybių, formavimuisi.

Vienas iš klasikinės tarptautinės teisės bruožų buvo tas, kad joje praktiškai nebuvo jokio valstybių teisės apribojimo *jus ad bellum* srityje. Tai patvirtina teisėto karo doktrinos bei suvereniteto doktrinos populiarumas paprotinėje tarptautinėje teisėje. Kardinalius pokyčius nulėmė Pirmasis pasaulinis karas. Jo mastai, nuostolių gausa ir aukų skaičiaus įtakojo tarptautinės bendruomenės požiūrio į karą pokytį. Tai atsispindėjo ir tarptautinėje teisėje. 1919 m. pasirašytos Tautų Sąjungos sutarties vienas iš pagrindinių tikslų buvo sudaryti sąlygas taikai išsaugoti ir taip išvengti panašių katastrofų ateityje. Pagal Tautų Sąjungos sutartį, tarptautinei taikai grėšiančius tarpusavio ginčus šalys narės privalėjo spręsti taikiai, pasinaudodamos arbitražu, teismu arba Tautų Sąjungos Tarybos sprendimais (sutarties 12 str.). Ginčo šalys, esant arbitražo, teismo ar vienbalsiam Tautų Sąjungos Tarybos sprendimui, privalėjo bet kuriam iš jų paklusti ir susilaikyti nuo karo (sutarties 15 str.). Nors Tautų Sąjunga ir įtvirtino mechanizmą, apribojantį karo kilimo galimybę, tačiau tokios galimybės visai nepanaikino. Tautų Sąjungos sutarties 12 str. numatė, kad vienai iš ginčo šalių nevykdant aukščiau paminėtųjų sprendimų, kita šalis, tiesa tik po trijų mėnesių laikotarpio, turi teisę imtis karinių veiksmų. Be to, sutartis reglamentavo tik karą, visai neapribodama kitų ginkluotos jėgos panaudojimo formų, tokių kaip atsakomosios priemonės (angl., *reprisals*) ar savigyna.¹²

⁹ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. – P. 45-47.

¹⁰ Žr. Dinstein Y. War, Aggression and Self-Defence. 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – P. 47-50; Brownlie I. Principles of Public International Law. 6th ed. – Oxford New York: Oxford University Press, 2003. – P. 125-158; Schachter O. United Nations Legal Order. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – P. 225-267; Тункин Г.И. Право и сила в международной системе. – Москва, 1983. – С. 110-113.

¹¹ Žr. Roth B. R. What Ever Happened to Sovereignty? Reflections on International Law Methodology. // Toward Understanding Global Governance. Ed. by Ku C., Weiss T. G. – ACUNS Reports and Papers, 1998. – No. 2. – P. 69-107.

¹² Žr. Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. – P. 50-53.

Dar vienas žingsnis uždraudžiant jėgos naudojimą buvo 1928 m. sudarytas Kelloggo-Briando paktas (dar vadinamas 1928 m. Paryžiaus paktu), kurį inicijavo JAV ir Prancūzija, siekiant plačiau įtvirtinti karo uždraudimą. Skirtingai nuo Tautų Sąjungos sutarties, nustačiusios tik dalinius apribojimus karui, Kelloggo-Briando paktu karas buvo uždraustas, tačiau ir šiuo atveju nebuvo sukurta efektyvaus pakto nuostatų laikymosi mechanizmo. Y. Dinstaino nuomone, karo uždraudimas leido išvengti tarptautinės teisės progresą iš *jus ad bellum* į *jus contra bellum*.¹³ Tačiau ir bendrai uždraustas, karas išliko teisėtu trimis atvejais:¹⁴ 1) kaip savigyna (paktas nelietė teisės į savigyną klausimo), 2) kaip tarptautinės politikos priemonė (visų pirma – Tautų Sąjungos sistemos pagrindu), 3) pakto narių santykiuose su trečiosiomis šalimis ir tarp trečiųjų šalių.¹⁵ Taigi nei Tautų Sąjungos sistema, nei Kelloggo-Briando paktas dar negalėjo veiksmingai pakeisti senos paprotinės taisyklės dėl valstybių teisės naudoti ginkluotą jėgą (pvz., Britanija, būdama Tautų Sąjungos ir Kelloggo-Briando pakto nare vienašališkai pasiliko sau teisę saugoti savo gyvybinius interesus ginant Britanijos imperiją, o JAV pasiliko teisę savo nuožiūrą taikyti Monroe doktriną¹⁶).

Retrospektyviai apžvelgus bandymus uždrausti jėgą tarpvalstybiniuose santykiuose, akivaizdus nuoseklios evoliucijos nebuvimas. Skirtingais laikotarpiais vyravo vis kitoks normatyvinis požiūris – nuo apologetikos karui iki karo nelegalumo deklaravimo. Tarptautinė teisė buvo įtakojama naujų subjektų tarptautinėje arenoje atsiradimu ar buvusių susilpnėjimu, kai kuriais atvejais santykinio hegemono atsiradimu, kuris vadovaudamasis savo interesais suformuluodavo ar įtakodavo tam tikrą tarptautinės teisės kryptį. XX a. tarptautinės teisės vystymasis buvo didėle dalimi įtakotas tarptautinių santykių realijų. Po Pirmojo pasaulinio karo pradėta siekti karo apribojimo ir uždraudimo. Tačiau valstybių interesai išliko daug svarbesni nei tarptautinio saugumo siekiai, ko pasėkoje neatsirado visiškas jėgos panaudojimo uždraudimas valstybių tarpusavio santykiuose. Negalima vienareikšmiškai teigti, kad tokia padėtis sudarė sąlygas Antram pasauliniam karui kilti (karo priežastys daug kompleksiškesnės), tačiau drąsiai galima teigti, kad Antrojo pasaulinio karo dar didesni mastai, didesnė nuostolių gausa ir aukų skaičius nei Pirmajame pasauliniame kare privertė svarbiausius tarptautinės arenos veikėjus ieškoti efektyvesnių būdų tarptautiniam saugumui ir taikai užtikrinti.

¹³ Dinstein Y. War, Aggression and Self-Defence. 3rd ed. – P. 81.

¹⁴ Žr. Cassese A. International Law in a Divided World. – Oxford: Clarendon Press, 1986. – P. 127 – 129.

¹⁵ 1938 m. Briano-Kelogo pakto narėmis buvo 63 valstybės. Žr. Harris D.J. Cases and Materials on International Law. 4th ed. – London: Sweet & Maxwell, 1991. – P. 819.

¹⁶ 1823 m. JAV prezidento Monroe paskelbė doktriną, nukreiptą prieš Europos veržimąsi į Vakarų pusrutulį. Monroe doktrina, nors ir nepripažinta teisiniu dokumentu Europoje, tapo pagrindu daugybei JAV intervencijų į Lotynų Ameriką. Žr. Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. – P. 40.

1.2. Jėgos naudojimo uždraudimas

Po Antrojo pasaulinio karo vienu iš pagrindinių tarptautinės bendruomenės tikslų buvo sukurti tokią sistemą, kuri pagaliau užtikrintų tarptautinę taiką ir palaikytų tarptautinį saugumą. Viena iš įgyvendintų vizijų šiam tikslui pasiekti buvo JT sukūrimas.¹⁷ Vienas iš pagrindinių JT Chartijos tikslų buvo išvengti trūkumų, būdingų ligtoliniams tarptautinės teisės dokumentams. JT turėjo tapti stipresne (lyginant su Tautų Sąjunga) ir universalesne bei aiškesne (lyginant su Kelloggo-Briando paktu) sistema, galinčia efektyviai uždrausti jėgos panaudojimą santykiuose tarp valstybių. Svarbiausiu JT tikslu tapo taikos išsaugojimas. JT Chartijos 1(1) str. numato JT „[p]alaikyti tarptautinę taiką bei saugumą ir imtis veiksmingų kolektyvinių priemonių, siekiant užkirsti kelią grėsmei taikai ir ją pašalinti, sustabdyti agresijos veiksmus arba kitus taikos pažeidimus[...]“¹⁸. Esminė naujovė – mėginimas įvesti visa apimantį draudimą naudoti jėgą pagal Chartijos 2(4) str.¹⁹ JT Chartijos 2(4) str. draudžia ne tik jėgos panaudojimą, bet ir grasinimą jėga, ko iki tol nebuvo išreikšta tarptautinės teisės dokumentuose.

Dėl savo svarbos šiuolaikinei tarptautinei teisei JT Chartijos 2(4) str. sukėlė daug diskusijų dėl nuostatų, reglamentuojančių jėgos ir grasinimo jėga nenaudojimo, interpretacijos. Nors valstybės ir tarptautinės teisės ekspertai iš esmės sutaria, kad draudimas grasinti jėga ir ją naudoti yra ne tik sutartinė ir paprotinė teisė, bet ir *jus cogens*,²⁰ tačiau nėra bendro sutarimo dėl tikslų draudimo ribų. Išskirtinos dvi ginčytinų klausimų grupės. Visų pirma, ką apima *grasinimas jėga ir jėgos panaudojimas*? Ir antra, kaip interpretuojamas jėgos naudojimas prieš *teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę, ar nesuderinamai su JT tikslais*?

Nors JT Chartijoje užfiksuotos normos, draudžiančios jėgos panaudojimą ir grasinimą jėga, pats terminas *jėga* ir priėmus Chartiją kėlė nemažai neaiškumų bei susilaukdavo dviprasmiškų vertinimų. Tokia situacija susidarė nekonkretizavus JT Chartijoje termino turinio: ar *jėga* reiškia tik karinę/ginkluotą jėgą, ar terminas taip pat apima ir bet kokią prievartinę valstybės veiklą (apimant tokias prievartines priemones kaip diplomatinis spaudimas, diplomatinė santykių nutraukimas, ekonominis spaudimas bei ekonominės sankcijos), nukreiptą

¹⁷ JT Chartija buvo patvirtinta 1945 m. San Francisko konferencijoje ir įsigaliojo 1945 m. spalio 24 d. Sprendimas sukurti naują pasaulinę valstybių organizaciją taikai užtikrinti po karo atsispindėjo jau 1941 m. rugpjūčio 14 d. JAV prezidento ir D. Britanijos ministro pirmininko pasirašytoje Atlanto chartijoje. Žr. Žalimas D., Žaltauskienė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 270-273.

¹⁸ Vadapalas V. Tarptautinės teisės: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – P. 15.

¹⁹ Ten pat, P. 15: „Visos narės tarptautiniuose santykiuose susilaiko nuo grasinimo jėga ir jos panaudojimo tiek prieš kurios nors valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, tiek kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais.“

²⁰ International Court of Justice. Nicaragua v. United States of America - Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, ICJ Reports (1986) 14, para 190 // http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/inus/inus_ijudgment/inus_ijudgment_19860627.pdf; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

prieš kitą valstybę. Toks nekonkretumas atitiko susiklosčiusią praktiką, kada atskiros normos konkretizuojamos vėlesniuose dokumentuose, kitų institucijų išvadose ar teisės doktrinoje.

Turint omenyje, kad neužilgo po JT Chartijos priėmimo prasidėjo Šaltasis karas, padalinęs pasaulį į du blokus su nesutampančiomis ideologijomis, skyrėsi ir tiems blokams priklausančių šalių požiūris į tokį jautrų klausimą. Kadangi JT Chartijos straipsnyje prie termino *jėga* nepaminėtas predikatas *ginkluota*, net kelis dešimtmečius Rytų ir Vakarų blokų atstovai nesutarė dėl jėgos sampratos. Sovietinėje teisės doktrinoje terminas *jėga* buvo suvokiamas plačiąja prasme, kaip apimantis prievartines ekonomines, politines ir kitas priemones, o ne vien karinę jėgą.²¹ Plačiojo interpretavimo pozicijos prisilaikė ir Azijos bei Afrikos valstybės, traktuodamos JT Chartijos 2 str. nuostatas kaip draudžiančias bet kokias jėgos panaudojimo formas.²² Spaudimas, prievarta, įtakojimas – visos šios politinio, ekonominio ir diplomatinio pobūdžio priemonės buvo suvokiamos kaip jėgos panaudojimas, draudžiamas remiantis JT Chartija.

Vakarų bloko šalys bei daugelis Lotynų Amerikos valstybių laikėsi kitokios pozicijos, apibrėždamos jėgą kaip išskirtinai ginkluotą, karinę jėgą.²³ Specialiajame komitete, skirtame 1970 m. deklaracijos dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal JT Chartiją paruošimui, buvo pasiektas kompromisas.²⁴ Į šios JT Generalinės Asamblėjos patvirtintos deklaracijos preambulę įtraukta nuostata, primenanti, kad „valstybių pareiga susilaikyti jų tarptautiniuose santykiuose nuo karinės, politinės, ekonominės ar kokios nors kitos formos prievartos, nukreiptos prieš bet kurios valstybės politinę nepriklausomybę ar teritorijos vientisumą“.²⁵ Sekančioje (tačiau atskiroje) deklaracijos preambulės pastraipoje raginama valstybėms susilaikyti „jų tarptautiniuose santykiuose nuo jėgos panaudojimo ir grasinimo jėga“. Jėga nebuvo šioje deklaracijoje apibrėžta, o pats jėgos nenaudojimo principo išaiškinimas deklaracijoje suponuoja į siaurąjį jėgos termino interpretavimą, apimančią tik karinę/ginkluotą jėgą. Galima teigti, kad tokia samprata dabar yra bendrai priimta, todėl jos ir bus laikomasi šiame darbe.

Tai, kad *jėga* suvokiama kaip *ginkluota jėga* patvirtina ir 1974 m. JT Generalinės Asamblėjos rezoliucija dėl agresijos apibrėžimo.²⁶ Agresijos apibrėžimas yra svarbus vien jau dėl to, kad pagal JT Chartijos 39 str. agresijos aktas yra viena iš sąlygų taikyti 41 ir 42 str. numatytas kolektyvines sankcijas. Minėtos JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijos dėl agresijos apibrėžimo 2 str. numato, kad *prima facie* agresijos akto požymiu yra tai, kad valstybė pirmoji

²¹ Жг. Тункин Г.И. Право и сила в международной системе. – С. 86 – 88.

²² Жг. Harris D.J. Cases and Materials on International Law. – P. 821-824.

²³ Ibid, P. 821-824.

²⁴ Arend A.C., Beck R.J. International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm. – P. 130.

²⁵ Vadapalas V. Tarptautinės teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – P. 44.

²⁶ Ten pat, P. 52-56.

panaudoja ginkluotą jėgą, pažeisdama JT Chartiją. Tai nėra absoliuti sąlyga, kadangi remiantis tuo pačiu straipsniu JT Saugumo Taryba, remdamasi JT Chartija, ir atsižvelgdama į aplinkybes kiekvienu konkrečiu atveju, gali nuspręsti kitaip. Rezoliucija vienareikšmiškai neapibrėžia agresijos akto, o tik suformuluoja bendrus principus, kuriais vadovaujantis nustatomas agresijos akto buvimas ar nebuvimas. Remiantis rezoliucija agresijos aktais, be kita ko, bus laikomi:

1. invazija ar ginkluota ataka prieš kitos valstybės teritoriją, bei to pasėkoje įvykstanti laikina arba nuolatinė karinė okupacija ar aneksija;
2. bombardavimas ar kitoks ginklų panaudojimas prieš kitos valstybės teritoriją;
3. uostų ar krantų blokada;
4. ginkluota ataka prieš kitos valstybės sausumos, jūrų ar oro pajėgas, taip pat prieš oro ar jūrų laivyną;
5. pagal susitarimą su priimančiąja valstybe jos teritorijoje dislokuotų karinių pajėgų panaudojimas pažeidžiant susitarime nustatytas sąlygas ar pasilikimas tos valstybės teritorijoje pasibaigus susitarimui;
6. valstybės veiksmai, leidžiantys kitai valstybei pasinaudoti jos teritorija agresijos aktui prieš trečiąją valstybę vykdyti;
7. karinių grupuočių, gaujų, nereguliarių pajėgų ar samdinių siuntimas, kai jie prieš kitą valstybę panaudoja ginkluotą jėgą, jei šie veiksmai savo rimtumu prilygsta aukščiau paminėtiems aktams.

Šioje rezoliucijoje ypač svarbu tai, kad agresijos aktu laikomas *ginkluotos* jėgos panaudojimas prieš kitą valstybę. O tai savo ruožtu padeda sprendžiant ir ginčytiną termino *jėga* turinio klausimą. Paminėtina, kad agresijos sąrašas nėra baigtinis ir rezoliucija numato JT Saugumo Tarybai įgaliojimus nustatyti, kad net ir rezoliucijoje nepaminėtieji aktai traktuotini kaip agresija.

Taip pat vienas iš pagrindinių argumentų išlieka teigimas, kad jėgą suvokiant plačiai, kaip apimančią politinį ar ekonominį spaudimą, iškyla grėsmė jau JT Chartijos sukurtai kolektyvinio saugumo sistemai. Iš kitos pusės siekyje išlaikyti jėgos apibrėžimą kuo siauresnį galima nesunkiai išvelgti galingųjų valstybių interesą, nes būtent šios valstybės turi didžiausią potencialą vykdyti ekonominį, politinį ir diplomatinį spaudimą. Žinoma, tokia situacija mažina valstybių tarpusavio pasitikėjimą, ypač tarp didžiųjų ir mažųjų ir tai bendraja prasme mažina tarptautinį saugumą.

Kitas labai aktualus klausimas taip vadinamas siaurasis ir platusis jėgos nenaudojimo JT Chartijos 2(4) str. interpretavimas. Nesutarimai šiuo klausimu vėl ypatingai išryškėjo 1999 m. NATO panaudojus jėgą prieš Jugoslaviją Kosove. Mokslininkai ir valstybės išreiškė savo fundamentalius prieštaravimus dėl šios intervencijos legalumo JT Chartijos 2(4) str. rėmuose.

Vieni teigė, kad formuojasi nauja teisė humanitarinei intervencijai (plačiau humanitarinės intervencijos klausimai bus aptarti šio darbo 2.6 poskyryje), kiti kategoriškai teigė, kad NATO veiksmai buvo aiškus ir keliantis pasipiktinimą JT Chartijos sulaužymas.

Šiuos debatus galima laikyti ankstesnių ginčų dėl JT Chartijos 2(4) str. interpretacijos reinkarnacija. Kontroversija atsiranda interpretuojant 2(4) str. antrą dalį: ar nuostata „prieš kurios nors valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, tiek kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais“ apima griežtą draudimą jėgos panaudojimui prieš kitą valstybę, ar vis dėl to ji leidžia naudoti jėgą, atsižvelgiant, kad jėgos panaudojimo tikslas nebuvo valdžios perversmas ar teritorijos užėmimas ir tokie veiksmai atitinka JT tikslus? Dauguma JAV autorių Šaltojo karo metu teigė, kad 2(4) str. interpretacija priklausė nuo efektyvaus JT kolektyvinės saugumo sistemos funkcionavimo, ir todėl JT Saugumo Tarybos nesugebėjimas veikti dėl penkių nuolatinių narių turimos veto teisės reiškė, kad 2(4) str. turi būti interpretuojamas kaip leidžiantis naudoti jėgą siekiant toliau kurti „pasaulinę tvarką“ ar įgyvendinti JT principus ir tikslus.²⁷

Daugelį metų šis doktrininis nesutarimas turėjo ribotą praktinę reikšmę, nes šalys faktiškai neargumentuodavo, kad jų jėgos panaudojimo atvejis buvo teisėtas, kadangi jėgos naudojimo tikslai nebuvo valdžios nuvertimas, teritorijos aneksija ar JT sistemos neveiklumas. Taip pat valstybės, remiantis siauroju 2(4) str. interpretavimu, neteigė turinčios teisę panaudoti jėgą humanitarinei intervencijai arba nuversti valdžią vardan demokratijos (ar kitos politinės sistemos). D.Britanijos argumentacija Korfu sąsiaurio byloje yra greičiau išimtinis pavyzdys. D.Britanija teigė, kad jos ginkluota intervencija Albanijos teritoriniuose vandenyse, siekiant atrasti įkalčius, kurie gali padėti nustatyti atsakingus už dviejų britų karo laivų sunaikinimą minų pagalba, nepažeidė 2(4) str., kadangi nesukėlė grėsmės nei Albanijos teritoriniam vientisumui nei politinei nepriklausomybei. Tačiau, vėlgį JT Tarptautinio Teisingumo Teismo (toliau tekste TTT) šios D.Britanijos argumentacijos atmetimas buvo interpretuotas visiškai skirtingai – kaip 2(4) str. siaurosios interpretacijos atmetimas, arba kaip D.Britanijos pretenzijų atmetimas konkrečiu atveju.²⁸

Panašų JT Chartijos 2(4) str. siaurąjį interpretavimą dalinai galima aptikti ir Izraelio argumentacijoje dėl Entebės incidento 1976 m., kai teroristų grupė užgrobė orlaivį, skrendantį į Tel Avivą ir nukreipė į Entebės oro uostą Ugandoje, pareikalaudami už 100 Izraelio piliečių paleidimą išlaisvinti apie 50 už teroristinius veiksmus nuteistų palestiniečių. Kadangi Ugandos valdžia nesiėmė prieš teroristus reikiamų priemonių, Izraelis vienašališkai organizavo sėkmingą gelbėjimo operaciją. JT Saugumo Tarybai, į kurią dėl šio incidento kreipėsi Uganda, nepavyko

²⁷ Žr. Reisman M.W. Kosovo's Antimonies // American Journal of International Law. 1999, Vol. 93(4). – P. 860-864.

²⁸ Žr. Hilpold P. Humanitarian Intervention: Is there a Need for a Legal Reappraisal? // European Journal of International Law. 2001, Vol. 12, No. 3. – P. 437-468.

priimti jokios rezoliucijos. Pagrindinis Izraelio argumentas JT Saugumo Taryboje buvo paremtas siekimu apginti savo piliečius, bet taip pat buvo taikomas ir siaurasis 2(4) str. interpretavimas kaip leidžiantis ribotą jėgos panaudojimą kai JT yra neefektyvios.²⁹ Ši argumentacija nebuvo priimta JT Saugumo Tarybos diskusijose, išskyrus JAV, kuri referavo į laikiną Ugandos suvereniteto sulaužymą. Izraelio argumentas dėl 2(4) str. aiškiai buvo atmestas Švedijos, kuri teigė, kad JT Chartija neleidžia jokių išimčių iš šios taisyklės, išskyrus tik teisę į savigyną ir JT Saugumo Tarybos nustatytą priemonių taikymą remiantis JT Chartijos VII skyriumi. Švedija akcentavo, kad bet kokia formali išimtis, leidžianti naudoti jėgą ar karinę intervenciją siekiant tam tikrų tikslų, kad ir kokie jie bebūtų geri, suteiks piktnaudžiavimo galimybę, ypatingai dideliems ir galingiems, ir tai kels grėsmę, ypatingai mažiems ir silpniems.³⁰

Pasitaiko nemažai bandymų argumentuoti ir ieškoti išimčių, kada būtų įmanoma naudoti jėgą kitos valstybės teritorijoje tokiu būdu, kad tai nepaveiktų tos valstybės teritorinio vientisumo ar politinės nepriklausomybės bei neprieštarautų JT tikslams. Vertinant šią nuostatą minimalistškai (t.y., jei būtų draudžiama naudoti jėgą, nukreiptą tik prieš teritorinį vientisumą, ar tik prieš politinę nepriklausomybę), galima susidurti su nemažai teisinių spragų bei piktnaudžiavimo galimybe.³¹ Be to, tokiu atveju būtų praleista išplečiančioji dalis “[...] tiek kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais”, kuri normoje yra ypač svarbi. Ji ne tik sukuria konstrukcijos išbaigtumą, bet atskleidžia sąryšį su analogiškus principus įtvirtinančia norma – JT Chartijos 1(1) str., kuri užfiksuoja pagrindinį JT tikslą: “Palaikyti tarptautinę taiką bei saugumą [...]”

JT Chartijos 2(4) str. užfiksuotos nuostatos interpretacija galima atsižvelgiant į išreikštą visuminį jėgos panaudojimo uždraudimą santykiuose tarp valstybių, o jėgos nenaudojimo išimčių reikia ieškoti ne 2 str., bet kituose JT Chartijos dalyse, aiškiai reglamentuojančiose šias išimtis. Taip 2(4) str. interpretavo ir TTT byloje Nikaragva prieš JAV.³²

Tačiau atgijęs klausimas dėl JT Chartijos 2(4) str. interpretacijos turi ypatingą reikšmę diskusijose apie humanitarinę intervenciją, kuri bus aptarta vėliau šiame darbe. Tarptautinė teisė ir jėgos panaudojimas, jų turinys ir efektyvumas, šiuo metu yra įvairių spekuliacijų objektas kaip niekada anksčiau. Kai kurie autoriai jau apraudo 2(4) str. ir jėgos nenaudojimo principą JT sistemoje.³³ Kiti autoriai teigia, kad tarptautinė teisė evoliucionuoja pasitikdama naujas grėsmes ir yra patenkinti identifikuotais pasikeitimais teisėje reglamentuojant savigyną, intervenciją ar

²⁹ Gray Ch. International Law and the Use of Force. 2nd ed. – Oxford New York: Oxford University Press, 2004. – P. 30.

³⁰ Ibid, P. 31.

³¹ Žr. Dinstein Y. War, Aggression and Self-Defence. 3rd ed. – P. 84 – 85.

³² International Court of Justice. Nicaragua v. United States of America - Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, ICJ Reports (1986) 14, para 190.

³³ Žr. Franck T.M. What Happens Now? The United Nations After Iraq // American Journal of International Law. 2003, Vol. 97(3). – P. 607-621.

režimų keitimą.³⁴ Kol kas sunku pasakyti kiek JAV, likusi viena supervalstybė tarptautinėje arenoje, apgalvotai meta iššūkį visai JT sistemai ir egzistuojančiai tarptautinei teisinei tvarkai, ar ji tik veikia sistemos ribose, netgi ir manipuliudama teisinėmis taisyklėmis, siekdama savų tikslų. Ciniškas manipuliavimas teisinėmis normomis nėra naujiena tarptautinėje arenoje, kaip ir nenuoširdi retorika nėra unikalus reiškinys tarptautinės teisės sistemoje. Tačiau išlieka klausimas ar JAV tvirtinimai, kad ji elgiasi atsižvelgdama į tarptautinės bendruomenės interesus, yra pagrįsti ir nuoširdūs? O gal JAV iš tiesų reikalauja specialių teisių, kurias įgyvendinti gali tik supervalstybė? Norint rasti atsakymus į šiuos klausimus, būtina aptarti 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių, operacijų „Tvirta taika“ (angl., *Operation Enduring Freedom*) ir „Irako laisvė“ (angl., *Operation Iraqi Freedom*) įtaką tarptautinei teisei ir jėgos nenaudojimo principui, kas bus nagrinėjama šio darbo vėlesniuose poskyriuose.

Kitas labai aktualus klausimas, atsižvelgiant į istorinę patirtį, yra uždraudimo naudoti ir grasinti jėga efektyvumas. Gana sunku vienareikšmiškai atsakyti į šį klausimą. Skirtumas tarp jėgos nenaudojimo principo ir valstybių praktikos jo atžvilgiu yra tikrai nemažas, tačiau šis skirtumas neturėtų būti laikomas akivaizdžiu šio tarptautinės teisės principo neefektyvumo ir bereikšmiškumo įrodymu. Atsakyti į klausimą ar tarptautinė teisė įtakoja valstybės elgesį galima tik atlikus tarptautinės teisės įtakos nacionaliniam sprendimų priėmimui studiją – tai reikalauja vidinio sprendimų priėmimo mechanizmo empirinės analizės. Analizė turėtų apimti valstybės politikų ir pareigūnų, kurie ir priima sprendimus dėl jėgos panaudojimo ar dėl atsako į jėgos panaudojimą, veiksmus ir jų argumentaciją. Tačiau šiuo atveju susiduriama su praktinėmis tokios empirinės analizės kliūtimis. Sunku tokia analizę atlikti vien jau dėl to, kad sprendimų priėmimas tokiais klausimais yra labai jautrus valstybiniu lygmeniu ir paprastai medžiaga, liečianti sprendimų priėmimą, tampa prieinama tik praėjus daugeliui metų po įvykio.³⁵ Tuo tarpu apibendrinimus taip pat sunku padaryti, kadangi oficialūs pareigūnai ir politikai vienu atveju savo veiksmus pagrindę tarptautine teise, kitu atveju, esant kitoms aplinkybėms, gali elgtis priešingai, juolab, kad ir pati valstybė nėra homogeniškas darinys ir jos viduje galima aptikti didelį spektrą požiūrių (kartai netgi labai kardinaliai besiskiriančių) dėl jėgos nenaudojimo principo turinio ir jo svarbos. Pvz., žvelgiant į dabartinio JAV prezidento G.W. Busho administracijos pareiškimus susidaro įspūdis, kad skirtingi jos nariai netgi sąmoningai išreiškia prieštaraujančias nuomones dėl tarptautinės teisės.

³⁴ Žr. Wedgwood R. The Fall of Saddam Hussein: Security Council Mandates and Preemptive Self-Defence // American Journal of International Law. 2003, Vol. 97(3). – P. 576-585; Stromseth J.E. Law and Force After Iraq: A Transitional Moment // American Journal of International Law. 2003, Vol. 97(3). – P. 628-644.

³⁵ Pavyzdžiui, D.Britanijos priimti sprendimai ir jų motyvacija per 1956 m. Sueco kanalo krizę tapo aiškesni tik praėjus 30 m. po krizės, kai oficialūs dokumentai, susiję su D.Britanijos sprendimais ir veiksmais krizės metu, buvo išslaptinti. Žr. Marston G. Armed Intervention in the 1956 Suez Canal Crisis: The Legal Advice Tendered to the British Government // International and Comparative Law Quarterly. 1988, Vol. 37, No. 4. – P. 773-817.

Taigi klausimas kokią įtaką tarptautinė teisė turi nacionaliniam sprendimų priėmimo procesui nėra lengvai išsprendžiamas, jeigu išvis į jį galima rasti atsakymą. Nesant tokiai empirinės analizės galimybei belieka remtis valstybių viešų pareiškimų ir veiksmų vertinimais. Tačiau tokius valstybės veiksmus ir viešus pareiškimus galima vertinti ir interpretuoti gana įvairiai – teigiant, kad valstybės iš esmės laikosi tarptautinės teisės, nepateisindamos jėgos naudojimo; arba teigti, kad jėgos nenaudojimas yra siektinas, tačiau nepraktikuojamas ir valstybės, esant tarptautinės teisės ir nacionalinių interesų prieštaravimui, savo įtvirtino principo nesilaiko; arba netgi teigti, kad jėgos nenaudojimo principas nėra paprotinė teisė, nes valstybės naudojo jėgą prieš ir po JT Chartijos priėmimo ir kitų valstybių reakcija į jėgos panaudojimo atvejus dažnai būdavo dviprasmiška ir nenuosekli.³⁶ Visgi valstybės viešais pareiškimais siekia pateisinti jėgos panaudojimą, nors dažniausiai greta teisinių argumentų yra pateikiami politiniai, ekonominiai, moraliniai ir kiti pateisinimai (ir teisiniai dažniausiai tesudaro mažąją dalį). Labai retai pasitaiko atvejų, kai valstybės net nesistengia pateikti jokios argumentacijos, pateisinančios jėgos panaudojimą. D. Britanija, veikiamą visuomenės spaudimo, pateikė kruopščiai paruoštą teisinę argumentaciją, pateisinančią jos dalyvavimą operacijoje „Irako laisvė“. JAV, būdama suinteresuota tiek dėl praktinių tiek ir dėl politinių priežasčių sukurti tarptautinę paramą šiai operacijai, taip pat pateikė teisinę argumentaciją, nors tokia argumentacija ir nebuvo detalai išdėstyta iki veiksmų pabaigos.³⁷

Vienas iš svarbiausių klausimų, liečiančių jėgos nenaudojimo principo efektyvumą, yra jėgą panaudojusios valstybės atsakomybė, t.y. ar valstybė nesilaikiusi jėgos nenaudojimo principo gali tikėtis išvengti pasekmių. Į šį klausimą taip pat nėra lengva atsakyti. JT kolektyvinė saugumo sistema iš esmės buvo neveiksminga Šaltojo karo metu. To meto vienintelis atvejis – Korėja, kai buvo panaudota ginkluota jėga su JT mandatu, remiantis JT Chartijos VII skyriuje numatytais veiksmais (1950 m. JT Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 84, priimta nedalyvaujant balsavime Sovietų Sąjungai³⁸). JT ekonominės sankcijos buvo panaudotos tik prieš Pietų Rodeziją ir Pietų Afriką. JT Saugumo Taryba ir Generalinė Asamblėja retkarčiais savo rezoliucijose pasmerkdamo valstybių jėgos panaudojimo atvejus. Ar tokie pasmerkimai turėjo reikšmingesnės įtakos valstybių vėlesniems sprendimams sunku pasakyti, nors tas faktas, kad valstybės, pasitelkdamos argumentus ir derybas, stengėsi išvengti tokių pasmerkimų rodo, kad galbūt ir minimaliai, bet tai įtakojo sprendimus dėl jėgos panaudojimo ar nenaudojimo. Žinoma, JT Saugumo Tarybos ir Generalinės Asamblėjos rezoliucijos, kuriose buvo metai iš metų

³⁶ Žr. Glennon M. J. *Limits of Law, Prerogatives of Power: Interventionism after Kosovo*. – New York: Palgrave, 2001.

³⁷ Žr. Taft W.H., Buchwald T.F. *Preemption, Iraq and International Law* // *American Journal of International Law*. 2003, Vol. 97(3). – P. 557-563.

³⁸ UN Security Council. Resolution 84 (1950). S/1588. 7 July 1950 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/064/97/IMG/NR006497.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

kartojamas pasmerkimas dėl jėgos panaudojimo atveju atliko labiau simbolinę reikšmę, tačiau susiformavusi praktika paspėdė tam tikrus spąstus dėl tokio pasmerkimo pasikartojamumo, nes tokio pasikartojančio pasmerkimo nutraukimas galėjo būti suprastas ar interpretuotas kaip ankstesnių veiksmų tam tikras priimtinumas. Taip JT Generalinė Asamblėja kelerius metus iš eilės pasmerkė Izraelio ataką prieš Irako atominį reaktorių, Vietnamo intervenciją į Kambodžą ar Sovietų Sąjungos intervenciją į Afganistaną.

Tarptautinės teisės normos šioje srityje aiškiai atlieka deklaratyvią ir aiškinamąją funkcijas: jos nustato siektinus tikslus, kurių idealiu atveju valstybės laikytųsi. Ši simbolinė funkcija akivaizdi JT Generalinės Asamblėjos 1984 m. priimtoje deklaracijoje dėl žmonių teisės į taiką, kurioje įtvirtinama „planetos gyventojų neliečiama teisė į taiką“.³⁹ Dauguma JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijų buvo priimta siekiant dar kartą įtvirtinti ar išaiškinti JT Chartijos normas. Paprastai Vakarų valstybės įtariai žiūrėdavo į tokias rezoliucijas ir į jau egzistuojančių taisyklių pakartotiną patvirtinimą. Jos tai laikė nereikšmingu ar/ir pavojingu reiškiniu – nereikšminu, nes toks patvirtinimas ne pridėdavo nieko naujo JT Chartijos sistemai ir pavojingu, nes tai potencialiai galėjo iškreipti pačią sistemą. Taip galima būtų apibūdinti ir debatus dėl 1987 m. JT Generalinės Asamblėjos priimtos deklaracijos dėl efektyvesnio grasinimo jėga ar jėgos nenaudojimo principo taikymo tarptautiniuose santykiuose.⁴⁰ Žinoma, galima ciniškai vertinti tokias deklaracijas ir rezoliucijas, ypač kai jas siūlanti valstybė buvo ar net tuo metu yra ištraukusi į agresyvaus pobūdžio veiksmus prieš kitas valstybes. Tačiau nereikia pamiršti, kad JT Chartija buvo priimta 51 valstybės-narės, o daugumos dabartinių šalių priėmimo metu tiesiog nebuvo politiniame žemėlapyje ir todėl suprantamas jų noras dar kartą patvirtinti ir įtvirtinti svarbiausias tarptautinės teisės normas ir principus.

1.3. Jėgos ar grasinimo jėga nenaudojimo principo ryšys su kitais pagrindiniais tarptautinės teisės principais

Kalbant apie jėgos nenaudojimo principą JT Chartijos ir bendrai tarptautinio saugumo kontekste neabejotinai reikia aptarti ir šio principo ryšį su kitais pagrindiniais tarptautinės teisės principais (jau vien dėl to, kad JT Chartija turi būti taikoma ir interpretuojama kaip vientisas dokumentas). Šiuo atžvilgiu labai svarbios yra jau minėtos 1970 m. JT Generalinės Asamblėjos patvirtinta deklaracija dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal JT Chartiją, detalizuojanti pagrindinius principus, bei 1987 m. JT

³⁹ UN General Assembly. Declaration on the Right of Peoples to Peace. A/RES/39/11. 12 November 1984 // <http://www.un.org/documents/ga/res/39/a39r011.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

⁴⁰ UN General Assembly. Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations. A/RES/42/22. 18 November 1987 // <http://www.un.org/documents/ga/res/42/a42r022.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

Generalinės Asamblėjos patvirtinta deklaracija dėl efektyvesnio grasinimo jėga ir jėgos nenaudojimo principo taikymo tarptautiniuose santykiuose.

Galima iškelti klausimą kokie yra pagrindiniai tarptautinės teisės principai? Logiška laikyti, kad pagrindiniai tarptautinės teisės principai yra išdėstyti JT Chartijoje ir detalizuoti vėlesnėse JT Generalinės Asamblėjos deklaracijose – jie yra patvirtinti tarptautinės bendruomenės ir todėl laikyti visuotinai priimtinais. Remiantis JT Chartija ir JT Generalinės Asamblėjos 1970 m. deklaracija dėl tarptautinės teisės principų be jėgos ir grasinimo jėga nenaudojimo principo išskirtini šie principai, kaip taikus ginčų sprendimas, nesikišimas į valstybių vidaus reikalus, bendradarbiavimas tarp valstybių, tautų lygiateisiškumas ir laisvas apsisprendimas, valstybių suvereni lygybė, sąžiningas įsipareigojimų vykdymas. Tokios nuomonės laikosi dauguma Vakarų valstybių mokslininkų.⁴¹ Tuo tarpu Rusijos autoriai be minėtų principų išskiria dar kelis principus, priskirtinus prie pagrindinių tarptautinės teisės principų, kaip pvz. taikaus sambūvio, teritorinio vientisumo, sienų neliečiamumo ir žmogaus teisių gerbimo.⁴² Šiuo atžvilgiu iš šių Rusijos autorių išskiriamų principų, nepaminėtų 1970 m. deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų, svarbiausias ir šiuo metu aktualiausias būtų žmogaus teisių gerbimo principo statusas, atsižvelgiant į paskutines tendencijas šioje srityje ir į humanitarinės intervencijos problematiškumą. Rusijos autoriai argumentuoja, kad nepaisant fakto, kad žmogaus teisės nėra išskirtos kaip atskiras principas 1970 m. deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų, jos kaip principas išplaukia iš paminėjimo JT Chartijos tiksluose (JT Chartijos preambulėje ir 1(3) str.) ir 1970 m. deklaracijos dėl tarptautinės teisės principų dalyse apie tautų lygiateisiškumo ir laisvo apsisprendimo bei bendradarbiavimo principus. Humanitarinės intervencijos ir jėgos nenaudojimo principo santykis po Šaltojo karo pabaigos ir ypač po NATO intervencijos į Kosovą įgijo ypatingą reikšmę tarptautinėje teisėje ir šiai analizei skirta atskiras darbo poskyris, todėl šioje dalyje nebus detalai analizuojamas klausimas ar žmogaus teisių gerbimas turėtų būti laikomas vienu iš pagrindiniu tarptautinės teisės principu.

Įdomus šiame kontekste yra Rusijos autorių siūlymas sukurti atskirą tarptautinės teisės šaką – tarptautinio saugumo teisę, kurios principai ir normos reguliuotų subjektų santykius, siekiant užtikrinti tarptautinę taiką ir saugumą.⁴³ Jų siūlymu ši šaka galėtų apimti jėgos nenaudojimo principą, nusiginklavimo, ginklų kontrolės ir saugumą stiprinančių priemonių klausimus, visuotinio kolektyvinio saugumo, JT taikos operacijų ir regioninių tarptautinių organizacijų aspektus. Galbūt siūlymas ir vertas aktyvesnių diskusijų bent jau mokslininkų tarpe, bet kaip ir Šaltojo karo metu Sovietų Sąjungos autoriai, taip ir dabar Rusijos mokslininkai yra

⁴¹ Brownlie I. Principles of Public International Law. 6th ed.; Shaw M. N. International Law. 5th ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004; Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas.

⁴² Лукашук И.И. Международное право. Общая часть. 2-е изд. – Москва: БЕК, 2000. – С. 261-308; Лукашук И.И., Шинкаревич Г. Г. Международное право. Элементарный курс. – Москва: Юристъ, 2003. – С. 34-42.

⁴³ Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть. 2-е изд. – Москва: БЕК, 2000. – С. 231-262.

marginalizuojami vykstančiose diskusijose dėl tarptautinės teisės vystymosi. To priežastis gali būti išlikęs nepasitikėjimas nuo Šaltojo karo laikų kai, kaip jau buvo minėta, sovietinės teisinės doktrinos siūlymai vystyti tarptautinę teisę buvo laikomi nereikšmingais ar/ir pavojingais – galinčiais iškreipti esamą sistemą. Prie tokio neigiamo požiūrio pagerinimo žinoma neprisideda ir Rusijos autorių labai dažnai išreiškiamas neigiamas NATO vertinimas.⁴⁴

Kaip pabrėžiama dokumentuose apie pagrindinius tarptautinės teisės principus visi principai yra susiję ir vieno principo turinys persipina su kito principo turiniu, todėl ir kiekvieno principo turinys turi būti aiškinamas tik kitų principų kontekste. Tarp principų nėra kokios nors formalios hierarchijos, tačiau reali jų reikšmė nėra vienoda. Akivaizdu, kad pagrindinę vietą užtikrinant tarptautinį saugumą ir taiką užima jėgos nenaudojimo principas. Žiūrint iš šios pozicijos, taikus ginčų sprendimo principas yra tarsi papildantis jėgos nenaudojimo principą ir nurodantis, kad tarptautiniai ginčai su kitomis valstybėmis turi būti sprendžiami taikiomis priemonėmis taip, kad nesukeltų grėsmės tarptautinei taikai (t.y. jokių būdu negalima naudoti jėgos siekiant išspręsti iškilusį tarpvalstybinį ginčą). Lygiai taip pat tarpusavyje yra susiję jėgos nenaudojimo ir nesikišimo į valstybių vidaus reikalus principai. 1970 m. deklaracija dėl tarptautinės teisės principų numato, kad jokia valstybė ar valstybių grupė neturi teisės kištis, tiesiogiai ar netiesiogiai, o ir jokių pagrindu į kokios nors kitos valstybės vidaus ar užsienio reikalus, o ginkluotos intervencijos, nukreiptos prieš valstybės teisinį asmenį ar prieš jos politinius, ekonominius ar kultūrinius sudedamuosius elementus, yra tarptautinės teisės pažeidimas, kaip ir jėgos naudojimas siekiant atimti iš tautų jų tautinį tapatumą yra jų neatimamų teisių bei nesikišimo principo pažeidimas.⁴⁵ Tautų lygiateisiškumo ir apsisprendimo principo išaiškinime numatyta, kad kiekviena valstybė turi pareigą susilaikyti nuo bet kokių jėgos veiksmų, kuriais iš tautų būtų atimta jų teisė į apsisprendimą, laisvę ir nepriklausomybę.⁴⁶ Remiantis bendradarbiavimo tarp valstybių principu, valstybės privalo bendradarbiauti su kitomis valstybėmis, palaikydamos tarptautinę taiką ir saugumą.⁴⁷ Valstybių suverenios lygybės principas, numatantis, kad kiekviena valstybė turi gerbti kitos valstybės statusą, jos teritorijos vientisumą ir politinę nepriklausomybę bei jos teisę laisvai pasirinkti ir vystyti savo politinę, socialinę, ekonominę ir kultūrinę sistemas, akivaizdžiai siejasi su kitais pagrindiniais principais, tame tarpe ir su jėgos nenaudojimo principu. O valstybių išipareigojimų, priimtų pagal JT Chartiją, sąžiningo vykdymo principas įpareigoja kiekvieną valstybę sąžiningai vykdyti savo išipareigojimus pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus ir normas (įskaitant ir jėgos nenaudojimo principą).

⁴⁴ Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть. 2-е изд. – Москва: БЕК, 2000. – С. 246-250.

⁴⁵ Vadarpalas V. Tarptautinės teisės: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – P. 47-48.

⁴⁶ Ten pat, P. 49-50.

⁴⁷ Ten pat, P. 48.

Matome, kad visi pagrindiniai tarptautinės teisės principai yra betarpiškai tarpusavyje susiję ir papildo vienas kitą. Idealiu atveju, jei valstybės sąžiningai laikytųsi šių principų neabejotinai būtų užtikrinti tarptautinė taika ir saugumas. Tačiau praktika rodo, kad paprastai savo prioritetų sąrašė valstybės aukščiau už sąžiningą savo įsipareigojimų vykdymą iškelia nacionalinių interesų įgyvendinimą, ieškodamos pateisinančių jų elgesį išimčių iš pagrindinių tarptautinės teisės principų. Paprastai dauguma valstybių surastų ar išrastų išimčių kelia tiesioginę ar netiesioginę grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui. Būtent išimtys iš jėgos nenaudojimo principo ir jų keliami iššūkiai tarptautiniam saugumui ir bus kitos darbo dalies analizės objektas.

2. Išimtys iš jėgos ar grasinimo jėga nenaudojimo principo ir iššūkiai tarptautiniam saugumui

Tarptautinė teisė, drausdama jėgos ir grasinimą jėga panaudojimą, numato ir aplinkybes, kurioms egzistuojant jėgos naudojimas yra laikomas teisėtu. Tokios jėgos nenaudojimo išimtys yra numatytos JT Chartijoje – teisė į savignyą, remiantis JT Chartijos 51 str., ir jėgos panaudojimas JT Saugumo Tarybos sprendimu, remiantis JT Chartijos VII skyriumi. Išimtis iš jėgos nenaudojimo principo galima vertinti dvejopai. Iš vienos pusės JT Chartija 51 str. numatydamas, kad Chartijos nuostatos neriboja prigimtinių teisės imtis individualios ar kolektyvinės savignyos, jei įvyksta JT narės ginkluotas užpuolimas, nustato, kad teisė į savignyą yra svarbesnė nei jėgos nenaudojimo principas ir todėl agresijos atveju yra teisėta naudoti jėgą ginantis nuo užpuolimo. Tai pilnai suprantama teisė ir būtų, žinoma, absurdiška situacija, jei būtų priešingai. Tačiau, išimtis iš principo visada kelia grėsmę pačio principo laikymuisi. Atsižvelgiant į tai, kad valstybės nacionalinių interesų įgyvendinimą paprastai laiko svarbesniu tikslu nei tarptautinių teisės principų laikymąsi, esant išimtims atsiranda ir proga interpretuoti patį principą ir taip surasti pateisinimus, kodėl vienu ar kitu atveju valstybė nesilaikė šio principo. Atsižvelgiant į tai, kad JT Chartija numato net dvi galimas išimtys iš jėgos nenaudojimo principo, o antroji išimtis susijusi su gana abstrakčia sąvoka kaip grėsmės taikai atsiradimas, taikos pažeidimas ar agresijos akto įvykdymas, piktnaudžiavimo interpretacijomis galimybės labai išsiplečia. Taip valstybėms atsiranda galimybės, prisidengiant tarptautine teise, įgyvendinti savo nacionalinius interesus, o tai sukelia valstybių tarpusavio nepasitikėjimą. Keičiantis tarptautinei aplinkai tarptautinė bendruomenė susiduria vis su naujomis tarptautinės teisės interpretacijos ir jos vystymosi tendencijomis ir kai kurios iš jų tiesiogiai ar netiesiogiai gali kelti pavojų tarptautiniam saugumui.

Išimtyms iš jėgos nenaudojimo principo ir jų keliami iššūkiai tarptautiniam saugumui ir yra šios darbo dalies analizės tikslas. Visų pirma bus aptartos JT Chartijoje numatytos išimtyms – teisė į savignyą ir JT Saugumo Tarybos leidimas panaudoti ginkluotą jėgą. Be šių išimčių bus taip pat aptartos problemos, susijusios su: ginkluotos jėgos naudojimu, siekiant apginti užsienyje esančius piliečius; draudimu trečiosioms valstybėms naudoti jėgą valstybių vidaus konfliktuose ir tautų apsisprendimo teisės atveju; humanitarine intervencija ir kova su tarptautiniu terorizmu.

2.1. Valstybių teisė į savignyą

Klasikiniu valstybės teisės į savignyą pavyzdžiu laikoma *Caroline* byla. Per 1837 m. sukilimą Kanadoje prieš D.Britanijos valdžią pasirengimas sukilimui vyko JAV teritorijoje, nors JAV vyriausybė ir buvo prieš ginkluotųjų pajėgų organizavimą jos teritorijoje, pasireiškusia sukilėlių Kanadoje rėmimu ir aprūpinimu iš JAV uostų. D.Britanijos pajėgos iš Kanados įžengė į JAV teritoriją, užėmė ir sunaikino garlaivį JAV uoste. Per šį užpuolimą buvo nužudyti du JAV piliečiai, o JAV suėmė vieną iš užpuolime dalyvavusių D.Britanijos piliečių ir apkaltino jį žmogžudyste bei padėgimu. Atsakydamas į D.Britanijos protestą, JAV valstybės sekretorius suformulavo sąlygas, pagal kurias įsiveržimas į kitos šalies teritoriją gali būti pateisintas savignyos motyvais. Turi egzistuoti „savignyos būtinumas, neatidėliotinumumas, neišvengiamumas, nepaliekantis jokių kitų priemonių pasirinkimo galimybės ir laiko apsvaistymui“, o veiksmai, kurių imamas, negali būti „nepagrįsti ar perdėti“, ir jie turi „apsiriboti tuo būtinumu aiškiai neperžengiant jo ribų“.⁴⁸ Šios sąlygos, pateisinančios savignyą, imtos laikyti klasikinėmis.

Diskusijos dėl teisės į savignyą, ypatingai dėl to ar preventyvi savignyą yra teisėta, siekia JT sukūrimo laikus. Šie klausimai neseniai įgavo naują pagreitį besivystant galimai naujai „Busho doktrinai“ dėl preventyvios savignyos. Kitas svarbus savignyos teisės aspektas – kova su terorizmu. 2001 m. rugsėjo 11 d. ir po jos sekę įvykiai davė impulsą jėgos panaudojimui kovoje su terorizmu esminiam atgimimui. Kovos su terorizmu modalumai, dėl svarbios jos reikšmės tarptautiniam saugumui, bus aptarti atskirame poskyryje, o šiame poskyryje bus aptarti individualios, kolektyvinės ir preventyvios savignyos klausimai.

2.1.1. Individuali savignyą

Egzistuoja nemaža kontroversija interpretacijose dėl teisės į savignyą, užfiksuotos JT Chartijos 51 str., tikslaus turinio. Iš vienos pusės argumentuojama, kad JT Chartijos 51 str. kartu su 2(4) str. aiškiai apibrėžia kada galima savignyą – t.y. savignyą galima tik esant 51 str.

⁴⁸ Op. cit.: Shaw M.N. International Law. 5 ed. – P. 1025.

paminėtam ginkluotam užpuolimui ir negalima nesant ginkluoto užpuolimo fakto. Iš kitos pusės argumentuojama, kad 51 str. frazė, teigianti, kad „[j]okia šios Chartijos nuostata neriboja prigimtinių teisės imtis individualios ar kolektyvinės savignos“,⁴⁹ reiškia, kad egzistuoja prigimtineje teisėje teisė į savigną, esanti aukščiau už specifines 51 str. nuostatas, referuojančias tik į situaciją kai įvyko ginkluotas užpuolimas.

TTT Nikaragvos byloje aiškiai išreiškė, kad teisė į savigną egzistuoja kaip neatimama teisė prigimtineje teisėje ir JT Chartijoje. Buvo pabrėžta, kad:

Chartijos 51 str. yra prasmingas tik remiantis pagrindu, kad egzistuoja „natūrali“ arba „neatimama“ teisė į savigną ir sudėtinga tai interpretuoti kitaip kaip tik prigimtine kilme, netgi jei dabartinis turinys buvo patvirtintas ir įtakotas Chartijos. Dar daugiau, Chartija pripažindama tokios teisės egzistavimą, nesiima tiesiogiai sureguliuoti visų jos turinio aspektų. [...] Todėl negali būti laikoma, kad 51 str. yra norma, kuri „reziuuoja“ prigimtine tarptautine teise.⁵⁰

TTT taip pat išreiškė savo poziciją ir dėl „ginkluoto užpuolimo“ ir pabrėžė, kad ginkluotas užpuolimas apima ne tik reguliariųjų ginkluotųjų pajėgų veiksmus kirtus tarptautinę sieną, bet ir ginkluotų grupių ar gaujų siuntimą, kurios gali atlikti veiksmus, prilygstančius reguliariųjų ginkluotųjų pajėgų veiksmams, arba reikšmingą jų išitraukimą.⁵¹ Tokiu būdu, pagrindinis dėmesys dėl teisės į savigną turinio perkeliamas į svarstymus apie valstybės išitraukimo lygį, ieškant atsakymo ar savignos veiksmi buvo galimi ir teisėti.⁵²

Tačiau TTT „ginkluoto užpuolimo“ koncepcijos neišplėtė iki pagalbos sukilėliams tiekiant jiems ginklus, logistinę ar kitokią paramą, nors tokia paramos forma galėtų reikšti grasinimą jėga ar jėgos panaudojimą, arba įsikišimą į valstybės vidaus ar užsienio reikalus. Taip paliekama nesureguliuota situacija, kai tam tikrais atvejais valstybė, užpulta ginkluotų grupių, kurias remia kita valstybė, negalės legitimiai pasinaudoti savo teise į savigną. Tai gana pavojinga situacija, kai yra griežtai apibrėžiamos sąlygas teisėtai savignai ir tuo pačiu metu gana nemaža sritis palikta neapibrėžta, taip paliekant erdvės bereikalingoms interpretacijoms.

Kitas problematiškas aspektas, apibrėžiant kas yra ginkluotas užpuolimas, yra sudėtingumas tiksliai apibrėžti jėgos panaudojimo tikslus. Pavyzdžiui, ar gali būti laikomas ginkluotu užpuolimu, legitimizuojančiu savignos veiksmus, ambasados ar jos darbuotojų užpuolimas užsienyje? 1998 m. rugpjūčio 7 d. buvo įvykdyti sprogdinimai JAV ambasados Kenijoje ir Tanzanijoje, kurių metu žuvo virš 250 žmonių. Rugpjūčio 20 d. JAV organizavo keletą sparnuotųjų raketų atakų prieš įrengimus Afganistane ir Sudane, kurie buvo susiję su O. Bin Laden organizacija, atsakinga už sprogdinimus. Savo veiksmus JAV deklaravo kaip atitinkančius JT Chartijos 51 str. bei jos teisę į savigną. JAV pareiškė, kad raketų atakos buvo

⁴⁹ Vadapalas V. Tarptautinės teisės: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – P. 27.

⁵⁰ International Court of Justice. Nicaragua v. United States of America - Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, ICJ Reports (1986) 14, para 176.

⁵¹ Ibid, para 195; TTT pabrėžė, kad ši nuostata, įtvirtinta 3(g) str. JT Generalinės Asamblėjos 1974 m. deklaracijoje dėl agresijos apibrėžimo, atspindi prigimtine tarptautine teise.

⁵² Gray Ch. International Law and the Use of Force. 2nd ed. – P. 108.

būtinai ir proporcingas atsakas užkertant galimas sekančias teroristines atakas prieš JAV personalą ir turtą.⁵³

Iškilo klausimas ar galima remtis teise į savigną atsakant į teroristinius išpuolius, t.y. ar teroristiniai veiksmai atitinka „ginkluoto užpuolimo“ sąvoką JT Chartijos ar prigimtinės teisės prasme. Kitą dieną po 2001 m. rugsėjo 11 d. išpuolių JT Saugumo Taryba priėmė rezoliuciją Nr. 1368, kurioje specifiškai referavo į „neatimamą teisę į individualią ar kolektyvinę savigną sutinkamai su Chartija“.⁵⁴ JT Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1373 tai patvirtino bei, remiantis JT Chartijos VII skyriumi, numatė eilę privalomų sprendimų, įskaitant ir tai, kad visos valstybės turi „imtis reikiamų veiksmų, užkertant teroristinių veiksmų įvykdymą“.⁵⁵ 2001 m. spalio 7 d. JAV informavo JT Saugumo Tarybą, kad ji naudojosi savo teise į savigną kai ėmėsi veiksmų Afganistane prieš Al-Qaeda organizaciją, atsakingą už teroristinius išpuolius, ir prieš talibų režimą, kuris sudarė sąlygas tos organizacijos bazėms veikti Afganistane.⁵⁶ NATO narės pirmą kartą organizacijos istorijoje aktyvavo NATO sutarties 5 str., numatanti, kad vienos iš narių užpuolimas yra visų narių užpuolimas ir, remiantis JT Chartijos 51 str., padės užpultajai valstybei tam, kad būtų atkurtas ir palaikomas saugumas.⁵⁷ Taigi, Aljanso narės 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykius pripažino kaip ginkluotą užpuolimą, numatytą JT Chartijos 51 str. Iš esmės NATO sutartis nebuvo aktyvuota, kadangi JAV veikė savo iniciatyva kartu su kai kuriais sąjungininkais (pastebimiausia iš kurių buvo D. Britanija), besiremdama teise į savigną ir turėdama tarptautinės bendruomenės paramą ar sutikimą.

Analizuojant teisės į savigną turinį, būtina paminėti reikalingumo ir proporcingumo kriterijus. TTT Nikaragvos byloje konstatavo, kad „ar atsakas į užpuolimą yra teisėtas, priklauso nuo to, ar, panaudojant savignos priemones, buvo laikomasi būtinybės ir proporcingumo kriterijų [...] taisyklės gerai įsitvirtinusios paprotinėje tarptautinėje teisėje.“⁵⁸ Aišku, kad reikalingumas ir proporcingumas priklausys nuo tam tikros situacijos. Reikalingumo kriterijus reikalauja tokio argumentacijos pateikimo, kad kaip logiška išdava, remiantis žinomais tuo metu faktais, įvykęs ginkluotas užpuolimas ar pagrįstai tikėtinas užpuolimas reikalauja būtent tokio siūlomo atsako. Savignos proporcingumo kriterijus reikalauja svarstymo kokio masto atsakas turi būti, remiantis tarptautinės humanitarinės teisės principais. Šiuo atveju labai aktualus

⁵³ Murphy S.D. *Contemporary Practice of the United States Relating to International Law* // *American Journal of International Law*. 1999, Vol. 93(1). – P. 161-195.

⁵⁴ UN Security Council. Resolution 1368 (2001). S/res/1368 (2001). 12 September 2001 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

⁵⁵ UN Security Council. Resolution 1373 (2001). S/res/1373 (2001). 28 September 2001 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/557/43/PDF/N0155743.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

⁵⁶ Murphy S.D. *Contemporary Practice of the United States Relating to International Law* // *American Journal of International Law*. 2002, Vol. 96(1). – P. 237-264.

⁵⁷ Vadapalas V. *Tarptautinės teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija*. – P. 63.

⁵⁸ International Court of Justice. *Nicaragua v. United States of America - Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, ICJ Reports (1986) 14, para 194 and para 176.

klausimas dėl galimybės savigynai panaudoti branduolinį ginklą.⁵⁹ Akivaizdu, kad reikalingumo ir proporcingumo kriterijus visų pirma taikys valstybė, pasinaudojusi savo teise į savigyną, nors tai ir bus svarstoma tarptautinės bendruomenės bendraja prasme ir specifiskai JT Saugumo Tarybos, remiantis JT Chartijos 51 str.

2.1.2. Kolektyvinė savigyna

Po Antrojo pasaulinio karo yra palyginti mažai pavyzdžių kai buvo panaudota jėga kolektyvinės savigynos tikslais – valstybės paprastai vengdavo atviro ir tiesioginio konflikto, panaudojant ginkluotąsias pajėgas prieš kitą valstybę. Tačiau egzistuoja daugybė kolektyvinės savigynos sutarčių.⁶⁰ Galima daryti prielaidą, kad tiesioginių ginkluotų konfliktų sumažėjimas beveik iki minimumo ir yra susijęs su kolektyvinę savigyną numatančių sutarčių skaičiaus žymiu padidėjimu. Apibendrinus įvairius autorius galima būtų išskirti keletą konfliktinių atvejų kai valstybės pasirėmė kolektyvine savigyna: 1958 m. JAV – Libano atvejis; 1958 m. D.Britanijos – Jordanijos; 1964 m. D.Britanijos – Pietų Arabų Federacijos; 1961-75 m. JAV – Vietnamo; 1956 m. Sovietų Sąjungos – Vengrijos, 1968 m. Čekoslovakijos, 1979 m. Afganistano; 1983-4, 1986 m. Prancūzijos ir Čado; 1990 m. JAV ir sąjungininkų – Kuveito; bei jau minėta operacija „Tvirta taika“ Afganistane taip pat buvo pradėta remiantis kolektyvinės savigynos teise. Kai kurie autoriai taip pat priskiria JT įgaliotus veiksmus Korėjoje ir Irake kaip kolektyvinės savigynos pavyzdžius.⁶¹

Daugumoje aukščiau išvardintų atvejų kolektyvine savigyna buvo pasiremta ir užsienio pajėgos buvo panaudotos valstybėje „aukoje“, kuri paprašė pagalbos, bet tos pajėgos nebuvo panaudotos už prašančios valstybės sienų ribų arba išvis nepanaudotos tiesioginiame konflikte. Kai kuriais atvejais valstybės taip pat pasirėmė kolektyvinės savigynos teise kaip pasiteisinimu pakviečiant užsienio pajėgas dar ginkluotam užpuolimui neįvykus, teigdamos, kad kolektyvinės gynybos gali prireikti ateityje – kolektyvinė savigyna pasinaudota kaip atsargumo ar atgrasinimo priemone. JAV jėgos panaudojimas prieš Šiaurės Vietnamą, Kambodžą ir Laosą ginant Pietų Vietnamą, ar JAV intervenciją į Nikaragvą (siekiant apginti, remiantis kolektyvinės savigynos

⁵⁹ TTT byloje dėl teisėtumo grasinti ar panaudoti branduolinį ginklą laikėsi pozicijos, kad proporcingumo principas pats savaime neatmeta galimybės panaudoti branduolinį ginklą savigynos tikslais, tačiau taip pat konstatavo, kad jėgos panaudojimas, kuris yra proporcingas savigynos teisės atžvilgiu, taip pat turi atitikti ginkluoto konflikto metu taikomus teisės reikalavimus. Žr. International Court of Justice. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons. Advisory Opinion of 8 July 1996 // <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions/isummaries/iunanaummary960708.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

⁶⁰ Pvz., 1949 m. NATO sutartis; jau negaliojanti 1955 m. Varšuvos Pakto sutartis; 1951 m. Saugumo sutartis tarp Australijos, N.Zelandijos ir JAV; 1954 m. Pietryčių Azijos kolektyvinės gynybos sutartis; 1945 m. Arabų Lygos Paktas; 1955 m. Arabų Lygos sutartis dėl bendros gynybos; taip pat daugybė dvišalių sutarčių, numatančių kolektyvinę gynybą. Apie kolektyvinės savigynos sutartis žr. Dinstein Y. War, Aggression and Self-Defence. 3rd ed. – P. 227-236.

⁶¹ Dinstein Y. War, Aggression and Self-Defence. 3rd ed. – P. 245.

teise, Salvadorą, Kosta Riką ir Hondūrą) yra išskirtiniai jėgos panaudojimo už valstybės „aukos“ sienų pavyzdžiai.

Praktikoje yra sudėtinga atskirti kolektyvinę savigyną nuo paramos vyriausybei, kviečiančiai padėti apsiginti nuo agresijos, nors teorija ir atskiria šiuos du atvejus. Pajėgas siunčiančioji valstybė iš esmės pati nusprendžia kaip ji įteisina savo sprendimą. Jos gali pasiremti kolektyvine savigyna, nors tam realaus pagrindo dar ir nėra, ir priešingai, kai kuriais atvejais valstybės aiškiai neišreiškia besiremiančios kolektyvinės savigynos teise, netgi jei tam ir egzistuoja pagrindas. Galima teigti, kad toks gana dviprasmiškas kolektyvinės savigynos interpretavimas yra palankus valstybėms, siekiančioms savo nacionalinių interesų – jos gali savo siekius pateisinti teisės į kolektyvinę savigyną realizavimu.

Kalbant apie kolektyvinę savigyną svarbus yra jau ne kartą minėtas TTT sprendimas Nikaragvos byloje. Teismas apibrėžė specifines sąlygas, kurių privaloma laikytis prieš pasinaudojant kolektyvinės savigynos teise.⁶² Pirmiausia TTT apibrėžė kas yra ginkluotas užpuolimas (tai jau buvo aptarta individualios savigynos poskyryje). Antra, TTT konstatavo, kad „akivaizdu, kad tik valstybė, kuri yra ginkluoto užpuolimo auka, turi teigti, kad ji buvo taip užpulta ir pareikšti apie tai. Paprotinėje tarptautinėje teisėje nėra normos, kuri leistų kitai valstybei vykdyti kolektyvinę savigyną remiantis vien tik jos pačios daromu situacijos įvertinimu. Kai remiamasi kolektyvine savigyna, laukiama, kad valstybė, kurios naudai naudojamosi šia teise, paskelbtų, jog ji tapo ginkluoto užpuolimo auka.“⁶³ Trečia, TTT pareiškė, kad „nėra tokios normos, kuri leistų vykdyti kolektyvinę savigyną, jei nėra valstybės, kuri laiko save ginkluoto užpuolimo auka, prašymo.“⁶⁴

Galima teigti, kad beveik visais kolektyvinės savigynos teisės pasinaudojimo atvejais pagrindinis dėmesys skiriamas dviem kriterijams – ar įvyko ginkluotas užpuolimas ir ar buvo užpultosios valstybės pagalbos prašymas. Ginkluoto užpuolimo apibrėžimo problema dar kartą iškilė prasidėjus operacijai „Tvirta taika“ Afganistane. Klausimas kiek toli valstybės gali pažengti interpretuodamos vieną ar kitą tarptautinės teisės normą, kad pateisintų savo jėgos panaudojimą, vis dar lieka atviras. Nors į šią problemą galima pažvelgti ir iš kitos pusės, teigiant, kad vykstant naujiems procesams tarptautinėje arenoje ir atsirandant naujoms netradicinėms ir asimetrinėms grėsmėms tarptautiniam saugumui, tarptautinė teisė taip pat turi vystytis, atnaujindama ir pritaikydama savo normas naujoms realijoms.

⁶²International Court of Justice. Nicaragua v. United States of America - Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, ICJ Reports (1986) 14, para 194.

⁶³ Ibid, para 195.

⁶⁴ Ibid, para 199.

2.1.3. Preventyvos savigynos problema

Teroristiniai išpuoliai prieš Pasaulio prekybos centrą ir Pentagoną 2001 m. rugsėjo 11 d. privertė iš naujo įvertinti preventyvos savigynos teisės koncepciją. Po šių išpuolių JAV paskelbė kito pobūdžio karą prieš kito pobūdžio priešą – globalų karą prieš terorizmą. Tačiau ar išties egzistuoja preventyvos savigynos teisė? Laikantis principo, kad savigyna galima tik esant ginkluotam užpuolimui, preventyvos savigynos teisės egzistavimas tampa labai kvestionuojamas. Tačiau preventyvos savigynos koncepcija yra reikšminga atsižvelgiant į šiuolaikines technologijas – modernią karinę ginkluotę, kurių dėka organizuoti karinius veiksmus galima ypatingai greitai, taip paliekant užpultajai valstybei labai mažai laiko organizuoti gynybą iki sėkmingos operacijos užbaigimo, ypač jei valstybė yra maža geografiniu atžvilgiu.

Valstybės ir iki 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių buvo įvykdžiusios preventyvas operacijas savigynos tikslais. 1967 m. Izraelis organizavo atakas prieš kaimynines arabų valstybes, reaguodamas į jo Eilato uosto blokadą ir karinio pakto sudarymą tarp Jordanijos ir Egipto. To pasėkoje Egiptas mobilizavo savo pajėgas netoli Izraelio sienos, JT taikos palaikymo pajėgos išvyko iš tos zonos, o Izraelis surengė puolimą, žinomą kaip „Šešių dienų karas“. Žinoma, galima teigti, kad Egipto organizuota blokada buvo jėgos panaudojimas, taip legitimizuojant Izraelio jėgos panaudojimą savigynos, o ne preventyvos savigynos prasme, ypatingai atsižvelgiant ir į kitus to meto įvykius (verta pastebėti, kad JT dėl šio incidento nepasmerkė Izraelio dėl ginkluoto konflikto protrūkio).⁶⁵ To meto praktikoje valstybės buvo labiau linkusios jėgos panaudojimą pateisinti savigynos teise. 1962 m. Kubos krizės metu, kai Kuba rengėsi dislokuoti branduolines raketas iš Sovietų Sąjungos, JAV nesirėmė preventyvos savigynos koncepcija vykdydama Kubos blokadą, o pasirėmė regioniniu taikos palaikymu pagal JT Chartijos VII skyrių. Ir Irano-Irako karo atveju Irakas iš pradžių savo invaziją į Iraną 1980 m. teisinio preventyvia savigyna, bet neužilgo pakeitė savo poziciją ir teigė pasielgęs taip atsakydamas į Irano ginkluotą užpuolimą. Izraelis preventyvos savigynos koncepcija rėmėsi savo atakų prieš Irako branduolinį reaktorių 1981 m. atveju. Izraelis teigė, kad taip elgėsi stengdamasis pašalinti branduolinę grėsmę, kuri grėsė jo egzistavimui, nes Irako statomas branduolinis reaktorius buvo suprojektuotas ir branduolinėms bomboms pagaminti, kurių taikiniu būtų buvęs Izraelis. Todėl Izraelis jokiais sąlygomis negalėjo priešui leisti sukurti masinio naikinimo ginklų, nukreiptų prieš jį. Tačiau JT Saugumo Tarybos diskusijose Izraelis nesugebėjo pasiremti preventyvos savigynos praktika, kad paremtų savo poziciją.⁶⁶

⁶⁵ Gray Ch. International Law and the Use of Force. 2nd ed. – P. 130-131; Dinstein Y. War, Aggression and Self-Defence. 3rd ed. – P. 173.

⁶⁶ Gray Ch. International Law and the Use of Force. 2nd ed. – P. 133.

TTT Nikaragvos byloje neišreiškė jokios nuomonės dėl atsako teisėtumo į neišvengiamai gresiantį ginkluoto užpuolimo pavojų, kadangi tokia problema byloje nebuvo iškelta.⁶⁷ Preventyvos savigynos koncepcijos problematiškumas slypi tame, kad tai apima tam tikrus valstybės spėjimus apie kitos valstybės tikslus, motyvus ir būsimus veiksmus. Y. Dinsteinas siūlo preventyvią savigyną išskaidyti į numanomą savigyną (angl., *anticipatory self-defence*), kai ginkluotas užpuolimas tik numatomas, ir į užkertančią savigyną (angl., *interceptive self-defence*), kai ginkluotas užpuolimas yra neišvengiamas – taip preventyvos savigynos koncepcija taptų aiškesnė ir valstybės galėtų išvengti situacijos, kai joms tenka rinktis tarp tarptautinės teisės pažeidimo ir didesnių nuostolių, patirtų laiku neužkirtus kelio neišvengiamai agresijai.⁶⁸ Remiantis šiuo požiūriu, savigyna yra legitimi tiek prigimtinės teisės tiek ir JT Chartijos 51 str. prasme, kai ginkluotas užpuolimas yra neišvengiamas. Tokiu atveju liktų tik įrodymų klausimas ar padėties įvertinimas buvo teisingas, remiantis turėta informacija.

Kitas sudėtingas klausimas, iškilęs po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių, ar savigyna prieš teroristus yra galima tik kai jau buvo įvykdytas užpuolimas, ar visiškai prevenciniai veiksmai, nebuvus anksčiau teroristinių išpuolių, yra teisėti, ir jeigu jie teisėti, tai kaip tada tokie veiksmai turėtų būti vertinami reikalingumo ir proporcingumo kriterijų atžvilgiu. Tęsiant toliau šia linkme, kyla klausimas ar prevenciniai veiksmai bus teisėti tik prieš terorizmą ar ir prieš kitas grėsmes?

Tiek JAV, tiek ir D. Britanija pateisindamos operaciją „Tvirta taika“ Afganistane teigė, kad tokie jų veiksmai yra reikalingi užkirsti kelią kitiems teroristų išpuoliams ateityje. Šios pretenzijos, skirtos pateisinti veiksams, kuriais siekiama užkirsti grėsmę ateityje ir atgrasinti priešą, prieš 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykius daugumos valstybių greičiausiai būtų palaikytos kaip neteisėtos atsakomosios priemonės, negu kaip teisėta savigyna. Tačiau akivaizdūs JAV bandymai praplėsti savigynos teisės turinį, kad jis apimtų ir prevencinius veiksmus, valstybių buvo įvertinti labai kontraversiškai.⁶⁹ Pati operacija Afganistane, tolesnio jėgos nenaudojimo principo vystymosi kontekste, gali būti interpretuota gana kontraversiškai – plačiąja ir siaurąja prasme. Siaurąja prasme, teisė į savigyną būtų galima tik esant tokioms sąlygoms, kai išties įvyko plataus masto teroristinis išpuolis valstybės teritorijoje, taip pat toliau išliko terorizmo grėsmė, valstybės atsakas turi būti nukreiptas į už teroristinį išpuolį atsakingą organizaciją ir tik toje valstybėje, kuri sudarė sąlygas tai teroristinei organizacijai veikti ar savo veika atsisakė ją eliminuoti; ir tik tada kai JT Saugumo Taryba pripažino grėsmę tarptautiniam saugumui ir kai JT Saugumo Taryba patvirtino teisę į savigyną, netgi jei ta teisė nėra aiškiai išreikšta pagrindinėje

⁶⁷International Court of Justice. Nicaragua v. United States of America - Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, ICJ Reports (1986) 14, para 194.

⁶⁸Dinstein Y. War, Aggression and Self-Defence. 3rd ed. – P. 172.

⁶⁹Žr. Bothe M. Terrorism and the Legality of Pre-emptive Force // European Journal of International Law. 2003, Vol. 14, No. 2. – P. 227-240; Sofaer A.D. On the Necessity of Pre-emption // European Journal of International Law. 2003, Vol. 14, No. 2. – P. 209-226.

rezoliucijos dalyje. Afganistano atveju JT Saugumo Tarybos rezoliucijos Nr. 1368 ir Nr. 1373 daugeliu valstybių laikomos esminiu faktu, kuriuo remiantis valstybės neišreiškė savo noro pasmerkti JAV veiksmus. Plačiaja prasme, operacijos „Tvirta taika“ precedentas gali būti įvertintas kaip valstybių teisė pakankamai laisvai veikti pasinaudojus saviginos teise prieš bet kokią teroristinių išpuolių grėsmę prieš jos piliečius ar jos teritorijoje, netgi nesant JT Saugumo Tarybos rezoliucijos, ir netgi tos valstybės teritorijoje, kuri neteikė jokios paramos teroristinei grupotei. Kol kas sunku pasakyti kokia bus tolimesnė praktika, bet aišku, kad saviginos teisę interpretuojant pirmojo scenarijaus pagrindu, o ypatingai antrojo scenarijaus pagrindu, valstybėms atsiranda daugiau galimybių pateisinti jėgos panaudojimą saviginos pagrindu, nors ir tarptautinės bendruomenės deklaruojama siekiamybė yra iki minimumo sumažinti jėgos panaudojimo atvejus ir galimybes.

JAV laiške, adresuotame JT Saugumo Tarybai prasidėjus operacijai „Tvirta taika“, remiamasi jos teise į saviginą atsakant į 2001 m. rugsėjo 11 d. išpuolius bei taip pat pareiškama, kad: „Daug ko mes dar nežinome. Mūsų tyrimas dar tik pradinėje stadijoje. Gali būti, kad mūsų saviginai prireiks tolesnių ir kitų organizacijų bei kitų valstybių veiksmų.“⁷⁰ Nėra visiškai aišku, ar JAV turėjo omenyje veiksmus prieš subjektus, atsakingus už 2001 m. rugsėjo 11 d. išpuolius, ar jau tuomet pabandė praplėsti saviginos teisę, į ją įtraukdama ir kovą su terorizmu. JAV žengė ir tolesnį žingsnį, indikuodama, kad jėga gali būti panaudota net ir neįvykus teroristiniam išpuoliui, siekiant užkirsti kelią galimiems išpuoliams ateityje. Tokia nuostata užfiksuota ir 2002 m. rugsėjį paskelbtoje JAV Nacionalinėje saugumo strategijoje. JAV Nacionalinė saugumo strategija yra išties gana kontraversiškas dokumentas, užfiksuojantis JAV nuostata, kad „[n]ors JAV nuolatos stengiasi užsitikrinti tarptautinės bendruomenės paramą, mes prireikus nedvejodami veiksime vieni, naudodamiesi savo teise į saviginą ir veikdami preventyviai prieš teroristus, siekiant neleisti jiems daryti žalos prieš mūsų žmones ir mūsų šalį.“⁷¹ Trečias šios strategijos tikslas yra „stiprinti savo sąjunginius siekiant kovoti prieš globalų terorizmą ir dirbti užkertant išpuolius prieš mus ir mūsų draugus“. Šis trečias strategijos tikslas susijęs su penktu, konstatuojančiu, kad tai daroma siekiant „užkirsti mūsų priešams grasinti mums, mūsų sąjungininkams ir mūsų draugams masiniais naikinimo ginklais“.⁷² Ši jungtis tarp „priešų, bandančių sukurti masinio naikinimo ginklus“ (verta prisiminti 2002 m. JAV paskelbtą taip vadinamą „Blogio Ašį“, susidedančią iš Irako, Irano ir Šiaurės Korėjos) ir teroristų dar labiau praplečia teisės į saviginą turinį. JAV paskelbė taip vadinamą naują „Busho doktriną“,

⁷⁰ Op. cit. Gray Ch. International Law and the Use of Force. 2nd ed. – P. 175.

⁷¹ The National Security Strategy of the United States of America. September 2002. – P. 6. // <http://www.state.gov/documents/organization/15538.pdf>; prisijungimo laikas 2005-12-21

⁷² Ibid, P. 1, 5-9, 13-16.

išplečiančią jos teisę į savigyną gerokai už tradicinių ribų, kurių tarptautinė bendruomenė prisilaikė bent jau iki 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių.

Naujos JAV nacionalinės saugumo strategijos ir „Busho doktrinos dėl preventyvos savigynos“ išdavų netruko ilgai laukti – 2003 m. kovo mėn. JAV pradėjo operaciją „Irako laisvė“, kuri susilaukė labai kontraversiško tarptautinės bendruomenės įvertinimo.

Taigi, iš pirmo žvilgsnio tokia atrodytų neginčijama teisė į savigyną, interpretuojant ją gana plačiai, sukelia daug diskusijų ir iššūkių tarptautiniam saugumui. Būtent pasinaudojus šia teise buvo pradėtos karinės operacijos Afganistane ir Irake. Nors Irako atveju vėliau jėgos panaudojimo pateisinimui buvo pasitelkti ir kiti argumentai, kurie vėliau ir tapo svarbiausi. JAV jau pripažįsta, kad jos duomenys apie Irako masinius naikinimo ginklus buvo neteisingi – tai savo kalboje Irako parlamento rinkimų išvakarėse, vykusių 2005 m. gruodžio 15 d., pripažino ir JAV prezidentas G.W. Bushas, tačiau toje pačioje kalboje jis pareiškė, kad vis vien S. Husseino režimo nuvertimas buvo teisingas žingsnis užtikrinant taiką ir saugumą tame regione ir visame pasaulyje.⁷³ Operacijos Irake teisėtumas pagrindžiamas siekiu išlaisvinti Irako tautą nuo diktatoriškos S. Husseino ir jo klanų valdžios, kaltinant S. Husseiną vykdžius visų pirma kurdų, šiitų ir kitų režimui nepalankių irakiečių genocidą. Tačiau nepamirškime, kad pati operacija buvo pradėta remiantis savigynos teise (o dar tiksliau preventyvos savigynos teise, užfiksuotoje ne kur kitur, o JAV Nacionalinėje saugumo strategijoje). Tuo tarpu operacija Afganistane, pradėta remiantis teise į savigyną, labai išplėtė pačios teisės į savigynos turinį. Tokios tendencijos neabejotinai ir ateityje leis remtis teise į savigyną plačiaja prasme, kartu persipinant savigynos ir paskelbto „naujo globalaus karo prieš terorizmą“ koncepcijoms, tuo pačiu randant būdų jėgos panaudojimui pateisinti. Turint omenyje augantį JAV poreikį naftai ir naftos telkinius Irake tikrieji JAV inicijuotos ir vadovaujamos operacijos Irake motyvai tampa dar miglotesni, keldami tarptautinės bendruomenės abejones dėl JAV veiksmų nuoširdumo, mažindami pati pasitikėjimą JAV ir silpnindami motyvaciją bendradarbiauti, siekiant užtikrinti tarptautinę taiką ir saugumą. Akivaizdu, kad tai nėra geros tendencijos tarptautinio saugumo srityje.

2.2. JT Saugumo Taryba ir leidimas valstybėms bei regioninėms organizacijoms panaudoti ginkluotą jėgą

Pagal JT Chartijos sukurtą kolektyvinio saugumo sistemą, vienas iš svarbiausių JT tikslų yra tarptautinės taikos ir saugumo palaikymas. Tam tikslui pasiekti individualių valstybių

⁷³ The United States of America President George W. Bush. President Discusses Iraqi Elections, Victory in the War on Terror. Washington, D.C. Office of the Press Secretary, December 14, 2005 // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/12/20051214-1.html>; prisijungimo laikas 2005-12-21.

veiksmų gali neužtekti, tad JT Chartijoje, siekiant išvengti Tautų Sąjungos neefektyvumo problemos, yra numatyta, kad pati organizacija disponuoja instrumentu, kuriuo naudojantis būtų galima efektyviai siekti JT Chartijoje numatytų tikslų, netgi pasitelkiant tokią priemonę kaip ginkluotos jėgos panaudojimas.

Autorizuoti karinės jėgos panaudojimą gali tik JT Saugumo Taryba – pagrindinis JT organas, atsakingas už tarptautinės taikos ir saugumo palaikymą. JT Chartijos 39 str. numato, kad “Saugumo Taryba nustato grėsmės taikai, jos pažeidimo ar agresijos akto pavojų ir teikia rekomendacijas arba sprendžia, kokių reikia imtis priemonių pagal 41 ir 42 straipsnius siekiant palaikyti arba atkurti tarptautinę taiką bei saugumą.”⁷⁴

JT Chartijos 41 ir 42 str. numato, kad Saugumo Taryba nustato grėsmės taikai egzistavimą ar taikos pažeidimo faktą ir sprendžia, kokių priemonių reikia imtis, palaikant ar atstatant tarptautinę taiką bei saugumą. Prievartinės priemonės gali būti dvejopo pobūdžio – numatančios ginkluotos jėgos panaudojimą ir jo nenumatančios. 41 str. nustato nekarinio pobūdžio priemones, kaip pvz., visiškas arba dalinis ekonominių santykių nutraukimas, ekonominės sankcijos, diplomatinių santykių nutraukimas.

Remiantis 42 str. JT Saugumo Taryba gali nuspręsti imtis griežtesnių priemonių, įskaitant ir jėgos panaudojimą. JT Saugumo Taryba, atsižvelgdama į susidariusią situaciją, gali priimti sprendimą panaudoti karinę jėgą prieš tarptautinės taikos ir saugumo pažeidėją: “Jeigu, Saugumo Taryba nuomone, 41 straipsnyje numatytų priemonių gali nepakakti arba jau nepakanka, ji, pasinaudodama oro, jūrų bei sausumos pajėgomis, gali imtis veiksmų, kurių reikia tarptautinei taikai bei saugumui palaikyti arba atkurti. Tokie veiksmai gali būti demonstracijos, blokada ir kitokios Jungtinių Tautų narių oro, jūrų bei sausumos pajėgų operacijos.”⁷⁵

Tokio pobūdžio JT Saugumo Tarybos sprendimas – rezoliucija – yra privalomas valstybei (arba valstybėms), prieš kurią tos priemonės nukreiptos, ir panaikina jos (jų) teisę imtis savignos priemonių pagal JT Chartijos 51 str.

Šaltojo karo metu atvejų, kada jėga buvo panaudoja JT Saugumo Tarybos sprendimo pagrindu, pasaulinėje praktikoje buvo nedaug. Laikoma, kad 1945-1990 m. buvo tik du atvejai, kai JT Saugumo Taryba leido panaudoti jėgą – Korėjos ir Pietų Rodezijos atvejai.⁷⁶ Tai nulemia sudėtinga sprendimo priėmimo procedūra, reikalaujanti penkių nuolatinių JT Saugumo Tarybos narių sutarimo dėl jėgos panaudojimo konkrečiu atveju. Tokia tvarka iš dalies paralyžuoja teisėto jėgos panaudojimo mechanizmo veikimą bei griežtų sankcijų tikėtinumą.

Po Šaltojo karo pabaigos ir 1991 m. operacijos „Audra dykumoje“ prieš Iraką, sekusios kaip atsakas Irakui užpuolus Kuveitą, tarptautinė bendruomenė tikėjosi radikalių permairų JT

⁷⁴ Vadapalas V. Tarptautinės teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – P. 24.

⁷⁵ Ten pat, P. 24-25.

⁷⁶ Žr. Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. P. 461-466.

veikloje užtikrinant tarptautinę taiką ir saugumą. Operacija „Audra dykumoje“, kuri buvo surengta esant precedento neturinčiam visuotiniam sutarimui tarp valstybių, buvo traktuojama kaip revoliucinis žingsnis JT veikloje. Tai buvo tarsi katalizatorius, paskatinęs tarptautinių normų dėl jėgos panaudojimo pasikeitimus. 1990 m. JT Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 678 leido valstybėms naudoti „visas reikiamas priemones“ siekiant, kad Irakas nedelsiant ir besąlygiškai patrauktų savo pajėgas iš Kuveito, bei siekiant atstatyti tarptautinę taiką ir saugumą.⁷⁷ Be operacijos „Audra dykumoje“ JT Saugumo Taryba, remiantis JT Chartijos VII skyriumi, autorizavo JT operacijas Jugoslavijoje (1991 m.), Somalyje (1993 m.), Ruandoje (1994 m.), Haityje (1994 m.), Albanijoje (1997 m.), Centrinėje Afrikos Respublikoje (1997 m.) ir Rytų Timore (1999 m.). 2003 m. JT Saugumo Taryba autorizavo dar tris jėgos panaudojimo operacijas: Liberijoje, Kongo Demokratinėje Respublikoje ir Dramblio Kaulo Respublikoje.

Tačiau šios vėlesnės operacijos jau nebuvo tokios efektyvios ir sėkmingos kaip „Audra dykumoje“. Operacija Jugoslavijoje nebuvo efektyvi, dėl to, kad JT, siekdamas išlikti bešališkos konfliktuojančių pusių atžvilgiu, nesuteikė po JT vėliava taikos įvedime ir palaikyme dalyvaujančioms pajėgoms pakankamo mandato panaudoti jėgą (dėl tam tikrų JT Saugumo tarybos nuolatinių narių simpatijų vienai ar kitai konfliktuojančiai pusei) bei nebuvo mobilizuoti pakankami resursai išskeltoms užduotims pasiekti. Somalio atvejis buvo dar tragiškesnis, kai, po JAV pasitraukimo iš UNOSOM misijos po jos karių žūties Mogadiše ir kitoms valstybėms neprisiėmus atsakomybės paremti misiją, operacija 1995 m. kovo mėn. buvo nutraukta ir tai buvo pirma JT operacija, kai JT Saugumo Taryba ją atšaukė, nors pati misija sėkmingai nebuvo užbaigta (Somalis iki šios dienos dar neturi tinkamai funkcionuojančios centrinės vyriausybės).⁷⁸ Ruandos atvejis iškėlė dar vieną JT operacijų problemą, būtent valstybių, kurioms JT Saugumo Taryba pagal VII skyrių leidžia imtis karinių veiksmų, savų interesų gynimo problemą.⁷⁹ Kita problema, kaip parodė Jugoslavijos, Somalio ir Ruandos atvejai, yra ta, kad valstybės, nebūdamos suinteresuotos, dažniausiai nenori siųsti savo karinių pajėgų į tolimas šalis, ir dėl tokio nenoro JT tampa bejėgės veiksmingai veikti savarankiškai.

JT Saugumo Taryba taip pat autorizavo ilgalaikes misijas Kosove, Afganistane ir Irake, nors tokio tipo operacijos ir nėra numatytos JT Chartijos VII skyriuje. Tokia autorizacija buvo daugiau reakcija į vykstančius procesus, nes be šios reakcijos panašu, kad JT būtų buvusios galutinai marginalizuotos jėgos panaudojimo autorizavimo klausimu ir palaipsniui parastų savo svarbą įgyvendinant pagrindinį organizacijos tikslą – užtikrinti tarptautinę taiką ir saugumą.

⁷⁷ UN Security Council. Resolution 678 (1990). 29 November 1990 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

⁷⁸ Apie JT operacijas Jugoslavijoje ir Somalyje žr. Gray Ch. *International Law and the Use of Force*. 2nd ed. – P. 217-224; Akehurst M., Malanczuk P. *Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas*. – P. 474-477, 481-488.

⁷⁹ Žr. Gray Ch. *International Law and the Use of Force*. 2nd ed. – P. 228-230; Akehurst M., Malanczuk P. *Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas*. – P. 477-479.

Dar vienas labai svarbus klausimas – pats JT Saugumo Tarybos ginkluotųjų pajėgų panaudojimo autorizavimo procesas, arba tiksliau XX a. pabaigoje atsiradęs fenomenas kaip „numanomas jėgos panaudojimo autorizavimas“. Pirmas tokio numanomo autorizavimo užuomazgas galima aptikti JAV ir D.Britanijos veiksmuose prieš Iraką, po to kai Irakas buvo išvytas iš Kuveito ir Irako vyriausybė ėmėsi represijų prieš kurdus ir šiitus, kurie buvo raginami sukilti prieš vyriausybę konflikto metu.⁸⁰ JT Saugumo Taryba iš pradžių pademonstravusi savo nenorą įsivelti į Irako vyriausybės vykdomų represijų klausimą, kuri palaikė vidiniu Irako reikalu, vėliau priėmė rezoliuciją Nr. 688, pasmerkdamą kurdų ir šiitų represijas, reikalaujama Irako nutraukti šias represijas ir prašydama Irako išleisti tarptautines humanitarines organizacijas.⁸¹ Ši rezoliucija nebuvo priimta JT Chartijos VII skyriaus pagrindu ir neautorizavo jėgos panaudojimo, siekiant apsaugoti kurdus ir šiitus. Nepaisant to, JAV, D.Britanija ir Prancūzija referavo į šią rezoliuciją pateisindamos savo veiksmus įsiveržiant į Iraką ir įsteigiant saugumo prieglaudas. Jos nepateikė pilnos teisinės argumentacijos dėl šių veiksmų, kaip ir dėl vėliau įsteigtų neskraidymo zonų Irake – iš pradžių šiaurinėje, vėliau ir pietinėje Irako dalyse. Nors numanomo autorizavimo koncepcija nebuvo detalai išrutuliuota tuo metu, JAV ir D.Britanija teigė, kad jų veiksmai, siekiant užtikrinti saugumą neskraidymo zonose, buvo atitinkantys, įgyvendinantys ir paremiantys JT Saugumo Tarybos rezoliuciją Nr. 688. D.Britanija, pateisindama savo veiksmus, taip pat dar pasirėmė ir humanitarinės intervencijos koncepcija. JAV ir D.Britanijos veiksmai susilaukė ypatingo dėmesio, kai šios valstybės 1998 m. gruodžio mėn. vienašališkai praplėtė išitraukimo į kovą taisyklės savo karinėms oro pajėgoms, leidžiant preventyvias atakas prieš Irako žemės gynybinius įrenginius ir vadovavimo centrus. Tai buvo padaryta be jokio teisinio pagrindo. Klausimas dėl tokių neskraidymo zonų teisėtumo vėl iškilė 2001 m. vasario mėn., kai JAV ir D.Britanija įvykdė nemažo masto operacijas, atsakydamos į padidėjusį Irako oro gynybos sistemų aktyvumą neskraidymo zonose.

Akivaizdesnis numanomo jėgos panaudojimo autorizavimo taikymo atvejis buvo NATO operacija prieš Jugoslaviją 1999 m. Tai sužadino didesnes diskusijas dėl numanomo autorizavimo negu Irako atveju, argumentuojant, kad tokie veiksmai buvo nesuderinami su JT Chartija bei sumenkino JT Saugumo Tarybos vaidmenį užtikrinant tarptautinę taiką ir saugumą. JT Saugumo Taryba 1998 m. atsakydama į įvykius Kosove priėmė 3 rezoliucijas. Tačiau nei rezoliucija Nr. 1160, nei Nr. 1199, nei Nr. 1203 neišreiškė jėgos panaudojimo autorizavimo ar

⁸⁰ Žr. Wedgwood R. The Enforcement of Security Council Resolution 687: The Threat of Force against Iraq's Weapons of Mass Destruction // American Journal of International Law. 1998, Vol. 92(4). – P. 724-729; Lobel J., Ratner M. Bypassing the Security Council: Ambiguous Authorisations to Use Force, Cease-fires and the Iraqi Inspection Regime // American Journal of International Law. 1999, Vol. 93(1). – P. 124-155.

⁸¹ UN Security Council. Resolution 688 (1991). 5 April 1991 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

net numanomo autorizavimo.⁸² Remiantis šiomis trimis rezoliucijomis galima pateisinti NATO veiksmus, teigiant, kad NATO veikė įgyvendindama tarptautinės bendruomenės tikslus. Tačiau neaiškumas dėl NATO organizuotos oro atakų kampanijos prieš Jugoslaviją teisėtumo išlieka. Kai kurios NATO operacijoje dalyvavusios valstybės rėmėsi numanomu JT Saugumo Tarybos autorizavimu, kitos humanitarinės intervencijos doktrina. Nors JT Saugumo Tarybai nepavyko pasmerkti NATO bombardavimo (dėl suprantamų priežasčių), dalis valstybių nepritarė numanomo autorizavimo doktrinai. JT Generalinis Sekretorius savo 1999 m. darbo ataskaitoje konstatavo, kad „moralinė teisė ir neteisėbė šio kompleksiško ir ginčytino įvykio bus dar daugelio metų debatų taikinys, bet kas yra visiškai aišku, kad veiksmų įgyvendinimas be Saugumo Tarybos autorizavimo kelia grėsmę pačiai tarptautinio saugumo sistemos esmei, įtvirtintai JT Chartijoje. Tik Chartija numato universaliai priimtus teisinius pagrindus jėgos panaudojimui.“⁸³

Paskutinis ir pats kontraversiškiusias numanomo autorizavimo pritaikymo atvejis – 2003 m. kovo mėn. pradėta operacija „Irako laisvė“. Šią operaciją pradėjo JAV (aktyviai nuo operacijos pradžios dalyvaujant D.Britanijai ir Australijai), siekiant užtikrinti Irako masinio naikinimo ginklų nuginklavimo procesą.⁸⁴ Šį kartą valstybių požiūriai labai akivaizdžiai išsiskyrė dėl jėgos panaudojimo prieš Iraką teisėtumo – jau pirmomis operacijos dienomis savo paramą JAV vadovaujamai operacijai buvo išreiškusios 49 valstybės,⁸⁵ tuo tarpu kitos valstybės, ir ne tik tradiciškai oponuojančios Rusija ir Kinija, bet ir kai kurios NATO ir ES narės (visų pirma Prancūzija ir Vokietija) išreiškė požiūrį, kad jėga neturėtų būti naudojama be aiškaus JT Saugumo Tarybos autorizavimo. Tačiau panašu, kad JAV valdžia buvo pilnai pasirengusi įgyvendinti savo nacionalinę saugumo strategiją ir išplėsti karo prieš terorizmą ribas, apimant ir „Blogio Ašies“ valstybę Iraką. Pateisinant jėgos panaudojimą prieš Iraką buvo pasiremta JT Saugumo Tarybos 1991 m. rezoliucija Nr. 687⁸⁶ ir 2002 m. rezoliucija Nr. 1441⁸⁷ (taip pat dalinai tuo, kad JT Saugumo Taryba buvo neefektyvi priimant sprendimus dėl Irako, kai 2003 m. vasario mėn. JAV, D.Britanijos ir Ispanijos siūlytos rezoliucijos projektas, autorizuojantis jėgos panaudojimą prieš Iraką, buvo šių valstybių atšauktas, kai tapo aišku, jog šią rezoliuciją vetuos Prancūzija ir Rusija). Nuomonių išsiskyrimas JT Saugumo Taryboje, kuris trukdė sprendimų

⁸² Detaliau apie NATO intervenciją į Jugoslaviją 1999 m. bus aptarta vėlesniame darbo poskyryje apie ginkluotos jėgos naudojimo problemą užtikrinant žmogaus teises.

⁸³ Op cit. Gray Ch. International Law and the Use of Force. 2nd ed. – P. 269-270.

⁸⁴ Murphy S.D. Contemporary Practice of the United States Relating to International Law // American Journal of International Law. 2003, Vol. 97(2). – P. 419-446.

⁸⁵ Žr. The White House. Who are the current coalition members? // <http://www.whitehouse.gov/infocus/iraq/news/20030327-10.html>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

⁸⁶ UN Security Council. Resolution 687 (1991). 3 April 1991 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/23/IMG/NR059623.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

⁸⁷ UN Security Council. Resolution 1441 (2002). S/res/1441 (2002). 8 November 2002 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/682/26/PDF/N0268226.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

priėmimui Irako atveju, iš esmės kvestionuoja JT vaidmenį; o JAV ryžtingumas panaudoti jėgą prieš Iraką iškelia klausimą kiek JAV veiksmai yra apribojami tarptautinės teisės.

JAV priimamuose sprendimuose ir veiksmuose galima įžvelgti tendenciją, kad JAV, esant konfliktui tarp tarptautinės bendruomenės iškelto tikslo užtikrinti tarptautinę taiką bei saugumą ir tarptautinės teisės principų bei taisyklių, tokių kaip jėgos nenaudojimas, aiškus JT Saugumo Tarybos mandatas panaudoti jėgą ir t.t., prioritetu laiko tikslo (ar netgi tikslų, įskaitant ir humanitarinius tikslus) įgyvendinimą ir užtikrinimą, ir yra pasirengusi pažeisti tarptautinės teisės principus (nors vėliau ir pateikdama pateisinimus jėgos panaudojimui ar net įtakodama naujo požiūrio į tarptautinės teisės principo atsiradimą). Žvelgiant iš moralinės pusės tokie JAV veiksmai yra pilnai pateisinami, kai nesilaikant tam tikrų taisyklių, kurios užkerta kelią tikslui pasiekti, yra siekiami tarptautinės bendruomenės nustatyti ir pripažinti tikslai. Tačiau problema slypi tame, kad vadovaudamasi tokiu modeliu JAV, siekiant bendrų tarptautinės bendruomenės tikslų, vienašališkai nustato reikalingumo ir proporcingumo kriterijų ribas ir jais vadovaujasi, nors tarptautinė bendruomenė tokioms kriterijų riboms galbūt ir visai nepritaria. Taip atsiranda pavojus, kad susiskaidymas tarptautinėje bendruomenėje vis didės ir vis bus sunkiau pasiekti konsensusą net ir pačiais svarbiausiais klausimais. Galima prognozuoti, kad nesant tarptautinės bendruomenės konsensuso atsiras ir naujų pagrindinių tarptautinės teisės principų interpretacijų, įskaitant ir jėgos nenaudojimo principą.

2.3. Ginkluotos jėgos naudojimo siekiant apginti užsienyje esančius piliečius teisėtumo problema

XIX a. buvo laikomasi nuomonės, kad yra teisėta panaudoti jėgą, siekiant apsaugoti užsienyje esančius piliečius bei turtą. Priėmus JT Chartija šis klausimas tapo labiau kontraversiškas, kadangi panaudojant ginkluotą jėgą, siekiant apginti savo piliečius užsienyje, pažeidžiami „teritorinis vientisumas ir politinė nepriklausomybė“ tos valstybės, kurioje įvykdoma gelbėjimo operacija. JT Chartijos 51 str. interpretacija neigė, kad „ginkluotas užpuolimas“ galimas prieš asmenį, esantį užsienyje, kadangi jis numato, kad užpulta turi būti valstybė.

Jėgos panaudojimas, siekiant apginti užsienyje esančius piliečius, po Antrojo pasaulinio karo nėra dažnai pasitaikantis reiškinys. 1964 m. Belgija ir JAV nusiuntė savo pajėgas į Kongą, siekdamas išgelbėti įkaitus iš sukilėlių rankų. 1975 m. JAV pajėgos panaudojo jėgą išlaisvinant JAV prekybinį laivą ir jo įgulą, kuris buvo užgrobtas Kambodžos. Ryškiausias atvejis buvo jau minėtas įkaitų išlaisvinimas Entebėje (Ugandoje) 1976 m., organizuotas Izraelio. JT Saugumo Tarybos diskusijos šiuo atveju baigėsi nepateikus aiškaus įvertinimo. Kai kurios valstybės rėmė

Izraelio veiksmus, kitos teigė, kad Izraelio veiksmai turi būti traktuotini kaip agresija prieš Ugandą. Dar vienas atvejis – nesėkmingas JAV bandymas išlaisvinti Teherane JAV ambasadoje paimtus įkaitus 1980 m.

Nuo šių operacijų savo turiniu skiriasi JAV intervencijos į Grenadą 1983 m. ir į Panamą 1989 m. Pateisindama savo šias intervencijas JAV teigė, siekianti apginti JAV piliečius užsienyje. Tačiau abiem atvejais pavojus JAV piliečiams buvo toks, kad kėlė rimtas abejones ar tos intervencijos atitiko reikalingumo ir proporcingumo kriterijus. Dar daugiau, JAV pajėgos Grenadoje ne tik įvykdė piliečių gelbėjimo operacijas, bet ir liko Grenadoje tol, kol nebuvo pakeista vyriausybė (nušalinta socialistų valdžia). Pateisindama savo intervenciją Grenadoje JAV ne tik rėmėsi siekiu apsaugoti savo piliečius, bet ir kvietimu iš Grenados generalgubernatoriaus bei teigimu, kad jos veiksmai buvo regioninis taikos palaikymas pagal JT Chartijos VII skyrių. Pateisindama savo intervenciją į Panamą, JAV labiau akcentavo savo piliečių gynimą negu Grenados atveju, tačiau JAV veiksmai vėl gerokai peržengė piliečių gynimo ribas – JAV pajėgos pakeitė Panamos vyriausybę. JT Generalinė Asamblėja abiem šiais atvejais pasmerkė JAV veiksmus.⁸⁸ Tačiau šis pasmerkimas nereiškia, kad buvo atmesta plačioji savigynos doktrina, apimanti piliečių apsaugą užsienyje, o greičiau tai, kad JAV peržengė piliečių gynimo ribas ir prisidengdama piliečių apsauga įsikišo į Grenados ir Panamos vidaus reikalus.

Po Šaltojo karo pabaigos taip pat buvo atvejų, kai valstybės siuntė savo pajėgas, siekdamas išgelbėti savo piliečius ir kitus asmenis iš pavojingų situacijų, kai valstybė buvo įsitraukusi į pilietinį karą ar joje vyko vidaus neramumai. JAV siuntė savo pajėgas į Liberiją 1990 m., į Centrinę Afrikos Respubliką 1996 m., į Sierą Leonę 1997 m. ir į Dramblio Kaulo Respubliką 2002 m.; Prancūzija ir Belgija – į Ruandą 1990, 1993 ir 1994 m.; Prancūzija – į Centrinę Afrikos Respubliką, į Dramblio Kaulo Respubliką ir Liberiją 2002-2003 m. Tačiau tokių intervencijų teisėtumo klausimas nebuvo iškeltas JT. Valstybė, panaudojusi jėgą, neinformavo JT Saugumo Tarybos pagal JT Chartijos 51 str., o valstybė, į kurios teritoriją buvo įsiveržta, neiškėlė šio klausimo JT. Taip pat ir kitos valstybės neprotstavo dėl tokio jėgos panaudojimo. Šiuos atvejus galima būtų interpretuoti kaip valstybės, į kurios teritoriją buvo įsiveržta, sutikimą ar numanomą sutikimą dėl įvykdytos gelbėjimo operacijos. Tačiau daugelyje šių atvejų paprasčiausiai neegzistavo efektyvios vyriausybės – ankstesnė buvo nuversta, o šalyje buvo chaotiška situacija. Atrodo, kad kitos valstybės buvo linkusios tyliai sutikti su tokia evakuacija, panaudojant jėgą. Daugiausia nerimo sukėlė tie atvejai, kai valstybė, kurios

⁸⁸ UN General Assembly. Resolution on the situation in Grenada. A/RES/38/7. 2 November 1983 // <http://www.un.org/documents/ga/res/38/a38r007.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21; UN General Assembly. Resolution on effects of the military intervention by the United States of America in Panama on the situation in Central America. A/RES/44/240. 29 December 1989 // <http://www.un.org/documents/ga/res/44/a44r240.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

teritorijoje buvo vykdoma operacija, prieštaravo prieš tokią intervenciją arba kai gelbėjimo operacijos buvo tik pretekstas intervencijai, o tikrieji intervencijos tikslai buvo kiti.

Tokia neapibrėžta situacija dėl ginkluotos jėgos panaudojimo, siekiant apginti užsienyje esančius piliečius, teisėtumo neturėtų būti priimtina. Tai vis tik palieka valstybėms, ypatingai toms didžiosioms, kurios gali vykdyti tokias operacijas, remiantis pretekstu ginti savo piliečius užsienyje įvykdyti intervenciją, tuo pačiu pasinaudojant tokia intervencija kartu pabandyti pasiekti ir kitus tikslus. Idealu būtų surasti tarptautinės bendruomenės konsensu šiuo klausimu ir jį dokumentiškai įteisinti, nors atsižvelgiant į gana skirtingus valstybių požiūrius šiuo klausimu vargu ar tai tikėtina artimiausiu metu. Panašu, kad ginkluotos jėgos panaudojimas, siekiant apginti užsienyje esančius piliečius, bus apibrėžtas tik ateityje įvykus konkrečiam incidentui ir kai šis incidentas bus detaliam išnagrinėtas JT.

2.4. Jėgos naudojimas tautų apsisprendimo teisės atveju

Tautų lygiateisiškumo ir apsisprendimo principas yra tiesiogiai minimas JT Chartijos 1(2) ir 55 str. Tačiau JT Chartijoje nebuvo apibrėžta kas yra „tauta“, turinti teisę į apsisprendimą, o ir kai kurie autoriai prisilaiko nuomonės, kad JT Chartijos rengėjai tautų apsisprendimą suprato kitokia prasme, nei šiai sąvokai vėliau suteiktoji prasmė – priimant JT Chartija „apsisprendimo samprata neapėmė priklausomų tautų teisės būti nepriklausomomis arba netgi balsuoti, o buvo susieta su valstybių (ne asmenų) lygiomis teisėmis ta prasme, jog vienos valstybės tautos turi būti apgintos nuo kitos valstybės kišimosi.“⁸⁹ Tik vėliau JT Generalinės Asamblėjos priimtose rezoliucijose buvo užfiksuota platesnė teisės į apsisprendimą apimtis. Prie svarbiausių dokumentų šioje srityje priskirtini JT Generalinės Asamblėjos 1960 m. priimta deklaracija dėl nepriklausomybės kolonijinėms šalims ir tautoms suteikimo,⁹⁰ du žmogaus teisių paktai (1966 m. priimti Tarptautinis piliečių ir politinių teisių paktas ir Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, įsigalioję 1976 m.)⁹¹ ir 1970 m. deklaracija dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal Jungtinių Tautų Chartiją.⁹²

Ar galima panaudoti jėgą įgyvendinant tautų apsisprendimo teisę buvo aštrių debatų pagrindinis klausimas dekolonizacijos metu. Ginčus galima išskirti į dvi pagrindines dalis: 1) ar turi teisę nacionaliniai išsivadavimo judėjimai, siekdami įgyvendinti apsisprendimo teisę,

⁸⁹ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. P. 391.

⁹⁰ UN General Assembly. Declaration on the granting of independence to colonial countries and people. 1514 (XV). 14 December 1960 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/152/88/IMG/NR015288.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

⁹¹ Vadapalas V. Tarptautinės teisės: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – P. 184-214.

⁹² Ten pat, P. 41-51.

panaudoti ginkluotą jėgą; ir 2) ar turi teisę kitos valstybės remti šių judėjimų ginkluotą nepriklausomybės siekį.

Po Antrojo pasaulinio karo tos šalys, kurios priešinosi dekolonizacijos procesui susidūrė su ginkluotu išsivadavimo judėjimų pasipriešinimu. Taip nutiko Prancūzijai Tunise, Maroke ir Alžyre (ir Prancūzija pripažino šių valstybių nepriklausomybę); panašiai D. Britanija buvo paskubinta pasitraukti iš Malaizijos, Kenijos ir Kipro, o Nyderlandai iš Indonezijos. Kai Indija jėga išvijo Portugaliją iš Goa provincijos 1961 m. ir prijungė provincijos teritoriją prie Indijos, JT Saugumo Taryboje prasidėjo diskusijos dėl teisės panaudoti jėgą prieš kolonijinę okupaciją. Nuomonės išsiskyrė ar Portugalijos tęsiama Goa provincijos okupacija buvo agresijos aktas ir JT Chartijos 2(4) str. pažeidimas, ar Indijos jėgos panaudojimas buvo agresijos aktas ir to paties straipsnio pažeidimas. Nuomonių išsiskyrimas neleido JT Saugumo Tarybai priimti jokios reikšmingesnės rezoliucijos šiuo klausimu.

Kolonijinės valstybės ir JAV oponavo aiškiam teisės į galimybę panaudoti ginkluotą jėgą, siekiant apsisprendimo įgyvendinimo, įtvirtinimui tarptautinėje teisėje, nekalbant jau apie trečiųjų valstybių intervencijos teisę remiant nacionalinių išsivadavimų judėjimus. Priimtų rezoliucijų tekstuose buvo stengiamasi išvengti aiškių formuluočių šiuo klausimu. Taip ir 1970 m. rezoliucijoje dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius, siekiant konsensuso, buvo išvengta tiesioginio tautų teisės panaudoti jėgą siekiant įgyvendinti apsisprendimą ar valstybių galimybės jas paremti paminėjimo. Rezoliucija labiau akcentavo valstybių pareigą nenaudoti jėgos prieš žmones, turinčius teisę į apsisprendimą:

„Kiekviena valstybė turi pareigą susilaikyti nuo bet kokių jėgos veiksmų, kuriais iš aukščiau minimų tautų būtų atimama jų teisė į apsisprendimą, laisvę ir nepriklausomybę, kuri detalizuojama šio principo nuostatuose. Šios tautos savo akcijose prieš tokius jėgos veiksmus, o taip pat pasipriešinimo veiksmuose, kuriais siekiama įgyvendinti jų apsisprendimo teisę, turi teisę siekti ir gauti pagalbą vadovaudamosi Chartijos tikslais ir principais.“⁹³

Vėlgį ši nuostata sąmoningai nenumatė nacionalinių išsivadavimų judėjimų ar jiems prijaučiančių valstybių teisės panaudoti jėgą.

Dabar, kai dekolonizacijos procesas faktiškai baigtas, ginčai dėl tautų teisės įgyvendinti savo apsisprendimą panaudojant ginkluotą jėgą ar pasinaudojant trečiųjų valstybių pagalbą, atrodytų, prarado aktualumą. Tačiau klausimas vis dar išlieka aktualus. Pavyzdžiui, jau daugelį metų besitęsiančioje Palestinos kovoje dėl apsisprendimo Vakarų Kranto ir Gazos ruožo teritorijose, kurias 1967 m. okupavo Izraelis, nors ir valstybės, remiančios Palestinos reikalavimus į valstybingumą, dažniausiai teigia, kad Izraelis, okupuodamas minėtas teritorijas, pažeidė tarptautinę teisę, bet atvirai nepripažįsta galimybės panaudoti jėgą įgyvendinant Palestinos apsisprendimo teisę (tik Libanas ir Sirija net ir po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių laikosi

⁹³ Vadapalas V. Tarptautinės teisės: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – P. 49.

nuomonės, kad reikia skirti terorizmą nuo teisėto pasipriešinimo okupacijai, ir abi šios šalys tuo pagrindu atsisakė pripažinti Hezbollah teroristine organizacija, remiantis, kad ji kovoja prieš Izraelio užsitęsusių teritorijos okupaciją, kurią Izraelis užėmė jėga).

Sovietų Sąjungos, Jugoslavijos ir Čekoslovakijos subyrėjimai nepridėjo nieko ypatingai naujo dėl galimybių panaudoti jėgą ir pasinaudoti trečiųjų valstybių parama, siekiant įgyvendinti tautų apsisprendimo teisę.⁹⁴

Apsisprendimo teisės ir jėgos naudojimo santykis vis dar aktualus atsiskirti siekiančių etninių grupių atveju. Kaip rodo paskutinių metų praktika, už dekolonizacijos konteksto ribų nėra pritarimo jėgos panaudojimo galimybei ir ypač galimybe pasinaudoti trečiųjų valstybių parama, etninėms grupėms siekiant atsiskirti, įgyvendinant tautų apsisprendimo teisę. Kai šių etninių grupių siekiai atsiskirti ar bent jau įgyti autonomiją yra numalšinami ginkluota jėga, pavyzdžiui Kosovo, kurdų, Čėčėnijos ar Kalnų Karabacho atvejais, toks jėgos panaudojimas prieš etnines grupes tik sustiprina jų siekį į apsisprendimą. Deja, kai kuriais atvejais tarptautinė bendruomenė išreiškia tik moralinį palaikymą, o kartais išvis neparodo ypatingo susidomėjimo dėl, kaip teigtų tarptautinių santykių neorealizmo teorijos šalininkai, objektyvių priežasčių – arba represijas vykdanči valstybė yra per daug galinga, kad prieš ją būtų imtasi realių ir ją paveikiančių sankcijų (pvz., Čėčėnijos atveju); arba atvejis nėra aktualus tarptautinei bendruomenei ir jis dar patenka į galingos valstybės interesų sferą, o pastaroji nenori jo eskaluoti tarptautinėje arenoje (pvz. Kalnų Karabacho atveju). Be to, apsisprendimo teisės įgyvendinimo siekiančios etninės grupės gali būti įvardintos teroristinėmis grupuotėmis, ir prieš jas netgi gali būti panaudotos represijos, įteisintos kaip globalaus karo prieš terorizmą dalis, ypatingai jei šios etninės grupės, įgyvendindamos savo teisę į apsisprendimą, bandys panaudoti ginkluotą jėgą.

Apibendrinant galima teigti, kad paskutiniu metu po dekolonizacijos proceso susiklostę praktika, remiantis kuria savo teisę į apsisprendimą geriau įgyvendinti be jėgos panaudojimo. Separatistinėms etninėms grupėms panaudojus jėgą kyla pavojus būti įvardintomis teroristinėmis organizacijomis, su visomis iš to sekančiomis pasekmėmis. Įgyvendinant tautų apsisprendimo teisę taikiomis priemonėmis pasiekti rezultatą labai sunku, nebent tarptautinė bendruomenė atkreips į tokius siekius savo dėmesį ir suteiks tam klausimui ypatingą reikšmę. Tai gali įvykti dėl dviejų priežasčių – arba toks etninės grupės siekis gali padėti įgyvendinti kurios nors galingosios valstybės interesus; arba valstybėje, kurioje taikiomis priemonėmis savo teisę į apsisprendimą pradeda įgyvendinti etninė grupė, imasi represijų prieš separatistus panaudojant ir ginkluotą jėgą, taip paskatindama tarptautinės bendruomenės reakciją. Tačiau visada egzistuoja pavojus, kad netgi etninei grupei taikiomis priemonėmis pradėjus įgyvendinti savo teisę į

⁹⁴ Verta tik paminėti, kad Jugoslavijos Arbitražo Komisija patvirtino Bosnijos serbų teisę į apsisprendimą, bet paneigė, kad ši teisė leido jiems panaudoti ginkluotą jėgą, siekiant pakeisti egzistuojančias sienas (Komisijos išvada nr. 2).

apsisprendimą ir prieš tokius etninės grupės veiksmus buvo imtasi represijų, panaudojant ginkluotą jėgą, tarptautinė bendruomenė nesiims jokių ryžtingų veiksmų. Taip gali įvykti dėl dviejų priežasčių: 1) valstybė, kurioje įvyksta separatistinis judėjimas, yra pakankamai įtakinga tarptautinėje bendruomenėje, kad sugebėtų neleisti diskusijoms šiuo klausimu iškilti į tarptautinę areną; ir 2) valstybės, vedinos savo nacionalinių interesų, nebus pasirengusios prisidėti savo žmogiškaisiais ir/ar finansiniais resursais prie konflikto sureguliuavimo, jeigu į tokį konfliktą bus žiūrima kaip į neturintį pavojaus tarptautinei taikai ir saugumui požymių.

2.5. Draudimas trečiosioms valstybėms naudoti jėgą valstybių vidaus konfliktuose

JT Chartijos 2(4) str. numato jėgos nenaudojimą tik tarptautinių santykių rėmuose. Valstybių vidaus konfliktai buvo laikomi vidaus reikalu, išskyrus atvejus kai tokie konfliktai, remiantis JT Chartijos VII skyriumi, gali sukelti grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui. Tarpvalstybiniai konfliktai po Antrojo pasaulinio karo buvo daugiau išimtys, o dauguma tarpvalstybinių konfliktų apsiribojo veiksmais pasieniuose, tuo tarpu daug dažnesni buvo pilietinių karų atvejai, dėl tam tikrų aplinkybių kildavę patys, arba paspartinus jų kilimą įsikišus užsienio jėgoms, arba jie persimesdavo iš kaimyninės valstybės. Be tiesioginės intervencijos, panaudojant ginkluotąsias pajėgas, valstybės, siekdamos įtakoti vidaus konflikto baigtį, naudojo ir netiesioginę intervenciją, teikdamos vienai iš konflikto pusių vienokią ar kitokią pagalbą.

Normos, nustatančios kitų valstybių intervencijos į valstybės vidaus konfliktą draudimą, buvo numatytos JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijose. Pirma tokia norma buvo įtraukta į JT Generalinės Asamblėjos 1949 m. rezoliuciją dėl valstybių teisių ir pareigų, kuri numatė, kad kiekviena valstybė turi pareigą susilaikyti nuo intervencijos į bet kurios kitos valstybės vidaus ar užsienio reikalus ir kiekviena valstybė turi pareigą susilaikyti nuo civilinės nesantaikos kurstymo kitos valstybės teritorijoje ir neleisti jos teritorijoje esančiai organizacijai veikti, kurios veiksmai nukreipti tokios civilinės nesantaikos kurstymui.⁹⁵ Panaši nuostata buvo įtraukta ir į JT Generalinės Asamblėjos 1965 m. rezoliuciją dėl intervencijos nepriimtumo į valstybių vidaus reikalus, kuri numatė, kad jokia valstybė neturi teisės kištis, tiesiogiai ar netiesiogiai, dėl bet kokių priežasčių į kitos valstybės vidaus ar užsienio reikalus, o ginkluota intervencija ar bet kokios formos įsikišimas ar grasinimo veiksmai, nukreipti prieš valstybę ar jos politinius,

⁹⁵ UN General Assembly. Declaration on Rights and Duties of States. 375 (IV). 6 December 1949 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/051/94/IMG/NR005194.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

ekonominius ar kultūrinius elementus, yra netoleruoti.⁹⁶ Taip pat ir minėta 1970 m. JT Generalinės Asamblėjos rezoliucija dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius numatė jėgos naudojimo draudimą civiliniuose konfliktuose. Be pareigos nesikišti į vidaus ar užsienio reiklaus ši rezoliucija dar pridėjo pareigą neremti, nefinansuoti, neraginti bei netoleruoti naikinančių, teroristinių ar ginkluotų veiksmų, nukreiptų prieš smurtinį kitos valstybės režimo nuvertimą bei nesikišti į kitos valstybės vidaus konfliktą.⁹⁷ Šios taisyklės dar kartą buvo patvirtintos TTT Nikaragvos byloje.⁹⁸

Valstybės sutarė dėl šių normų, numatančių ginkluotos intervencijos valstybių vidaus konfliktuose draudimą, turinio, tačiau jų pritaikymas praktikoje Šaltojo karo metu, kai didžiosios valstybės kariavo taip vadinamus „šėšėlinius karus“ (angl., *proxy wars*) Afrikoje, Lotynų Amerikoje ir Azijoje, sukėlė nemažai nesutarimų. Taigi šiuo atveju ne interpretacija, o normos pritaikymas praktikoje sukėlė tam tikrų sunkumų – t.y. valstybės iš esmės sutarė dėl intervencijos į vidaus konfliktus draudimo principų, bet nesutarimai dėl faktų interpretavimo ir jų praktinio pritaikymo šiai normai vedė valstybes prie esminių nesutarimų. Nesutarimai kilo dėl tokių klausimų kaip intervencijos teisėtumas kai valstybinė valdžia paprašo jai suteikti paramą, siekiant išspręsti vidaus konfliktą; arba pagalba sukilėliams, kai nusistovėjusios valstybinės valdžios institucijos gauna pagalbą iš užsienio; arba intervencija, kurią įtakojo ankstesnė užsienio intervencija; ir galiausiai pati identifikacija valstybinės valdžios, kuri turėjo teisę prašyti pagalbos iš užsienio.

Valstybės dažnai teigėdavo, kad parama, kurią jos teikia valstybinės valdžios institucijoms vidaus konflikto atveju, visada yra teisėta, kadangi valdžia atstovauja valstybei ir todėl ji turi teisę pakviesti užsienio karines pajėgas į savo teritoriją bei gali ieškoti kitų užsienio pagalbos formų. Intervencijos pagal pakvietimą koncepcija buvo pagrindžiama teiginiu, kad tokia intervencija neprieštarauja jokiai valstybės suvereniteto principo interpretacijai. Tačiau istoriniai pavyzdžiai rodo, kad tokiais „kvietimais“ buvo piktnaudžiaujama, įsikišančiai valstybei siekiant įtvirtinti jai palankų režimą. Problemų kildavo ir dėl „teisėtos vyriausybės“ interpretacijos. Pavyzdžiui, Sovietų Sąjungos karinės intervencijos 1956 m. į Vengriją, 1968 m. į Čekoslovakiją ir 1979 m. į Afganistaną atvejais, be apeliavimo į būtinumą užkirsti kelią užsienio agresijai arba išoriniam kišimuisi, Sovietų Sąjunga teigė, kad ją pakvietė teisėtos tų valstybių vyriausybės, nors toks tvirtinimas kėlė rimtų abejonių. Panašus atvejis ir JAV intervencijos į Dominikos Respubliką 1965 m., kai JAV rėmėsi teisėtos vyriausybės kvietimu, nors

⁹⁶ UN General Assembly. Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty. 2131 (XX). 21 December 1965 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/218/94/IMG/NR021894.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

⁹⁷ Vadapalas V. Tarptautinės teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – P. 48.

⁹⁸ International Court of Justice. Nicaragua v. United States of America - Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, ICJ Reports (1986) 14, para 205.

„vyriausybės atstovas“ ir nebuvo tiksliai įvardintas. Intervencija į Dominikos Respubliką buvo pirmoji JAV karinė intervencija po Antrojo pasaulinio karo, skirta iš esmės sutrukdyti Dominikos Respublikoje į valdžią ateiti komunistinei vyriausybei (šios intervencijos teisėtumą JT Saugumo Taryboje palaikė tik D.Britanija). Taip pat ir jau minėtos JAV intervencijos į Grenadą 1983 m. atveju be to, kad JAV rėmėsi būtinumu gelbėti savo piliečius, ji savo karinę intervenciją teisingo teisėtos valdžios kvietimu. Tačiau prašymo, kurį pateikė Grenados generalgubernatorius, teisėtumas kelia abejones – ar toks prašymas buvo pateiktas prieš ar po invazijos ir ar generalgubernatorius turėjo teisę pateikti tokį prašymą, nes pagal Grenados konstituciją jis vykdė tik ceremonialinio pobūdžio funkcijas.⁹⁹

Su Šaltojo karo pabaiga baigėsi ir daugumą konfliktų, kai Sovietų Sąjunga ir JAV nustojo remti palankias vyriausybes ar opoziciją. Pietų Afrika pasitraukė iš Namibijos, Kuba iš Angolos, Vietnamas iš Kambodžos. Su JT pagalba buvo sudaryti susitarimai, siekiant užbaigti konfliktus Angoloje, Namibijoje, Mozambike, Kambodžoje, Afganistane ir Centrinėje Amerikoje. Tačiau nepaisant taikos susitarimų, Angoloje, Afganistane ir Kambodžoje vėl atsinaujino kovos. Milžiniška parama, gauta Šaltojo karo metu, leido konfliktuojančioms grupuotėms pratęsti konfliktą. Pavyzdžiui, konfliktai dar ilgai tęsėsi Afganistane ir po Sovietų Sąjungos pajėgų išvedimo. Afganistanas apkaltino JAV ir Pakistaną ir toliau remiant sukilėlius. 1991 m. JAV ir Sovietų Sąjunga sutarė nutraukti ginklų tiekimą į Afganistaną ir pakvietė Saudo Arabiją ir Pakistaną pasekti jų pavyzdžiu. Tačiau Pakistanas ir toliau rėmė talibų opozicines pajėgas. Afganistano vyriausybė kreipėsi į JT Saugumo Tarybą, teigdama, kad Pakistanas siekia užsitikrinti savo saugumą, siekdamas į valdžią atvesti talibų vyriausybę. Pakistanas savo ruožtu teigė, kad talibai laiko save neteislingai vertinami tarptautinės bendruomenės, nors ir kontroliuoja 90 proc. Afganistano teritorijos, įskaitant ir sostinę. JT Saugumo Taryba dar kartą Pakistanui liepė nutraukti užsienio intervenciją.¹⁰⁰ Pakistanas tik po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių nutraukė paramos teikimą talibų režimui ir pareiškė, kad jis prisijungia prie karo prieš terorizmą.

Šaltojo karo konfliktai parodo įspūdingą vieningumą sutariant dėl intervencijos teisės turinio, bet ir taip pat parodo prieštarinę valstybių praktiką. Valstybės neteigė turinčios teisę nuversti vyriausybę, bet kai jos rėmė opoziciją, jos kvestionuodavo vyriausybės legitimumą. Su Šaltojo karo pabaiga užsienio intervencijos valstybių vidaus konfliktų atveju nepasibaigė, tačiau pasibaigus Šaltajam karui JT tapo įtakingesniu veikėju šioje srityje. JT Saugumo Taryba dabar gali efektyviau priimti sprendimus dėl vyriausybės teisėtumo dalinai ir dėl JT padidėjusio

⁹⁹ Žr. Gray Ch. International Law and the Use of Force. 2nd ed. – P. 77.

¹⁰⁰ UN Security Council. Statement of the President of Security Council. S/PRST/1996/6. 15 February 1996 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/036/87/PDF/N9603687.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21. (JT Saugumo Taryba savo rezoliucijose kelis kartus reikalavo nutraukti intervenciją: JT Saugumo Tarybos rezoliucijos: 1076, 1193, 1214)

vaidmens organizuojant ar stebint rinkimus (tai JT pokonfliktinio taikos įgyvendinimo proceso dalis).

Tačiau, atsižvelgiant į paskutinius įvykius kaip, pavyzdžiui, 2003 m. „rožių revoliucija“ Gruzijoje, 2004 m. „oranžinė revoliucija“ Ukrainoje ar 2005 m. „revoliucijos“ numalšinimas Uzbekistane, tampa aišku, kad trečiųjų valstybių įsikišimo klausimas valstybių vidaus konflikto atveju išlieka labai aktualus. Aktualus ne tik Afrikos žemyne, kur daugumoje atvejų dirbtinai sukurtose valstybėse kartas nuo karto išplieskia vidaus konfliktai tarp etninių grupių, bet ir taip vadinamoje posovietinėje erdvėje, kur valstybės valdomos autoritarinių režimų. Klausimas išlieka aktualus, ar valstybės, aiškiai deklaruodamos nesikišimo į valstybių vidaus konfliktus principą, šio principo laikosi ir laikysis ateityje. Galima rasti nemažai straipsnių, ypač rusiškoje spaudoje, kad „revoliucijos“ Gruzijoje ir Ukrainoje vyko pagal vienodą scenarijų, spekuliuojant, kad tas scenarijus buvo parašytas Vašingtone. Tokias hipotezes sunku įrodyti ar pagrįsti faktais, jei išvis įmanoma, kaip ir jas atmesti kaip visiškai neturinčias jokio pagrindo. Juolab, kad ir pats tarptautinės bendruomenės konsensusas dėl ginkluotos intervencijos, siekiant nuversti režimą, uždraudimo šiuo metu išgyvena didelį spaudimą po intervencijų į Afganistaną ir Iraką po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių.

2.6. Ginkluotos jėgos naudojimo problema užtikrinant žmogaus teises (humanitarinė intervencija)

Kalbant apie jėgos nenaudojimo principą būtina aptarti paskutiniu metu besiformuojančią išimtį kaip tarptautinės teisės paprotį – humanitarinės intervencijos doktriną. Būtent NATO veiksmai Kosove 1999 m. paskatino diskusijas dėl humanitarinės intervencijos teisėtumo. Iki tol vienašalė humanitarinės intervencijos koncepcija nebuvo valstybių naudojama kaip teisinė doktrina. Indijos veiksmai 1971 m. Bangladeše, padėję užtikrinti Bangladešo nepriklausomybę nuo Pakistano ir užbaigę represijas, Tanzanijos veiksmai Ugandoje 1979 m., po kurių buvo nuverstas Idi Amino režimas, ar Vietnamo intervencija į Kambodžą 1978 m., kuri sustabdė khmerų režimo vykdomą genocidą ir kurios pasėkoje buvo nuverstas Pol Poto režimas, nei Indijos, Tanzanijos ar Vietnamo nebuvo pateisinami remiantis humanitarinės intervencijos doktrina, o šios jėgą panaudojusios valstybės akcentavo savigynos teisę. Pirmaisiais dviem atvejais JT nepasmerkė Indijos ir Tanzanijos veiksmų. Tačiau Vietnamo intervenciją į Kambodžą, kurią galima laikyti tikrai nemažiau įtikinamu humanitarinės intervencijos atveju, buvo keletą kartų pasmerkta JT Generalinės Asamblėjos.¹⁰¹ Daugelis valstybių tuo metu,

¹⁰¹ Pvz., žr. UN General Assembly. Resolution on the situation in Kampuchea. A/RES/34/22. 14 November 1979 // <http://www.un.org/documents/ga/res/34/a34res22.pdf>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

įskaitant Prancūziją ir D.Britaniją, teigė, kad jėgos panaudojimo negalima pateisinti žmogaus teisių pažeidinėjimu (žinoma, nereikia pamiršti, kad Šaltojo karo metu valstybių pareiškimus labiausiai įtakojo politinis valstybių pasiskirstymas tarp ideologinių blokų).

Šaltojo karo metu daugiau autoriai negu valstybės pasisakydavo už humanitarinės intervencijos doktriną, pateisinančią jėgos panaudojimą. Tai buvo sąlygota aibės istorinių pavyzdžių, kai intervencijos humanitariniai motyvai dažniausiai persipindavo su kitais tikslais, o humanitariniai motyvai tapdavo tik priedanga intervencijai. Paskutiniaisiais metais pastebimas valstybių požiūrio į humanitarinės intervencijos doktriną pasikeitimas, kaip ir padidėjęs valstybių nuomonių išsiskyrimas šiuo klausimu. Pirmuosius humanitarinės intervencijos doktrinos pritaikymo valstybių praktikoje ženklus galima aptikti D.Britanijos argumentuose dėl jau minėtų veiksmų, kai D.Britanija, JAV ir Prancūzija po 1991 m. Irako-Kuveito konflikto įsteigė Irako šiaurinėje ir pietinėje dalyse saugumo ir neskraidymo zonas. Tačiau esminius nesutarimus tarp valstybių dėl humanitarinės intervencijos, panaudojant ginkluotą jėgą, teisėtumo atskleidė NATO veiksmai Kosove 1999 m.

1999 m. kovo 24 d. NATO pradėjo karinius veiksmus prieš Jugoslaviją, kuriais buvo siekiama priversti Jugoslaviją laikytis Rambouillet susitarimo bei užkirsti kelią humanitarinei katastrofai. Žmogaus teisių pažeidimai Kosove įgavo masinį pobūdį dar 1997 m. pabaigoje – 1998 m. pradžioje, ir tai beveik iš karto iššaukė tarptautinės bendruomenės reakciją. 1998 m. kovo 31 d. JT Saugumo Taryba priėmė rezoliuciją Nr. 1160, kurioje numatytos ekonominės ir diplomatinės sankcijos bei ginklų embargo.¹⁰²

Situacijai toliau blogėjant, 1998 m. rugsėjo 23 d. priimtoje JT Saugumo Tarybos rezoliucijoje Nr. 1199 Jugoslavija jau raginama nedelsiant nutraukti ugnį, išvesti karines ir pusiau karines pajėgas, užtikrinti sąlygas humanitarinių organizacijų veiklai bei pradėti bendradarbiauti tiriant Kosove įvykdytus karo nusikaltimus.¹⁰³ Toliau Jugoslavijai vykdant prievartinius veiksmus ir daugėjant pabėgėlių skaičiui, NATO dislokavo savo pajėgas kaimyninėse Makedonijoje ir Albanijoje, bei paskelbė ultimatumą (angl., *Activation Warning*) dėl karinių antskrydžių prieš Jugoslaviją, jei pastaroji nevykdys JT Saugumo Tarybos rezoliucijų ir nesiliaus pažeidinėjusi žmogaus teisių.

Į konflikto Kosove sprendimą aktyviai įsitraukė ir ESBO, 1998 m. spalio 16 d. sudariusi su Jugoslavija susitarimą dėl Kosovo verifikacijos misijos, turinčios stebėti kaip vykdomi įsipareigojimai. 1998 m. spalio 24 d. buvo priimta JT Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1203,

¹⁰² UN Security Council. Resolution 1160 (1998). S/res/1160 (1998). 31 March 1998 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/090/23/PDF/N9809023.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

¹⁰³ UN Security Council. Resolution 1199 (1998). S/res/1199 (1998). 23 September 1998 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/279/96/PDF/N9827996.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

reikalaujanti vykdyti susitarimus, pasirašytus su NATO bei ESBO dėl Kosovo verifikacijos misijos.¹⁰⁴

Tarptautinių pastangų dėka 1999 m. vasarį prasidėjo Rambouillet derybos, kurias kovo viduryje Jugoslavija sužlugdė, atsisakydama pasirašyti taikos susitarimą. Po to vėl Jugoslavijos pajėgos suaktyvino operacijas prieš etninius Kosovo albanus. Dėl Jugoslavijos trukdymų atlikti savo užduotis, iš Kosovo buvo priversta pasitraukti ESBO verifikavimo misija.¹⁰⁵ Nepavykus JAV pasiuntinio R.Holbrooke'o diplomatinėms pastangoms pasiekti susitarimo taikiu būdu, 1999 m. kovo 24 d. NATO pradėjo karinius veiksmus prieš Jugoslaviją, ir tęsė juos iki 1999 m. birželio 8 d., kada tarp Jugoslavijos ir NATO buvo pasiektas susitarimas dėl Jugoslavijos karinių pajėgų išvedimo iš Kosovo. Po dviejų dienų (birželio 10 d.) JT Saugumo Taryba priėmė rezoliuciją Nr. 1244, kurioje pasveikino Jugoslavijos pozicijos pakeitimą iš esmės ir jos sutikimą su tarptautinės bendruomenės pasiūlytais taikaus Kosovo krizės sureguliuavimo principais.¹⁰⁶ JT kartu su kitomis tarptautinėmis organizacijomis pradėjo atstatinėti Kosovo infrastruktūrą.

Tokia buvo įvykių seka. NATO intervenciją į Kosovą įvertinant siauruoju požiūriu ir remiantis tik JT Chartijos 2(4) ir 51 str. galėtų būti traktuojama kaip agresijos aktas, pažeidžiantis JT Chartiją. Tačiau aiškinant JT Chartiją sistemiškai kaip vientisą dokumentą, atsižvelgiant į JT tikslus ir principus, jėgos prieš Jugoslaviją panaudojimas atrodo teisėtas aktas, interpretuojant tarptautinės teisės normas pagal teisingumo kriterijus.¹⁰⁷

Jau nuo pirmųjų rezoliucijų galima pastebėti NATO pretenzijas legitimizuoti savo galimus karinius veiksmus Kosove. Pirmas toks bandymas – ultimatumo Jugoslavijai paskelbimas iš karto po JT Saugumo Tarybos rezoliucijos Nr. 1199. Neužilgo po šios rezoliucijos priėmimo 1998 m. spalio 9 d. NATO Generalinis sekretorius, kreipdamasis į NATO Šiaurės Atlanto Tarybą pažymėjo, kad “kitos JT Saugumo Tarybos rezoliucijos, aiškiai legalizuojančios karinių veiksmų būtinybę Kosove, artimiausiu metu laukti nereikėtų”.¹⁰⁸ Šiame NATO Generalinio sekretoriaus pareiškime galima išžvelgti du svarbius dalykus. Visų pirma, NATO prognozavo, kad jei klausimas patektų į JT Saugumo Tarybą, neišvengiamai būtų susidurta su veto teisės panaudojimu iš Rusijos ir Kinijos, bandant sankcionuoti karinės jėgos panaudojimą šiame regione. Antra, nuoroda į JT Saugumo Tarybos rezoliuciją Nr. 1199 parodė, kad NATO pasirengusi orientotis ne į formalias procedūras, o į pačią problemą – humanitarinę

¹⁰⁴ UN Security Council. Resolution 1203 (1998). S/res/1203 (1998). 24 October 1998 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/321/21/PDF/N9832121.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

¹⁰⁵ Schnabel A., Thakur R. Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention: Selective Indignation, Collective Action, and International Citizenship. – United Nations University: Peace and Governance Programme, 2000. – P. 201.

¹⁰⁶ UN Security Council. Resolution 1244 (1999). S/res/1244 (1999). 10 June 1999 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

¹⁰⁷ Žr. Žalimas D., Žaltauskienė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. – P. 973-979.

¹⁰⁸ Schnabel A., Thakur R. Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention: Selective Indignation, Collective Action, and International Citizenship. – P. 341.

katastrofą, grėsmę taikai ir saugumui regione. Šią poziciją tarp NATO valstybių aktyviai rėmė D. Britanija, pažymėdama, kad JT Saugumo Taryba, legalizuodama jėgos panaudojimą humanitariniais tikslais (pvz., Somalyje) suteikė tvirtą teisinį precedentą tokį tarptautinės bendruomenės elgesį laikyti bendrai priimtiniu, todėl net nesant JT Saugumo Tarybos mandato kariniams veiksams Kosove, jėgos panaudojimas būtų pateisinamas dėl visaapimančio humanitarinio būtinumo.¹⁰⁹

Remiantis šiais pareiškimais galima suformuluoti bendrus NATO veiksmų, panaudojant karinę jėgą be aiškaus JT Saugumo Tarybos mandato, teisėtumo kriterijus: 1) egzistuojančiai humanitarinei katastrofai išspręsti reikia neatidėliotinių veiksmų, 2) JT Saugumo Taryba nėra efektyvi priimti sprendimus dėl šių veiksmų. Tokiai humanitarinio reikalingumo sampratai pritarė ne vien NATO narės ar kitos demokratinės tradicijų valstybės, bet ir kai kurios Azijos bei Afrikos šalys išreiškė palaikymą tokiai formuluotei.

Kosovo precedentas leidžia išvelgti *opinio juris* formavimąsi dėl aktyvesnio tarptautinės bendruomenės įsitraukimo esant situacijoms, kada JT Saugumo Taryba negali efektyviai reaguoti. Galima teigti, kad legalizmo ir pragmatizmo ginčą laimi pastarasis, grindžiamas žmogaus teisių apsaugos imperatyvu. Jau pasibaigus karo veiksams priimtoji JT Saugumo Tarybos rezoliucija Nr. 1244 tiesiogiai nepasmerkė NATO veiksmų Kosove, todėl ji taip pat vertinama kaip išreiškianti bent dalies tarptautinės valstybių bendruomenės pritarimą humanitariniam atsakui ir tokių veiksmų legitimumui.

Jugoslavija, siekdama nuginkčyti NATO veiksmų teisėtumą, iškėlė bylą TTT prieš dešimt iš tuomet devyniolikos NATO narių. Jugoslavija teigė, kad šios valstybės, dalyvaudamos oro atakose prieš ją, pažeidė pareigą nenaudoti jėgos ir taip pat, dalyvaudamos apmokant teroristus (Kosovo išlaisvinimo armiją), pažeidė pareigą nesikišti į kitos valstybės reikalus. Jugoslavija argumentavo, kad nėra humanitarinės intervencijos teisės tarptautinėje teisėje, ir, netgi ir egzistuojant tokiai teisei, NATO pasirinkti veiksmai – oro atakos – negali būti laikomi humanitarine intervencija. Dauguma valstybių-atsakovių teigė, kad Jugoslavijos pretenzijos turi būti atmestos, akcentuodamos vykdytus žiaurumus Kosove, kad jų veiksmai buvo nukreipti humanitarinės katastrofos užkirtimui, kad egzistavo saugumo pavojus kaimyninėms valstybėms ir, kad JT Saugumo Taryba apibrėžė grėsmės egzistavimą tarptautinei taikai ir saugumui bei remdamasi JT Chartijos VII skyriumi reikalavo sustabdyti Jugoslavijos daromus pažeidimus. Iš kitų valstybių išsiskyrė Belgijos pateikta argumentacija. Belgija argumentavo, kad karinė intervencija rėmėsi JT Saugumo Tarybos numanomu autorizavimu, taip pat pabrėžė, kad būtina toliau vystyti ir tiksliau apibrėžti humanitarinės intervencijos doktriną. Belgija teigė, kad atsirado pareiga įsikišti ir užkirsti kelią humanitarinei katastrofai, kuri neišvengiamai grėsė, ir ši pareiga

¹⁰⁹ Roberts A. NATO's 'Humanitarian War' over Kosovo // *Survival*. 1999, Vol. 41, No. 3. – P. 106-107.

buvo nustatyta JT Saugumo Tarybos rezoliucijomis, siekiant apsaugoti pagrindines žmogaus teises, kurios taip pat yra įgijusios *jus cogens* statusą.

TTT atmetė Jugoslavijos reikalavimus visuose dešimtyse atveju, teigdamas kad byla nėra tesimo jurisdikcijos ribose. TTT nepareiškė savo nuomonės dėl NATO veiksmų teisėtumo, bet (visuose dešimt atsakymų) išreiškė susirūpinimą:

Kadangi Teismas yra labai susirūpinęs dėl žmonijos tragedijos, gyvybių netekties ir milžiniškų kančių Kosove, kas ir sudaro pagrindą šiam disputui, ir besitęsiančių gyvybių netekčių ir žmonių kančių visose Jugoslavijos dalyse; kadangi Teismas yra giliai susirūpinęs dėl jėgos naudojimo Jugoslavijoje; kadangi esant dabartinėms aplinkybėms toks panaudojimas iškelia labai rimtus tarptautinės teisės klausimus; kadangi Teismas yra atidus JT Chartijos tikslams ir principams ir dėl jo atsakomybės palaikant taiką ir saugumą pagal Chartiją ir Teismo Statutą; atsižvelgiant į tai, Teismas mano esant būtina pabrėžti, kad visos į jį besikreipiančios šalys privalo elgtis sutinkamai su jų įsipareigojimais pagal JT Chartiją ir kitas tarptautinės teisės taisykles, įskaitant ir humanitarinę teisę.¹¹⁰

Taigi kontroversija dėl humanitarinės intervencijos išlieka. Kai kurios valstybės laikė NATO veiksmus Kosovo atveju neteisėtais. Kitos valstybės kaip, pavyzdžiui, Vokietija, netgi ir aiškiai pasisakiusios už operaciją, teigė, kad tai neturėtų tapti precedentu ateityje.¹¹¹ Valstybės, palaikiusios NATO operaciją, matė humanitarinę intervenciją kaip užgimstančią teisę, laikydamos JT Chartijos 2(4) str. atviru interpretacijoms, atsižvelgiant į besikeičiančias realijas laikui bėgant. Toks teiginys remtųsi argumentacija, kad žmogaus teisių normos nuo 1945 m. išsivystė iki tam tikro laipsnio, kad netgi tam tikros žmogaus teisės tapo *jus cogens* kaip ir jėgos nenaudojimo principas. Tačiau ir tokiu atveju kyla klausimas, ar žmogaus teisės, net ir tapusios imperatyvia tarptautine norma, yra svarbiau nei jėgos nenaudojimo principas? Norint teigiamai atsakyti į šį klausimą reiktų ne tik parodyti, kad žmogaus teisės yra visuotinai priimtinos ir pripažintos ir nuo kurių negalimi jokie nukrypimai, bet ir įrodyti, kad valstybės pripažino teisę panaudoti jėgą, siekiant apsaugoti šias žmogaus teises. Kai kurie autoriai teigia, kad humanitarinė intervencija tai naujai atsirandanti teisė.¹¹²

Galima nustatyti tam tikrus principus, kuriais vadovaujantis intervencija būtų galima, siekiant užkirsti kelią masiniams žmogaus teisių pažeidinėjimams ir nusikaltimams žmogiškumui. Pavyzdžiui, visų pirma intervencija galima tik nepasiteisinus taikytoms prevencinėms priemonėms (pripažįstant, kad prevencija sužlugo); antra, ginkluota jėga turi būti naudojama tik kaip paskutinė priemonė; trečia, atsakomybė už smurtą tenka tai valstybei, kurioje įvyko žmogaus teisių pažeidimai; ketvirta, tarptautinė bendruomenė turi įsikišti, kai valstybė, susidūrusi su milžiniška humanitarine katastrofa, negali ar nenori imtis reikiamų priemonių humanitarinei katastrofai sustabdyti arba valstybė prašo tarptautinės bendruomenės pagalbos;

¹¹⁰ Op. cit. Gray Ch. International Law and the Use of Force. 2nd ed. – P. 44-45.

¹¹¹ Žr. Cassese A. A Follow-up: Forcible Countermeasures and *opinio necessitatis*. // European Journal of International Law. 1999, Vol. 10, No. 4. – P. 791-799.

¹¹² Žr. Krisch N. Legality, Morality and the Dilemma of Humanitarian Intervention after Kosovo // European Journal of International Law. 2002, Vol. 13, No. 1. – P. 323-335; Hilpold P. Humanitarian Intervention: Is there a Need for a Legal Reappraisal? // European Journal of International Law. 2001, Vol. 12, No. 3. – P. 437-468.

penkta, kariniai veiksmai turi būti proporcingi siekiamiems tikslams bei vykdomi laikantis tarptautinės teisės normų; ir šešta, bet koks jėgos panaudojimas turi būti kolektyvinis veiksmas (nė viena valstybė vienašališkai negali veikti tarptautinės bendruomenės vardu). Sunku tikėtis, kad valstybės sutars dėl bendrų humanitarinės intervencijos principų, kai jų požiūris į humanitarinės intervencijos teisėtumą radikaliai skiriasi. Tačiau, kol pasaulyje egzistuoja autoritariniai režimai neatmestina galimybė, kad tokių humanitarinių intervencijų poreikis išliks ir ateityje. Lieka tik klausimas ar valstybės yra pasiryžusios sutarti dėl humanitarinės intervencijos teisėtumo. Tai, kad valstybės nesirėmė humanitarinės intervencijos doktrina operacijoje „Irako laisvė“ 2003 m., dar kartą parodo šios doktrinos kontroversiškumą. Nors operacija, skirta režimo pakeitimui Irake, ir vadinosi „Irako laisvė“, JAV rėmėsi numanomu JT Saugumo Tarybos autorizavimu, o ne humanitarinės intervencijos doktrina.

Toks humanitarinės intervencijos doktrinos neapibrėžtumas kelia dvejopo pobūdžio pavojus tarptautiniam saugumui. Visų pirma, toks humanitarinės intervencijos teisėtumo neapibrėžtumas įvykus humanitarinei katastrofai, kai bus būtinas įsikišimas iš šalies, gali sutrukdyti tarptautinei bendruomenei priimti konsensusu pagrįstą sprendimą ir neleisti efektyviai išspręsti humanitarinės problemos. Antra, toks humanitarinės intervencijos doktrinos neapibrėžtumas palieka daug erdvės interpretacijai ir tam tikru atveju valstybės, pasiremamos šia doktrina, gali piktnaudžiauti siekdamos savo interesų. Tad, nepaisant radikalių nesutarimų tarp valstybių, būtina ieškoti bendro tarptautinės bendruomenės sutarimo dėl humanitarinės intervencijos teisėtumo.

2.7. Ginkluotos jėgos naudojimo kovojant su tarptautiniu terorizmu problema

Tarptautinis terorizmas XXI a. tapo vienu iš pagrindinių iššūkių tarptautiniam saugumui. Po 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristinių išpuolių prieš Pasaulio prekybos centrą ir Pentagoną tarptautinio saugumo teorijos akcentavo, kad tarptautinio saugumo samprata ir grėsmės saugumui radikaliai pasikeitė. Atsirado asimetrinių grėsmių samprata – grėsmių, kurių neįmanoma eliminuoti ar bent jau sumažinti tradicinėmis Šaltojo karo priemonėmis, o tarptautinis terorizmas buvo įvardintas pagrindine asimetrine grėsme. Pasikeitusi tarptautinio saugumo samprata neabejotinai turėjo įtakos ir tarptautinei teisei bei, žinoma, jėgos nenaudojimo principo interpretavimui.

Po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių JAV paskelbė globalų karą prieš terorizmą, remdamasi savigynos teise. Kova prieš terorizmą persipina su savigynos teise, o ypatingai svarbus yra kovos prieš terorizmą santykis su preventyvos savigynos koncepcija. Kovos prieš terorizmą ir

preventyvos savigynos koncepcijos santykis buvo nagrinėtas jau šio darbo poskyryje apie preventyvos savigynos problematiką, tad šiame poskyryje, siekiant išvengti pasikartojimų, nebus vėl detaliai analizuojamas, daugiau dėmesio skiriant kitiems ginkluotos jėgos naudojimo kovojant su tarptautiniu terorizmu problemos aspektams.

Teroristinių veiksmų panaudojimas tam tikriems tikslams pasiekti nėra naujas fenomenas, bet paskutiniu metu tokie veiksmai įgijo labai platų mastą. Tarptautinės teisės rėmuose egzistuoja eilė problemų apibrėžiant jėgos panaudojimą prieš terorizmą. Netgi pati terorizmo definicija yra neaiški. Pavyzdžiui, neaišku, ar išpuoliai prieš nuosavybę turi būti laikomi prilygstančiais išpuoliams prieš asmenis; neaišku taip pat ar reikia atsižvelgti į išpuolių organizatorių motyvus ir siekiamus tikslus, ir jeigu taip tai iki kokio lygmens reikia į tai atsižvelgti. Galima teigti, kad 2001 m. rugsėjo 11 d. išpuoliai paspartino tarptautinę bendruomenę surasti konsensuą kovos prieš terorizmą klausimu, tačiau ir iki tų įvykių įdirbis šiuo klausimu buvo padarytas.

Nepaisant politinių sunkumų buvo siekiama nustatyti tarptautinės teisės taisykles dėl terorizmo fenomeno. JT priėmė net dvyliką tarptautinių konvencijų dėl terorizmo, apimančias tokius atvejus kaip lėktuvų užgrobimai, įkaitai ir teroristiniai sprogdinimai.¹¹³ Dauguma šių konvencijų numato pagrindus jurisdikcijai bei tarptautinius įsipareigojimus – pateikia nusikaltimo apibrėžimą ir inkorporuoja tokį nusikaltimą į visus ekstradicijos susitarimus tarp valstybių dalyvių, kartu įpareigojant valstybes laikyti tokius veiksmus nusikaltimais ir vidaus teisėje, nustatyti jurisdikciją tokiems nusikaltimams ir nusikaltimą padariusį asmenį persekioti bei patraukti atsakomybėn arba perduoti jį kitai valstybei. JT ėmėsi spresti terorizmo problemą ir plačiąja prasme – 1972 m. JT Generalinė Asamblėja įkūrė *ad hoc* komitetą dėl terorizmo,¹¹⁴

¹¹³ Žr.: Konvencija dėl nusikaltimų ir tam tikrų kitų veiksmų, padarytų orlaiviuose (1963 m. Tokijo konvencija); Konvencija dėl kovos su neteisėtu orlaivio pagrobimu (1970 m. Hagos konvencija); Konvencija dėl kovos su smurtu prieš civilinės aviacijos saugumą (1971 m. Monrealio konvencija); Konvencija dėl nusikaltimų, padarytų tarptautiniu mastu saugomiems asmenims, įskaitant diplomatus, prevencijos ir baudimo už juos (1973 m.); Tarptautinė konvencija dėl kovos su įkaitų ėmimu (1979 m. Įkaitų konvencija); Branduolinių medžiagų fizinės saugos konvencija (1980 m. Branduolinių medžiagų konvencija); Protokolas dėl kovos su smurtu tarptautinę civilinę aviaciją aptarnaujančiuose oro uostuose, papildantis Konvenciją dėl kovos su smurtu prieš civilinės aviacijos saugumą, priimtą 1971 m. Monrealyje (1988 m.); Konvencija dėl kovos su neteisėtais veiksmais prieš saugią jūrų laivybą (1988 m.); Protokolas dėl kovos su neteisėtais veiksmais prieš stacionarių platformų kontinentiniame šelfe saugą (1988 m.); Konvencija dėl plastikinių sprogstamųjų medžiagų žymėjimo aptikimo tikslais (1991 m.); Tarptautinė konvencija dėl kovos su teroristų vykdomais sprogdinimais (1997 m.); Tarptautinė konvencija dėl kovos su terorizmo finansavimu (1999 m.); taip pat JT Generalinė Asamblėja 2005 m. balandžio 13 d. priėmė Tarptautinę konvenciją dėl kovos su branduolinio terorizmo aktais, kuri įsigalios po 30 d. 22 valstybėms ratifikavus šią konvenciją // http://www.unodc.org/unodc/terrorism_conventions.html; prisijungimo laikas 2005-12-21.

¹¹⁴ Žr. UN General Assembly. Resolution on Measures to prevent international terrorism which endangers or takes innocent human lives or jeopardizes fundamental freedoms, and study of the underlying causes of those forms of terrorism and acts of violence which lie in misery, frustration, grievance and despair and which cause some people to sacrifice human lives, including their own, in an attempt to effect radical changes. 3034 (XXVII). 18 December 1972 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0270/64/IMG/NR027064.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

1994 m. priėmė deklaraciją dėl priemonių tarptautiniam terorizmui eliminuoti.¹¹⁵ Ši deklaracija pasmerkė „visus terorizmo veiksmus, metodus ir praktiką kaip nusikalstamus ir nepateisinamus, kur ar kieno jie bebūtų įvykdyti“, pažymėdama, kad „nusikalstami veiksmai, skirti ar suplanuoti išprovokuoti teroro padėčiai viešumoje prieš grupę žmonių ar žmogų, ar tam tikrus asmenis dėl politinių priežasčių yra bet kokiomis aplinkybėmis neteisėti, kad ir kokios politinės, filosofinės, ideologinės, rasinės, etninės, religinės ar kitokio pobūdžio aplinkybės būtų pasitelktos jiems pateisinti.“ Valstybės taip pat išipareigoja susilaikyti nuo teroristinių veiksmų organizavimo, kurstymo, finansavimo, toleravimo ar sąlygų jiems sudarymo ir imtis praktinių priemonių, užtikrinančių, kad jų teritorijos nėra naudojamos teroristų bazėms įrengti bei teroristų rengimui prieš kitas valstybes. Valstybės taip pat išipareigoja persekioti ir sulaikyti teroristus bei bendradarbiauti su kitomis valstybėmis, apsieičiant informacija ir kovojant su terorizmu. *Ad hoc* komitetas buvo įkurtas ir 1996 m.¹¹⁶, siekiant išplėtoti konvencijas dėl terorizmo (buvo sukurtos konvencijos dėl kovos su teroristų vykdomais sprogdinimais (1997 m.), dėl kovos su terorizmo finansavimu (1999 m.) ir dėl kovos su branduolinio terorizmo aktais (2005 m.)).

JT Saugumo Taryba taip pat buvo aktyvi išreiškdamą savo poziciją dėl terorizmo grėsmės. JT Saugumo Taryba įvardino tarptautinį terorizmą kaip grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui. Pavyzdžiui, 1992 m. JT Saugumo Taryba savo rezoliucijoje Nr. 731, kritikuodama Libiją už atsisakymą išduoti lėktuvo sprogdinimu įtariamus asmenis, įvardino tai kaip „tarptautinio terorizmo aktą, kuris kelia grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui“.¹¹⁷ Žinoma, kaip visų procesų katalizatorius dėl tarptautinio terorizmo suveikė 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykiai. Jau minėtoje JT Saugumo Tarybos rezoliucijoje Nr. 1368 JT Saugumo Taryba pažymėjo, kad yra „pasiryžusi visomis priemonėmis kovoti prieš teroristinių išpuolių keliamas grėsmes tarptautinei taikai ir saugumui“, pasmerkė šiuos išpuolius ir deklaravo, kad laiko tokius išpuolius „kaip ir bet kokią kitą tarptautinio terorizmo veiksmą grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui.“¹¹⁸ JT Saugumo Taryba, savo rezoliucijoje Nr. 1373, patvirtino savo nuostatą kovoti su tarptautiniu terorizmu visomis priemonėmis, sutinkamai su JT Chartija.¹¹⁹ JT Saugumo Taryba, savo 2001 m.

¹¹⁵ Žr. UN General Assembly. Resolution on Measures to eliminate international terrorism. A/RES/49/60. 9 December 1994 // <http://www.un.org/documents/ga/res/49/a49r060.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

¹¹⁶ Žr. UN General Assembly. Resolution on Measures to eliminate international terrorism. A/RES/51/210. 17 December 1996 // <http://www.un.org/documents/ga/res/51/a51r210.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

¹¹⁷ UN Security Council. Resolution 731 (1992). 21 January 1992. // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/010/90IMG/NR001090.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21. T.p. žiūrėti JT Saugumo Tarybos rezoliucijas: Nr. 1070 (1996) dėl Sudano, Nr. 1189 (1998) dėl JAV ambasadų Rytų Afrikoje sprogdinimų, Nr. 1269 (1999) dėl JT Saugumo Tarybos vaidmens palaikant tarptautinę taiką ir saugumą, kurios patvirtina JT Generalinės Asamblėjos 1994 m. deklaracijos nuostatas.

¹¹⁸ UN Security Council. Resolution 1368 (2001). S/res/1368 (2001). 12 September 2001.

¹¹⁹ UN Security Council. Resolution 1373 (2001). S/res/1373 (2001). 28 September 2001. Taip pat JT Saugumo Taryba savo rezoliucijose pasmerkė teroristinius sprogdinimus Balyje 2002 m. spalio mėn. (Nr. 1438 (2002)), įkaitų paėmimą Maskvoje 2002 m. spalio mėn. (Nr. 1440 (2002)), teroristų išpuolius Kenijoje 2002 m. lapkričio mėn. (Nr. 1450 (2002)), 2003 m. lapkričio mėn. sprogdinimus Stambule (Nr. 1516 (2003)), teroristinius išpuolius 2004 m. kovo mėn. Madride (Nr. 1530 (2004)) ir teroristinius išpuolius 2005 m. liepos mėn. Londone (Nr. 1611 (2005)).

rezoliucijoje Nr. 1377, be to, kad patvirtino savo ankstesnius teiginius, deklaravo, kad tarptautinio terorizmo aktai „yra viena iš rimčiausių grėsmių tarptautinei taikai ir saugumui dvidešimt pirmame amžiuje“ ir paprašė Kovos su terorizmu komiteto pagelbėti kovoje su terorizmu, sukuriant tinkamas teises normas ir išanalizuoti įvairių techninių, finansinių, teisinių ir kitų programų prieš terorizmą galimybes, siekiant įgyvendinti rezoliuciją Nr. 1373.¹²⁰

Taigi, tarptautinė bendruomenė yra pasirengusi išnaudoti visas galimas priemones kovoje prieš tarptautinį terorizmą. Suprantamas toks tarptautinės bendruomenės ryžtas, kadangi terorizmas tapo pagrindine grėsme tarptautinei taikai ir saugumui, ir dažniausiai jo taikiniai tampa paprasti žmonės, kurie neturi galimybių ir tinkamų priemonių apsisaugoti nuo teroristinių išpuolių. Kova su tarptautiniu terorizmu reikalauja labai daug resursų, kad ji būtų efektyvi. Tai skatina valstybes bendradarbiauti tarpusavyje ir greičiau surasti bendrus sprendimus. Tačiau kovoje su tarptautiniu terorizmu slypi ir tam tikri pavojai. Kadangi kova su terorizmu yra įvardinta kaip pagrindė grėsmė tarptautiniam saugumui, tai kovai yra skiriamas pagrindinis dėmesys ir resursai. Taip yra skiriamas mažesnis dėmesys kitoms grėsmėms, kartais dar įvardinamoms kaip „švelnios grėsmės“, kaip, pavyzdžiui, skurdas, geriamo vandens trūkumas tam tikruose regionuose, didelis pajamų skirtumas tarp skirtingų visuomenių ir kai kuriose visuomenėse, užkrečiamų ligų išplitimas, klimato atšilimas, aplinkos apsaugos problemos ir kt. Kai kurios iš šių grėsmių tikrai nėra mažiau svarbios. Galbūt kai kurios iš šių „švelnių grėsmių“ išprovokuoja ir teroristinius išpuolius. Tad vis dėlto, resursų paskirstymas turėtų būti subalansuotas, o su tarptautiniu terorizmu reikėtų kovoti visų pirma ieškant priežasčių, dėl ko jis kyla ir dėti pastangas įvairiais būdais pašalinti šias priežastis. Ginkluotos jėgos panaudojimas yra paprasčiausias problemos sprendimo būdas, bet nėra pats efektyviausias ir yra labai imlus ribotiems tarptautinės bendruomenės resursams.

Dar viena problema kyla iš savigynos ir kovos prieš terorizmą santykio, būtent reikalingumo ir proporcingumo kriterijų taikymo kovoje prieš terorizmą. Šiuo metu savigyna prieš terorizmą yra nukreipta atgrasinti teroristus ir užkirsti kelią busimiems teroristiniams veiksams. Sunku, jeigu išvis įmanoma, pritaikyti du svarbiausius savigynos teisės kriterijus, nesant akivaizdžių įrodymų apie konkrečią išpuolio grėsmę. Kaip būtų galima apibrėžti reikalingumą ir proporcingumą užkertant kelią galimam, bet neapibrėžtam, išpuoliui ateityje? Bet jei šie kriterijai negali būti pritaikomi, vadinasi išnyksta savigynos teisės ribos. Kyla ir tas pats ginkluotos jėgos panaudojimo prieš terorizmą efektyvumo klausimas. Nėra akivaizdu, kad jėgos panaudojimas, atsakant į 2001 m. rugsėjo 11 d. išpuolius, atgrasins teroristus organizuoti tokius išpuolius ateityje. Galbūt netgi priešingai, galima pastebėti ženklų, kad teroristinė

¹²⁰ UN Security Council. Resolution 1377 (2001). S/res/1377 (2001). 12 November 2001 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/633/01/PDF/N0163301.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

organizacija Al-Qaeda palaiptamsiui praranda savo apčiuopiamas ribas ir tampa pavyzdžiu su tam tikrais ideologiniais elementais kitoms teroristinėms organizacijoms bei skatina naujų kūrimąsi. Bet jeigu jėgos panaudojimas nėra efektyvus atsakas į grėsmę, vadinasi galima netgi argumentuoti, kad jis negali būti ir būtinu atsaku. Taigi, ginkluotos jėgos naudojimas kovoje su tarptautiniu terorizmu kelia naujų ir probleminių klausimų, atsakymus į kuriuos teks būtinai rasti tarptautinei bendruomenei, siekiant pažaboti tarptautinio terorizmo mastus.

Išvados

1. Po Šaltojo karo pasikeitęs jėgų balansas įtakojo permainas tarptautinėje sistemoje. Pasikeitusioje tarptautinėje sistemoje išryškėję nauji iššūkiai tarptautiniam saugumui buvo prielaida naujoms jėgos nenaudojimo principo interpretacijoms atsirasti. Tai atnaujino tarptautinės bendruomenės diskusijas dėl savigynos teisės, ypačingai dėl preventyvos savigynos koncepcijos, paskatino tarptautinės teisės normų formulavimą dėl kovos su tarptautiniu terorizmu. Tai patvirtina vieną iš darbe keltų hipotezių, kad atsirandantis iššūkiams tarptautiniam saugumui yra pakankamos prielaidos, kad nulemtų jėgos naudojimą draudžiančių normų transformaciją.

2. Atitinkamai jėgos nenaudojimo principo naujos interpretacijos kelia naujus klausimus tarptautinės teisės kontekste ir kai kuriais klausimais tarptautinė bendruomenė, dėl radikaliai besiskiriančių valstybių požiūrių vienu ar kitu klausimu, negali rasti konsensuso. Nesant konsensuso, valstybių interpretacijos dėl jėgos panaudojimo teisėtumo vienu ar kitu atveju tampa gana laisvos ir neretai gana skirtingos bei prieštaraujančios tarpusavyje. Tokia situacija, kai jėgos panaudojimo teisėtumas tam tikrais atvejais valstybių yra interpretuojamas gana laisvai, kelia grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui plačiąja prasme. Tai patvirtina antrą darbe iškeltą hipotezę, kad jėgos naudojimą draudžiančių normų transformacija gali sukelti naujus iššūkius tarptautiniam saugumui.

3. Teisės į savigyną turinys po karinių operacijų Afganistane ir Irake tapo diskusijų objektu tarptautinėje teisėje. Būtent pasinaudojus šia teise buvo pradėtos operacijos „Tvirta taika“ Afganistane 2001 m. ir „Irako laisvė“ Irake 2003 m. Šias operacijas pradėjusios valstybės akivaizdžiai bandė išplėsti teisės į savigynos turinį. Tačiau dalis tarptautinės bendruomenės nepritarė tokiam teisės į savigynos turinio išplėtimui ir kol kas šiuo klausimu, ką apima savigynos teisė, nėra vieningo valstybių sutarimo. Tokios tendencijos, kai nėra aiškaus teisės į

savigyną turinio apibrėžimo, ir ateityje palieka galimybes valstybėms remtis teise į savigyną plačiąja prasme, kartu persipinant savigynos ir paskelbto „naujo globalaus karo prieš terorizmą“ koncepcijoms, tuo pačiu randant būdų jėgos panaudojimui pateisinti, o tai kelia grėsmę tarptautiniam saugumui. Esant galimybei teise į savigyną plačiąja prasme pateisinti jėgos panaudojimą atsiranda galimybės nuslėpti tikruosius jėgos panaudojimo motyvus.

4. Po Šaltojo karo pabaigos ir 1991 m. operacijos „Audra dykumoje“ prieš Iraką, sekusios kaip atsakas Irakui užpuolus Kuveitą, tarptautinė bendruomenė tikėjosi radikalių permainų JT veikloje užtikrinant tarptautinę taiką ir saugumą. Tačiau JT vėl susidūrė su neefektyvumo problema, kai dėl JT Saugumo Tarybos nuolatinių narių veto teisės ar dėl valstybių nesuinteresuotumo paremti JT autorizuotą jėgos panaudojimą nebuvo greitai reaguojama į tarptautines krizes. Taip valstybių praktikoje atsirado „numanomo jėgos panaudojimo autorizavimo“ fenomenas, kai valstybės jėgos panaudojimo atveju rėmėsi JT Saugumo Tarybos rezoliucijomis, kurios tiesiogiai nenumatė jėgos panaudojimo, bei faktų, kad JT negali efektyviai spręsti kylančios humanitarinės krizės ar kitų problemų. Iš moralinės pusės tokie valstybių veiksmai yra pateisinami, kai nesilaikant egzistuojančių jėgos panaudojimo autorizavimo taisyklių, kurios užkerta galimybes spręsti krizinę situaciją, yra siekiami tarptautinės bendruomenės nustatyti ir pripažinti tikslai. Tačiau grėsmė slypi tame, kad remiantis tokiu modeliu valstybės, nors ir siekdamos bendrą tarptautinės bendruomenės tikslų, vienašališkai nustato reikalingumo ir proporcingumo kriterijų ribas ir jomis vadovaujasi, nors tarptautinė bendruomenė tokioms kriterijų riboms galbūt ir visai nepitaria. Tad būtina aiškiau detalizuoti jėgos panaudojimo autorizavimo mechanizmus tarptautinės teisės dokumentuose, atsižvelgiant į besiklostančią „numanomo jėgos panaudojimo autorizavimo“ praktiką bei nustatyti griežtesnes reikalingumo ir proporcingumo kriterijų ribas.

5. Tarptautinė bendruomenė yra pasiryžusi visomis įmanomomis priemonėmis kovoti su tarptautiniu terorizmu. Tačiau tarptautinės bendruomenės paskelbtas globalus karas prieš tarptautinį terorizmą taip pat kelia eilę spęstinių klausimų. Jėgos panaudojimo teisėtumo klausimas kyla iš savigynos, ypatingai preventyvos savigynos, ir kovos prieš terorizmą santykio, būtent reikalingumo ir proporcingumo kriterijų taikymo kovoje prieš terorizmą. Sunku, jeigu išvis įmanoma, pritaikyti du svarbiausius savigynos teisės kriterijus jėgos panaudojimo atveju, kai siekiama užkirsti kelią galimam teroristiniam išpuoliui ateityje, nesant akivaizdžių įrodymų apie konkrečią išpuolio grėsmę. Bet jei reikalingumo ir proporcingumo kriterijai negali būti pritaikomi, vadinasi išnyksta ir savigynos teisės ribos. Be jėgos naudojimo reikalingumo ir proporcingumo problemos globalus karas prieš tarptautinį terorizmą iškelia ir efektyvumo

dilemą. Nėra akivaizdu, kad būtent jėgos panaudojimas atgrasins teroristus organizuoti tokius išpuolius ateityje. Bet jeigu jėgos panaudojimas nėra efektyvus atsakas į grėsmę, vadinasi kvestionuojamas ir tokio atsako būtinumas.

6. Tarptautinė bendruomenė, atsižvelgdama į naujas grėsmes tarptautiniam saugumui, turi ieškoti konsensuso naujų jėgos nenaudojimo principo interpretacijų teisėtumo klausimais. Būtina kuo aiškiau apibrėžti sąlygas, kurioms esant galimas jėgos panaudojimas. Galbūt, atsižvelgiant į naujas grėsmes tarptautiniam saugumui ir valstybių praktiką, galima numatyti daugiau išimčių iš jėgos nenaudojimo principo, pavyzdžiui, užtikrinant žmogaus teises, bet tos išimtys turi būti labai aiškiai reglamentuotos, nepaliekant valstybėms galimybių jas vienašališkai interpretuoti. Būtina aiškiai apibrėžti preventyvos savigynos ribas, jėgos panaudojimo autorizavimą ir jėgos panaudojimą kovoje prieš tarptautinį terorizmą. Valstybės privalo aktyviai bendradarbiauti ir ieškoti vieningo sprendimo, atsižvelgdamos visų pirma į tarptautinės teisės principus, ir tik po to į savo nacionalinius interesus ir nacionalines saugumo strategijas.

Naudotos literatūros ir šaltinių sąrašas

Tarptautinės teisės aktai:

1. Deklaracija dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal Jungtinių Tautų Chartiją. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1970 m. spalio 24 d. rezoliucija 2625 (XXV) // Vadapalas V. Tarptautinės teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – Vilnius: Eugrimas, 2003. – P. 41-51.
2. Jungtinių Tautų Chartija // Vadapalas V. Tarptautinės teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – Vilnius: Eugrimas, 2003. – P. 14-41.
3. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1974 m. gruodžio 14 d. rezoliucija 3314 (XXIX) dėl agresijos apibrėžimo // Vadapalas V. Tarptautinės teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. – Vilnius: Eugrimas, 2003. – P. 52-56.
4. UN General Assembly. Declaration on Rights and Duties of States. 375 (IV). 6 December 1949 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/051/94/IMG/NR005194.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
5. UN General Assembly. Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations. A/RES/42/22. 18 November 1987 // <http://www.un.org/documents/ga/res/42/a42r022.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
6. UN General Assembly. Declaration on the granting of independence to colonial countries and people. 1514 (XV). 14 December 1960 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/152/88/IMG/NR015288.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
7. UN General Assembly. Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty. 2131 (XX). 21 December 1965 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/218/94/IMG/NR021894.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
8. UN General Assembly. Declaration on the Right of Peoples to Peace. A/RES/39/11. 12 November 1984 // <http://www.un.org/documents/ga/res/39/a39r011.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
9. UN General Assembly. Resolution on effects of the military intervention by the United States of America in Panama on the situation in Central America. A/RES/44/240. 29 December 1989 // <http://www.un.org/documents/ga/res/44/a44r240.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
10. UN General Assembly. Resolution on Measures to eliminate international terrorism. A/RES/49/60. 9 December 1994 // <http://www.un.org/documents/ga/res/49/a49r060.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21
11. UN General Assembly. Resolution on Measures to eliminate international terrorism. A/RES/51/210. 17 December 1996 // <http://www.un.org/documents/ga/res/51/a51r210.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

12. UN General Assembly. Resolution on Measures to prevent international terrorism which endangers or takes innocent human lives or jeopardizes fundamental freedoms, and study of the underlying causes of those forms of terrorism and acts of violence which lie in misery, frustration, grievance and despair and which cause some people to sacrifice human lives, including their own, in an attempt to effect radical changes. 3034 (XXVII). 18 December 1972 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/270/64/IMG/NR027064.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
13. UN General Assembly. Resolution on the situation in Grenada. A/RES/38/7. 2 November 1983 // <http://www.un.org/documents/ga/res/38/a38r007.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21
14. UN General Assembly. Resolution on the situation in Kampuchea. A/RES/34/22. 14 November 1979 // <http://www.un.org/documents/ga/res/34/a34res22.pdf>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
15. UN Security Council. Resolution 1160 (1998). On the letters from the United Kingdom (S/1998/223) and the United States (S/1998/272). S/res/1160 (1998). 31 March 1998 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/090/23/PDF/N9809023.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
16. UN Security Council. Resolution 1199 (1998). On the situation in Kosovo. S/res/1199 (1998). 23 September 1998 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/279/96/PDF/N9827996.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
17. UN Security Council. Resolution 1203 (1998). On the situation in Kosovo. S/res/1203 (1998). 24 October 1998 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/321/21/PDF/N9832121.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
18. UN Security Council. Resolution 1244 (1999). On the situation relating Kosovo. S/res/1244 (1999). 10 June 1999 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
19. UN Security Council. Resolution 1368 (2001). Threats to international peace and security caused by terrorist acts. S/res/1368 (2001). 12 September 2001 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
20. UN Security Council. Resolution 1373 (2001). Threats to international peace and security caused by terrorist acts. S/res/1373 (2001). 28 September 2001 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/557/43/PDF/N0155743.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
21. UN Security Council. Resolution 1377 (2001). Threats to international peace and security caused by terrorist acts. S/res/1377 (2001). 12 November 2001 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/633/01/PDF/N0163301.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
22. UN Security Council. Resolution 1441 (2002). On the situation between Iraq and Kuwait. S/res/1441 (2002). 8 November 2002 // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/682/26/PDF/N0268226.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

23. UN Security Council. Resolution 678 (1990). Iraq-Kuwait. 29 November 1990 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
24. UN Security Council. Resolution 687 (1991). Iraq-Kuwait. 3 April 1991 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/23/IMG/NR059623.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
25. UN Security Council. Resolution 688 (1991). Iraq. 5 April 1991 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/24/IMG/NR059624.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21
26. UN Security Council. Resolution 731 (1992). Libyan Arab Jamahiriya. 21 January 1992 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/010/90/IMG/NR001090.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21
27. UN Security Council. Resolution 84 (1950). Complaint of aggression upon the Republic of Korea. S/1588. 7 July 1950 // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/064/97/IMG/NR006497.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

Specialioji literatūra:

28. Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. – 520 p.
29. Arend A. C., Beck R. J. International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm. – London: Routledge, 1993. – 272 p.
30. Bothe M. Terrorism and the Legality of Pre-emptive Force // European Journal of International Law. 2003, Vol. 14, No. 2. – P. 227-240;
31. Brownlie I. Principles of Public International Law. 6th ed. – Oxford New York: Oxford University Press, 2003. – 742 p.
32. Cassese A. A Follow-up: Forcible Countermeasures and *opinio necessitatis*. // European Journal of International Law. 1999, Vol. 10, No. 4. – P. 791-799.
33. Cassese A. International Law in a Divided World. – Oxford: Clarendon Press, 1986. – 429 p.
34. Dinstein Y. War, Aggression and Self-Defence. 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 300 p.
35. Franck T.M. What Happens Now? The United Nations After Iraq // American Journal of International Law. 2003, Vol. 97(3). – P. 607-621.
36. Glennon M. J. Limits of Law, Prerogatives of Power: Interventionism after Kosovo. – New York: Palgrave, 2001. – 250 p.
37. Gray Ch. International Law and the Use of Force. 2nd ed. – Oxford New York: Oxford University Press, 2004. – 334 p.

38. Harris D.J. *Cases and Materials on International Law*. 4th ed. – London: Sweet & Maxwell, 1991. – 1040 p.
39. Hilpold P. *Humanitarian Intervention: Is there a Need for a Legal Reappraisal?* // *European Journal of International Law*. 2001, Vol. 12, No. 3. – P. 437-468.
40. Kalshoven F., Zegveld L. *Constraints on the Waging of War. An Introduction to International Humanitarian Law*. 3rd ed. – Geneva: International Committee of the Red Cross, 2001. – 223 p.
41. Krisch N. *Legality, Morality and the Dilemma of Humanitarian Intervention after Kosovo* // *European Journal of International Law*. 2002, Vol. 13, No. 1. – P. 323-335.
42. Lobel J., Ratner M. *Bypassing the Security Council: Ambiguous Authorisations to Use Force, Cease-fires and the Iraqi Inspection Regime* // *American Journal of International Law*. 1999, Vol. 93(1). – P. 124-155.
43. Murphy S.D. *Contemporary Practice of the United States Relating to International Law* // *American Journal of International Law*. 1999, Vol. 93(1). – P. 161-195.
44. Murphy S.D. *Contemporary Practice of the United States Relating to International Law* // *American Journal of International Law*. 2002, Vol. 96(1). – P. 237-264.
45. Murphy S.D. *Contemporary Practice of the United States Relating to International Law* // *American Journal of International Law*. 2003, Vol. 97(2). – P. 419-446.
46. NATO samprata. – Brussels: NATO Office of Information and Press, 2001. – 544 p.
47. Reisman M.W. *Kosovo's Antimonies* // *American Journal of International Law*. 1999, Vol. 93(4). – P. 860-864.
48. Roberts A. *NATO's 'Humanitarian War' over Kosovo* // *Survival*. 1999, Vol. 41, No. 3. – P. 106-107.
49. Roth B. R. *What Ever Happened to Sovereignty? Reflections on International Law Methodology.* // *Toward Understanding Global Governance*. Ed. by Ku C., Weiss T. G. – ACUNS Reports and Papers, 1998. – No. 2. – P. 69-107.
50. Schachter O. *United Nations Legal Order*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 1166 p.
51. Schnabel A., Thakur R. *Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention: Selective Indignation, Collective Action, and International Citizenship*. – United Nations University: Peace and Governance Programme, 2000. – 450 p.
52. Shaw M. N. *International Law*. 5th ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 1288 p.
53. Sofaer A.D. *On the Necessity of Pre-emption* // *European Journal of International Law*. 2003, Vol. 14, No. 2. – P. 209-226.
54. Stromseth J.E. *Law and Force After Iraq: A Transitional Moment* // *American Journal of International Law*. 2003, Vol. 97(3). – P. 628-644.

55. Taft W.H., Buchwald T.F. Preemption, Iraq and International Law // American Journal of International Law. 2003, Vol. 97(3). – P. 557-563.
56. Treacher A. From Civilian Power to Military Actor: The EU's Resistable Transformation // European Foreign Affairs Review. 2004, Vol. 9, No. 1. – P. 49–66.
57. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Eugrimas, 1998. – 371 p.
58. Walzer M. Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations. 2nd ed. – New York: Basic Books, 1992. – 368 p.
59. Wedgwood R. The Enforcement of Security Council Resolution 687: The Threat of Force against Iraq's Weapons of Mass Destruction // American Journal of International Law. 1998, Vol. 92(4). – P. 724-729;
60. Wedgwood R. The Fall of Saddam Hussein: Security Council Mandates and Preemptive Self-Defence // American Journal of International Law. 2003, Vol. 97(3). – P. 576-585.
61. Žalimas D., Žaltauskienė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. – Vilnius: Justitia, 2001. – 1099 p.
62. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть. 2-е изд. – Москва: БЕК, 2000. – 420 с.
63. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть. 2-е изд. – Москва: БЕК, 2000. – 436 с.
64. Лукашук И.И., Шинкарецькая Г. Г. Международное право. Элементарный курс. – Москва: Юристъ, 2003. – 216 с.
65. Тункин Г.И. Право и сила в международной системе. – Москва, 1983. – 195 с.

Tarptautinių teismų jurisprudencija:

66. International Court of Justice. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons. Advisory Opinion of 8 July 1996 // <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions/isummaries/iunanaummary960708.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21
67. International Court of Justice. Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium) (Serbia and Montenegro v. Canada) (Serbia and Montenegro v. France) (Serbia and Montenegro v. Germany) (Serbia and Montenegro v. Italy) (Serbia and Montenegro v. Netherlands) (Serbia and Montenegro v. Portugal) (Serbia and Montenegro v. United Kingdom) (Serbia and Montenegro v. Spain) and (Serbia and Montenegro v. United States of America), ICJ Reports (2005) A/60/4 // <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.
68. International Court of Justice. Nicaragua v. United States of America - Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, ICJ Reports (1986) 14 // http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/inus/inus_ijudgment/inus_ijudgment_19860627.pdf; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

69. International Court of Justice. United Kingdom v. Albania - The Corfu Channel Case. 9 April 1949 // http://www.icj-cij.org/icjwww/icas/icc/icc_ijudgment/iCC_ijudgment_19490409.pdf; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

Kiti šaltiniai:

70. Lietuvos karių dalyvavimas tarptautinėse operacijose // <http://www.kam.lt/index.php/lt/34419/>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

71. Prague Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague on 21 November 2002 // <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

72. The Alliance's Strategic Concept. Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C. on 23rd and 24th April 1999 // <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-21.

73. The National Security Strategy of the United States of America. September 2002 // <http://www.state.gov/documents/organization/15538.pdf>; prisijungimo laikas 2005-12-21.

74. The United States of America President George W. Bush. President Discusses Iraqi Elections, Victory in the War on Terror. Washington, D.C. Office of the Press Secretary, December 14, 2005 // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/12/20051214-1.html>; prisijungimo laikas 2005-12-21.

Santrauka

Šiuolaikinės tarptautinės teisės normos turėjo tapti veiksniumi, kokybiškai pakeičiančiu ligtolinius tarptautinius santykius. Tarptautinė teisė, draudžianti jėgos ir grasinimą jėga naudojimą, buvo skirta išvengti karinių konfliktų, užtikrinti tarptautinės sistemos stabilumą, palaikyti tarptautinę taiką ir saugumą. Po Šaltojo karo pasikeitęs jėgų balansas įtakojo dideles permainas tarptautinėje sistemoje. Pasikeitusioje tarptautinėje sistemoje išryškėję nauji iššūkiai tarptautiniam saugumui buvo prielaida naujoms interpretacijoms dėl jėgos nenaudojimo principo atsirasti. Tai paskatino tarptautinės bendruomenės aktyvias diskusijas dėl savigynos teisės, ypač dėl preventyvos savigynos koncepcijos, paskatino tarptautinės teisės normų formulavimą dėl kovos su tarptautiniu terorizmu.

Jėgos nenaudojimo principo naujos interpretacijos sukelia daug klausimų tarptautinės teisės kontekste ir kai kuriais klausimais tarptautinė bendruomenė dėl radikalai besiskiriančių valstybių požiūrių negali rasti konsensuso. Nesant konsensuso, valstybių interpretacijos dėl jėgos panaudojimo teisėtumo tampa gana laisvos ir neretai gana skirtingos bei prieštaraujančios tarpusavyje. Darbe analizuojamas jėgos bei grasinimo jėga nenaudojimo principo ir iššūkių tarptautiniam saugumui santykis. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad ne tik nauji iššūkiai tarptautiniam saugumui yra pakankamos prielaidos, kad nulemtų jėgos naudojimą draudžiančių normų transformaciją, bet ir į tai, kad ši jėgos naudojimą draudžiančių normų transformacija taip pat gali sukelti naujus iššūkius tarptautiniam saugumui.

Darbe akcentuojama, kad jėgos nenaudojimo principo naujos interpretacijos, susiformavusios atsižvelgiant į naujus iššūkius tarptautiniam saugumui ir valstybių praktiką panaudojant ginkluotą jėgą, kol kas nėra aiškiai apibrėžtos. Atkreipiamas dėmesys į valstybių bandymus išplėsti savigynos teisės ribas ir iš to kylančias problemas, ypač preventyvos savigynos atveju. Analizuojami teisės į savignyą santykis su jėgos panaudojimu kovoje prieš tarptautinį terorizmą ir jėgos panaudojimo kovoje prieš tarptautinį terorizmą teisėtumo ir efektyvumo problemos; jėgos panaudojimo autorizavimo ir humanitarinės intervencijos problematika. Darbe daroma išvada, kad būtina aiškiai apibrėžti sąlygas, kurioms esant galimas jėgos panaudojimas. Galbūt, atsižvelgiant į naujas grėsmes tarptautiniam saugumui ir valstybių praktiką, galima numatyti daugiau išimčių iš jėgos nenaudojimo principo, pavyzdžiui, užtikrinant žmogaus teises, bet tos išimtys turi būti labai aiškiai reglamentuotos, nepaliekant valstybėms galimybių jas vienašališkai interpretuoti.

Summary

Contemporary rules of international law were projected to change qualitatively international relations. International law, foreseeing prohibition of use and threat of force, was designed to avoid armed conflicts, to guarantee the stability of international system, to maintain international peace and security. The shift of balance of power after the Cold War influenced major changes in the international system. In the changed international system new challenges to international security were sufficient prerequisites for the appearance of new interpretations of non-use of force. This situation has initiated active discussions of international community on the issues like right of self-defence, especially the right of pre-emptive self-defence, initiated the formulation of rules on the war against international terrorism.

New interpretations of non-use of force raise a number of questions in the framework of international law and on some issues international community, due to the different positions of the states on the issues, is not able to find consensus. Without the consensus the interpretations of the legality of the use of force made by states become quite broad and some times quite different and even contradicting to each other. This paper analyses the relation between the principle on non-use of force and challenges to international security. It draws the attention to the issue, that not only new challenges to international security are sufficient prerequisites for the transformation of rules of use of force, but also that this transformation may cause new challenges to international security.

New interpretations of non-use of force, which appeared on the basis on the new challenges to international security and new practise of the usage of armed forces by the states, so far are not clearly defined. Paper emphasises the attempts made by the states to extend the limits of the right of self-defence and problems related to that, especially in the case of pre-emptive self-defence. Paper also analyses the relation of self-defence and use of force against international terrorism, the legality and effectiveness of use of force against international terrorism, the problems related to authorisation of use of force as well as humanitarian intervention. It concludes that there is a necessity of strict definition of circumstances under which the use of force is possible and legal. Maybe, taking into account new challenges to international security and the practise of the states, it is necessary to foresee other exceptions from the non-use of force, for example in the case of providing human rights, but these exceptions must be strictly regulated and leaving no opportunities for the states to make one-sidedness interpretations of them.